

Katri Kanninen, Arja Sigfrids
och Ann Backman

MED BARNÄÖGON
Egenvårdarmodellen
– ett verktyg till en trygg
och trivsamt dagvård

MED BARNAÖGON
Egenvårdarmodellen
– ett verktyg till en trygg och
trivsamt dagvård

Katri Kanninen, Arja Sigfrids och Ann Backman:

MED BARNAÖGON

Egenvårdarmodellen – ett verktyg till en trygg och trivsamt dagvård

FSKC Rapporter 4/2009

Översättning av del A: Ulla-Stina Henricson

Ab Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området

Publikationen finns i pdf på våra hemsidor www.fskc.fi

Helsingfors 2009

ISBN 978-952-5588-31-6 (HFT)

ISBN 978-952-5588-32-3 (PDF)

Innehåll

Till läsaren	9
Del A Med barnaögon Trygg och trivsamt dagvård	11
Förord	12
Inledning	15
1 Barnets välbefinnande påverkas av många faktorer	22
1.1 Den tidiga växelverkans betydelse för barnets psyke	22
1.2 Anknytningsteorin är en teori om faror och trygghet	22
1.3 Anknytningssystemet aktiveras vid hot	23
1.4 Anknytningsklassificeringar	24
1.5 Barn föds olika - temperamentets betydelse	26
1.5.1 Temperamentsdragen	27
1.5.2 Olika temperamentskombinationer	31
1.5.3 Att beakta temperamentet i dagvården	32
2 Övergången till dagvårdsvärlden – en trygg kontinuitet, en källa till otrygghet eller rentav en ny möjlighet?	34
2.1 Barn reagerar individuellt vid dagvårdsstarten	34
2.2 Det är stresskapande för barnet att börja i dagvård	34
2.3 Typiska reaktioner i daghemmet	35
2.4 Typiska hemmareaktioner	36
2.5 Vad händer ifall källan till stress finns hos föräldrarna?	36
3 Tidig interaktion i daghemmet – egenvårdarsystemet	38
3.1 Att fungera inom närutvecklingszonen	38
3.2 Egenvårdaren som den trygga basen och den trygga hamnen	39
3.3 Otillräckligt egenvårdarskap	43
4 Känsloregleringen som grund för tryggheten	47
4.1 Att tona in sig på barnet	47
4.2 Ålderns betydelse för känsloreglering och intoning	48
4.3 Fem steg för att lära sig känslöfärdigheter	49
5 Egenvårdarsystemet under vårddagen	53
5.1 Måltider	54
5.2 Påklädning och utevistelse	55

5.3	Sovstunderna	56
5.4	Smågruppsstid	57
5.5	När egenvårdaren är borta	59
5.6	När ett barn eller egenvårdaren slutar	60
5.7	Stöd för minnet	61
5.8	Att bygga minnesbroar mellan hemmet och daghemmet	62
5.9	Trygghetsleksakerna – en minnesbro mellan hem och daghem	63
6	Egenvårdarens verktygslåda	64
6.1	En egenvårdare behöver kunna se bortom beteendet	65
6.1.1	StegVis- ett program för att träna sociala och emotionella färdigheter	69
6.2	Positiv växelverkan och uppmuntran	71
6.2.1	Bekanta dig med barnet som individ och berätta om dig själv!	72
6.2.2	Spargrisen	72
6.3	Strukturer, rutiner och regler	75
6.3.1	Gruppregler och verksamhetsmodeller i gruppen	77
6.3.2	Övergångssituationer	78
6.4	Att lära ut sociala färdigheter i vardagen	80
6.4.1	Att förändra närmiljön så att den stöder växelverkan mellan barnen	81
6.4.1.1	Antalet lekhörnor och lekstationer	82
6.4.1.2	Klart avgränsade lekytor	82
6.4.1.3	Materialval och leksaker	82
6.4.1.4	Placering	83
6.4.2	Att beakta kulturell bakgrund	83
6.4.3	Extra stöd för färdighetsträning	84
6.5	Konsekvenskedjan	85
6.5.1	Straff eller konsekvens	86
6.5.2	Logiska och naturliga konsekvenser	87
6.5.3	Timeout kommer sist i konsekvenskedjan	88
7	Individuell beteendeplan	90
8	Samverkan med föräldrarna	93
8.1	Hembesök och intervju	94
8.2	Att dra nytta av intervjuformuläret	96

8.3	Att förbereda föräldrar på hur barn kan reagera på daghemsstarten	97
8.4	Dokumentation	98
8.5	Att göra upp den individuella planen för småbarnsfostran	99
8.6	De tidiga kontakterna mellan hem och daghem	100
8.7	Mjuklandning	101
8.7.1	Föräldrarollen under mjuklandningsperioden	102
8.7.2	Föräldrastöd i separationssituationerna	103
8.7.3	Att ge modeller för hur man klär händelserna i ord	104
8.7.4	Att berätta om vardagen och hålla kontakt	105
9	Förmannen som kryssande kapten	107
9.1	Initialkontakten till föräldrarna	108
9.2	Förmannen som teamets "minne"	109
9.3	Att möjliggöra professionella ramar	109
10	Att utvecklas som egenvårdare	111

Del B Egenvårdarmodellen i praktiken

	"Man ser barnen bättre med denna modell"	113
	Inledning	114
11	Dagvården som verksamhetsmiljö	116
11.1	Dagvårdens plan för småbarnsfostran	117
11.2	Influenser från USA	118
11.3	Svensk dagvård i Helsingfors	120
12	Vem gör vad?	122
12.1	Personal och samarbete	123
12.2	Stöd från föreståndare och ledningen	125
13	Vad underlättar i arbetet som egenvårdare?	128
13.1	Daghemmet som arbetsmiljö	128
13.2	Egenvårdarutbildningen	130
13.3	Informationstillfälle	132
13.4	Diskussionsunderlag	133
13.5	Dokumentation	134
13.5.1	Tips för dokumentationen	136
13.6	Personalresurser	138
13.7	Handledning	139

14	Hur går det till?	142
14.1	Initialfasen	143
14.2	Val av egenvårdare	144
14.3	Hembesök	148
14.4	Mjuklandning	154
14.5	Daglig verksamhet	160
15	Hur kommer man igång och vilka är utmaningarna?	165
15.1	Egenvårdarutbildningen är viktig	168
15.2	Utmaningar	170
15.2.1	Rutiner	170
15.2.2	Att jobba med egna barn och att arbeta med gruppen	172
15.2.3	Organisering av hembesöken	172
15.2.4	Byte av egenvårdare	174
16	Vad är nyttan?	177
16.1	”Vi vill ha glada och trygga barn på dagis” – kvalitetsutredning inom den svenska dagvården	177
16.2	Föräldrarnas och personalens utvärdering av modellen	178
16.3	Fördelar med egenvårdarmodellen	181
16.4	Hur märks det på barnen att de har en egenvårdare?	184
16.5	Modellen sparar tid och underlättar arbetet	186
16.6	Avslutande kommentarer	187
	Litteratur	190
Figur 1	Med barnaögon i daghemsvardagen. Nivåer för prevention och intervention.	19
Figur 2	Egenvårdaren som grunden för trygghet och den trygga hamnen.	41
Figur 3	Arbetsprocessen är ett samarbete mellan personalen och föräldrarna.	142
Figur 4	Koordineringen av personal och barn inför höstens intagningar av barn till daghemmet.	167
Tabell 1	Två centrala projekt för att utvecklingen av egenvårdarmodellen.	121
Tabell 2	Föräldrarnas åsikter om egenvårdarmodellen.	179
Bilaga 1	Diskussionsunderlag för hembesök inom dagvården	194

Bilaga 2	Diskussionsunderlag för hembesök till barn som varit/är i dagvård	201
Bilaga 3	Att byta daghem eller grupp	203
Bilaga 4	Ditt barn börjar i dagvård	206
Bilaga 5	Fem steg för vägledning av emotionella färdigheter	209
Bilaga 6	Timeout- hur man får känslorna att svalna	214

Till läsaren

Denna skrift består av två delar.

Den första delen "Med barnaögon. Trygg och trivsamt dagvård" är av en handbok för egenvårdare, skriven av Katri Kanninen och Arja Sigfrids. Nyckelordet är trygghet. Det teoretiska resonemanget är förankrat i anknytningsbegreppet och temperamentsaspektet och relaterar till modern förståelse av interaktionens och färdighetsträningens betydelse för barns välbefinnande och utveckling. Författarna öser ur sin erfarenhet av att utbilda och handleda egenvårdare och beskriver mycket konkret tänkbara tillvägagångssätt i såväl vardagliga och oproblematiska som knepiga situationer.

Materialet i handboken baserar sig till väsentliga delar på det material och de metoder författarna använt och utvecklat för att utbilda anställda inom dagvården och ge dem redskap för sin yrkesutövning sammanställt till en egenvårdarens verktygslåda. Den kan naturligtvis användas också av andra som vårdar barn.

Personalens exempel från daghemsvardagen används för att belysa såväl det teoretiska tänkandet som dess tillämpning i sättet att se och bemöta barnen utifrån deras förutsättningar samt för att bidra till beskrivningen av den process som anammandet av egenvårdarmodellen innebär för kollegium och ledning.

Som översättare har jag frapperats av författarnas engagemang i att medverka till att våra barn har vårdförhållanden som främjar deras välbefinnande både för ögonblicket och på längre sikt. Trots en del svårigheter att hitta ord och uttryck som ger rättvisa åt den ursprungliga texten hoppas jag att också den svenska översättningen skall spegla detta engagemang och den hoppfullhet om att förändring är möjlig som genomsyrar raderna.

Den andra delen är en tidigare utgiven och för denna publikation något bearbetad beskrivning av hur egenvårdarmodellen fungerat och upplevts i praktiken, skriven av Ann Backman. Hon sätter in den i ett tidshistoriskt

sammanhang och beskriver de utvecklingssträvanden som vid tiden för införandet av egenvårdarmodellen i sju svenska daghem i Helsingfors var förhärskande nationellt och lokalt.

Författaren förtydligar ytterligare den process man är tvungen att gå in i, både som organisation och individ, för att ta till sig egenvårdarmodellen; hur man till delar är tvungen att frångå invant tänkande och handlande; att det i synnerhet i början och också under själva processen kan kännas mödosamt, men också att det är belönande och någonting man vill hålla fast vid i fortsättningen. Hon påvisar också vikten av att handledning ingår i processen. Också i denna del får talrika exempel från fältet tala. Ann Backmans skrift är ett viktigt och medvetet valt led i att återkoppla till fältarbetarna och deras betydelsefulla insats och kunna påvisa resultaten av deras satsning.

Utformningen av egenvårdarmodellen ompänner stora delar av 2000-talets första decennium. Byrån Svensk socialservice, speciellt barndagvårdssektorn och utvecklingsenheten, har haft en central roll som huvudman för ett flertal av de projekt som fört processen vidare. Det har varit fråga om en systematisk och medveten satsning. Som chef för södra socialcentralen, dit byrån hörde fram till år 2005, och efter det som byråchef för ett drygt år, var jag involverad i skeendena och känner därför också en personlig glädje över resultatet. Samarbetet med Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området har gett socialcentralen och byrån en unik möjlighet till sakkunnigstöd och samverkan. Centret har tagit in skriften i sin publikationsserie och också på annat sätt stött denna utgåva finansiellt .

Min egen småbarnsföräldrattid är för länge sedan förbi. Som mormor har jag med glädje tagit del av innehållet i de båda delarna och också lärt mig av det. Skriften riktar sig i första hand till egenvårdare. Jag rekommenderar den för var och en som är intresserad av att veta mera om egenvårdarmodellen. De grundläggande begrepp och synsätt som ingår i den kan var och en som har med barn att göra ha nytta av.

Ulla-Stina Henricson

Del A
Med barnaögon
Trygg och trivsamt dagvård

Förord

Vi är båda tvåbarnsmammor. Daghems miljön, att lämna gråtande barn på dagis, utmaningarna och belöningen i att samarbeta med dagvårdspersonal är oss bekanta såväl ur ett personligt som ur ett professionellt perspektiv. Att se på situationen med psykologens ögon, att uppleva den med modershjärtat, att vara forskare, psykoterapeut, skolpsykolog eller handledare är utkiksplatser från vilka vi granskat dagvårdens betydelse. Vi har vardera haft turen att på olika håll i Finland och i olika livssituationer hitta sådana samarbetsparter i daghemmen som genom handledning har velat söka sig nya perspektiv och ny glädje för sin verksamhet. Genom diskussioner med dem och varandra och genom att fortgående pejla problematiken ur olika synvinklar har vi format oss en vision av den dagvård vi skulle önska att finländska barn tillbringar sin dag i. Också av det som vi tror är möjligt i ett finländskt daghem!

Denna handbok grundar sig inte på någon enskild teori eller på vetenskapliga rön, utan på växande kunskap inom psykologi, neurovetenskaper och andra närliggande vetenskaper kombinerad med tillämpning av god praxis förmedlad till författarna av dagvårdspersonal. Det systemiska sättet att se på människans utveckling betonar att människan är ett öppet system, ständigt mottagligt för nya intryck. Att kunna anpassa sig till förändrade förhållande är ett livsvillkor för människan. Vi har försökt förstå barnets utveckling och känsloliv utifrån anpassning som den bärande tanken. Vi påverkas av andra människor, av den fysiska miljön likaväl som av naturen. Allra starkast formas människosinnet i småbarnsåldern, i synnerhet under de tre första levnadsåren. Vårt synsätt bottnar inte i småbarnspedagogiken utan koncentrerar sig på barnets emotionella välbefinnande. Vår strävan är att föra fram psykologisk kunskap om den vuxenväxelverkan och växelverkan mellan gelikar som ligger bakom en harmonisk personlighet.

Den modell "Med barnaögon" vi byggt upp har planerats för vanliga finländska daghem, såväl mindre som större, och för olika former av dagvård. Den består av en union mellan teori och praktik. Det väsentliga är att förstå egenvårdarkonceptet som ett arbetssätt som betonar trygghet. Egenvårdar-

konceptet är inte bara en "metod" eller ett "knippe teknik" som man tar till endast då barnet börjar i dagvård för att sedan återvända till "normal dag-ordning". Egenvårdarkonceptet tangerar vår människouppfattning. Det förändrar vårt sätt att bemöta barnet och barngruppen under dagens alla timmar. Det är dock inget regelverk hackat i sten, utan lever enligt personalens personligheter och resurser och enligt t.ex. gruppstorleken. Att tillägna sig Med barnögon-modellen är en process. I början kan det behövas externa råd och direktiv. Avsikten med denna handbok är föra fram såväl praktiska exempel som beskrivningar av god praxis.

Grankulla stad, svensk dagvård i Helsingfors och några daghem i Vasa har inspirerats av Pikku-Saga-projektet (Lilla Saga). Dessutom tillämpas den i Pargas med närliggande kommuner samt av Folkhälsan. Egenvårdarkonceptet har väckt stor uppmärksamhet runt om i Finland de senaste åren. Sättet att förverkliga det är säkert lika mångfacetterat som själva instanserna! Esbo stad har förverkligat det på ett synnerligen förtjänstfullt sätt, ursprungligen i Soukankujan päiväkoti (ett daghem i Sökö) som en modifikation av Hannah Perkins daghemsmodell. Modellen baserar sig på en psykoanalytisk infallsvinkel. Stakes modell "Fostran i samråd med föräldrarna" (Kasvatuskumppanuus) understryker i sin tur vikten av att få till stånd en nära samverkan mellan personal och föräldrar.

Vårt sätt att handla formas i hög grad av den kunskap vår förståelse är förankrad i. Insikten om varför vi fungerar som vi fungerar är en väsentlig bakomliggande motivationsfaktor för förändring. Vi vet att man medvetet kan styra utvecklingen av sociala och emotionella färdigheter. Den modell som beskrivs i denna handbok baserar sig på de nyaste utvecklingspsykologiska teorierna om hur det lilla barnet utvecklas och anpassar sig i grupp. Vi strävar efter att ge såväl fördjupad förståelse av barnets utveckling som praktisk vägledning för daghemspersonalen.

Denna handbok skulle inte ha kommit till utan de talrika erfarenheter som daghemspersonal på olika håll i både utbildnings- och handlednings-situationer har delat med sig av till oss. Modellen skulle inte ha utvecklats till sin nuvarande form utan denna långvariga och intensiva växelverkan med daghemspersonalen. Vi vill speciellt tacka personalen vid daghemmet Tärnan i Helsingfors såsom också personalen vid Kappelimäki och

Ristinummi daghem i Vasa. Dessutom vill vi tacka följande personer vars insatser har varit betydelsefulla för att utveckla modellen: Minna Lindström, Hannele Katajisto, Marjut Stubb, Mirjam Kalland och Ulla Nordling. Stina Forsbergs videomaterial av små barns första tid på daghem har varit av ovärderlig betydelse för förståelsen av växelverkansfenomenen. Vi tackar ytterligare Ann Backman, som har skrivit om egenvårdarmodellen i praktiken.

Katri Kanninen

Arja Sigfrids

Inledning

Bakomliggande projekt

Tibir-projektet (Tidig identifikation av barn i riskzonen) genomfördes 2003-2005 vid svenska socialservicebyrån i Helsingfors i samarbete med Ab Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området (FSKC), som då leddes av Mirjam Kalland, och med ekonomiskt stöd från Länsstyrelsen i Södra Finlands län. Projektets målsättning var att vidga professionell kunskap och öka metodologiska färdigheter med tanke på familjer och i synnerhet med tanke på barn i riskzonen.

”En trygg dagvårdsstart” var ett Tibir-relaterat projekt (2004-2006) för byråns dagvårdsenhet, där egenvårdarmodellen fick sin början. Katri Kanninen fungerade som utbildare och handledare. Målsättningen var att dagvårdsstarten för varje barn under tre år skall vara så trygg som möjligt och till stöd för familjen.

Utvecklingsmålen i projektet var att:

- göra daghemsstarten till en välplanerad del av verksamheten
- beakta det enskilda barnet och hans/hennes specifika behov
- öka personalens sensitivitet för barnens behov
- utvärdera vilken form av dagvård som är lämplig för det enskilda barnet
- stöda föräldraskapet
- främja samarbetet mellan dagvårdspersonalen och föräldrarna
- vidga personalens yrkesmedvetenhet och öka trivseln
- öka personalens kunskaper i att identifiera risker, så att de kan ingripa i ett tidigt skede om barnet och/eller föräldern behöver extra stöd

I Tibir-projektet utarbetades ett hembesökformulär (bilaga 1) i samverkan med Stakes projekt **Fostran i samråd med föräldrarna** (Kasvatus-kumppanuus). Formuläret användes sedan av daghemmen. Inom ramen för

Tibir-projektet utsågs daghemmet Tärnan på Drumsö i Helsingfors till försöksdaghem. En stor del av Tärnans personal deltog i Tibir-utbildningen som omfattade 20 dagar. Dessutom deltog hela personalen i handledning, vilket stödde de anställda i att tillägna sig ny kunskap och att tillämpa den i det praktiska arbetet.

I det följande skedet spreds **Trygg start-modellen**, som den hette då, till tio nya daghem, och sedan till ytterligare daghem. Arja Sigfrids kom med som utbildare i expansionsfasen. Avsikten med den stegvisa expansionen har varit att möjliggöra tillräckliga stödstrukturer.

Pikku-Saga-projektet förverkligades av Vasa stad åren 2004-2006. Dess syfte var att i samverkan med barnrådgivningen, dagvården, hemservicen och det sociala arbetet skapa en modell för tidiga stödinterventioner för små barns (0-8 år) och deras familjers välbefinnande. Arja Sigfrids utvecklade modellen och fungerade på deltid som psykolog i projektet och Katri Kanninen var utbildare i egenvårdarmodellen. Två daghem hade regelbunden handledning för flera grupper. I dessa grupper vidareutvecklade man egenvårdarkonceptet och hembesöksformuläret. Man gjorde upp olika formulär för föräldrar till barn som började i dagvård och dryftade andra evidensbaserade, fungerande modeller för bruk i olika situationer.

En värdefull faktor som påverkat våra idéer och gett oss en inriktning har varit hela den process genom vilken Arja införde **StegVis**-programmet på finska i Finland. Den har omfattat pilotering av versionen i finska förhållanden och de olika stegen i att komma ut med ett nytt program. Därutöver har den inbegripit utbildning i programmet på olika håll i Finland och utbildning av utbildarna. Genom allt detta har vi också utvecklat det egna tänkandet. Via kursdagarna väcktes ett behov hos Arja att förstå och söka fram sådan evidensbaserad och fungerande praxis som fostrare i både dagvård och skola skulle kunna dra nytta av i sin verksamhet.

I det skedet ordnades den första utbildningen för den svenska dagvården i Helsingfors i Trygg start-modellen, där modulen **Trygg och trivsamt atmosfär** ingick. Den bestod av en utbildning i egenvårdarmodellen som Katri hade utvecklat och av en kompletterande utbildning i StegVis-programmet för de daghem som ännu inte hade gått den. Det blev utgångs-

punkten för denna handbok. Den utvidgades senare till att också omfatta en verktygslåda för egenvårdare. I det sammanhanget ändrades också namnet till det nuvarande **Med barnaögon**, vilket enligt vårt tycke väl beskriver strävan efter en förståelse för barnens upplevelser som den väsentliga målsättning som skall styra uppläggningsen av daghemmets verksamhet i vardagen.

Innehållet i "Med barnaögon"-programmet¹

Den modell vi utvecklat grundar sig alltså på god praxis från såväl dagvården som forskning. Den består av följande delområden:

- Egenvårdarmodellen
- Hembesök
- Mjuklandning
- Egenvårdarens verktygslåda kallad "En trygg och trivsamt grupp"
- En nära samverksansrelation med föräldrarna

Prevention är den grundläggande principen i programmet

I figur 1 beskrivs olika nivåer för prevention och intervention. De handlar framförallt om prevention och förstärkning av de faktorer som gynnar **barnets sunda tillväxt**. Alla de metoder vi beskriver är avsedda att användas för alla barn och ligger på en s.k. allmän preventions- och interventionsnivå.

En egenvårdare tonar in sig på barnet och fungerar som "den trygga hamnen" för honom/henne när allt inte står rätt till. Ett sådant sätt att förhålla sig ger henne ett redskap för att följa med hur barnet betar sig och fungerar och för att så tidigt som möjligt ingripa i icke-önskvärd beteende. På

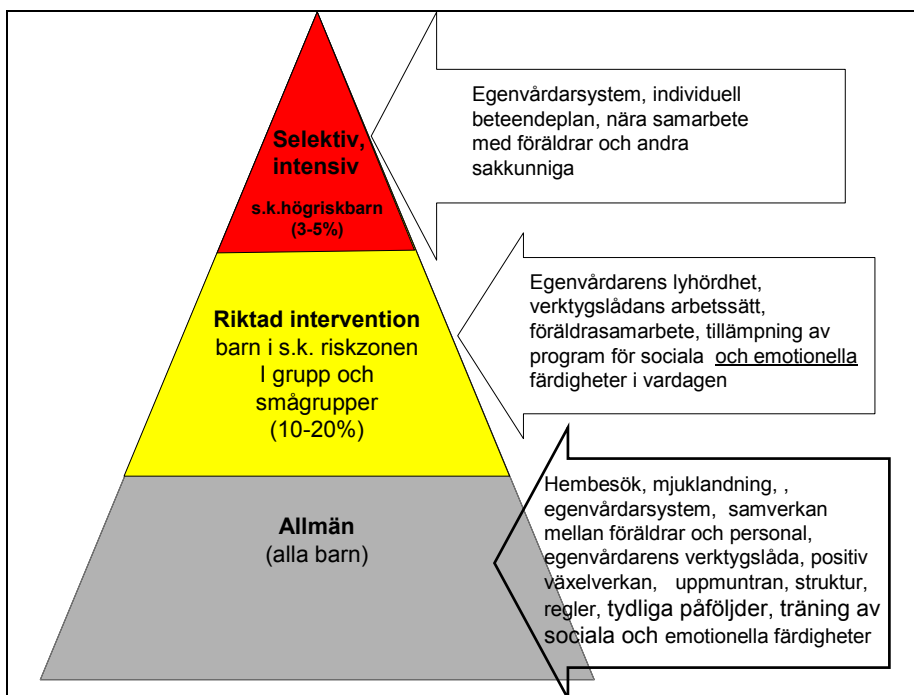
¹ Författarna använder ofta uttrycket "lapsen hätä", ordagrant "barnets nöd", som samlande begrepp för t.ex. oro, ängslan och rädsla, överhuvudtaget för tillstånd där barn mår dåligt eller allt inte står rätt till. I översättningen har jag använt mig av dessa och andra liknande uttryck. Ett annat svårfångat uttryck är "virittäytyminen" (eng. attunement) som numera översätts med det för finlandssvenskt språkbruk något främmande ordet intoning. Jag har valt att för enkelhetens skull om och något stereotypiskt relatera till vårdaren/läraren o.s.v. som hon/henne. (Översättarens anmärkning)

den andra nivån erbjuder programmet en positiv infallsvinkel för att arbeta med **barn i riskzonen** och konkreta, evidensbaserade metoder för att i preventivt syfte förändra dagvårdsrutiner genom riktade interventioner.

På den tredje nivån, nivån för selektiv och intensiv intervention för **högriskbarn**, finns det fortfarande en klar nytta av egenvårdarens bidrag i överläggningar mellan expertis och föräldrar. Man kan hitta konkreta tillvägagångssätt i verktygslådan att införliva i barnets individuella plan för småbarnsfostran. På denna nivå är det avgörande att interventionerna är planmässiga och svarar mot barnets särbehov.

Programmet omfattar således i huvudsak de två första nivåerna. Primärnivån är dock också till nytta i arbetet med barn med de största utmaningarna. Att tillämpa grundprinciperna är säkert till nytta sett med barnaögon både för barnet och för de vuxna omkring honom/henne.

Enligt de riksomfattande riktlinjerna för småbarnsfostran skall man göra upp en individuell plan för varje barn som stöd för hans/hennes uppväxt, utveckling och inläring. Planen är ett centralt arbetsredskap som skall beakta barnets upplevelser, behov och utvecklingsförutsättningar. Den här sortens planering är fortfarande i sin linda i Finland och ligger på en mycket generell nivå. Barn i riskgrupper och barn med högrisk kräver dock en plan på genomförandenivå som baserar sig på grundlig observation och analys. Det är en utmanande uppgift som fordrar satsning och gruppsamarbete, ofta också utomståendes hjälp.

Figur 1 Med barnaögon i daghemsvardagen. Nivåer för prevention och intervention.

Människans grundbehov: alla har ett behov av och rätt att bli hörda

Vi delar alla ett behov av att bli helhetsmässigt sedda och hörda och bemötta som vårt eget unika jag. Det är bra att emellanåt fundera över hur barns grundbehov blir tillgodosedda i daghemmet i allmänhet och i barngruppen i synnerhet. **Trygghet och överlevnad** är primära grundbehov. För ett barn är det viktigt att få känna att tillvaron är trygg. Han/hon måste få kunna lita på att såväl fysiska som psykiska behov blir tillfredsställda på ett **förutsägbart** sätt. Den trygga hamnen företräds särskilt av egenvårdaren, den person i daghemmet som barnet framför andra kan ty sig till och lita på.

Det andra grundbehovet är **kärlek, att få uppleva omsorg, känna tillhörighet och känna att man är älskad**. I daghemmet öppnar sig en ny värld för barnet, utanför hemmet. I och med upplevelsen av att det finns flera nya

vuxna och kompisar som tycker om honom/henne växer det sociala och emotionella kapitalet och självkänslan stärks. I början understryks egenvårdarens roll som garant för denna känsla av att någon bryr sig om en och i bästa fall andas hela gruppen samhörighet och omtanke.

Behovet av **självständighet och autonomi** accentueras hos det växande barnet. Det är väsentligt att backa upp barnet i dess utveckling till självständighet genom att betona glädjen i att kunna göra saker och stå i växelverkan med andra. Varje barn vill känna uppskattning för det han/hon är i sig själv, inte enbart för sina prestationer. Barn har olika färdigheter och olika förmåga och i varje barn kan man hitta starka sidor och speciella intressen. Genom att lyfta fram dem och uppmuntra barnen på dessa punkter kan vårdarna ge det enskilda barnet en känsla av att just han/hon är viktig och bra på vissa saker. På vissa områden kan han/hon behöva öva sig. Om den vuxna är empatisk och förmår förmedla en känsla av tillit och uppskattning så förstår barnet den ansträngning nya färdigheter kräver och står bättre ut med att öva sig i dem. Att kunna förverkliga sig själv i samklang med de egna starka sidorna är målsättningen för varje barn.

Många forskare som arbetar med barn anser att ett viktigt grundbehov är att ha **trygga och klara gränser**. I dagvården innebär detta klart uttalade regler och förväntningar på hur man skall bete sig och sådana sätt att fungera på som barnen kan ta modell av. När dagen är strukturerad och samma rutiner upprepas markerar detta redan i sig stödjande gränser för barnets beteende. En del barn har inte fått tillräckligt klara gränser hemma. De drar därför stor nytta av att få modeller för nya beteendefärdigheter och av att det finns klara konsekvenser om de inte håller sig inom de gränser som dragits upp.

Var och en av oss har också ett behov av att någon **validerar** eller **ger ett berättigande åt våra känslor och behov** just sådana som vi upplever dem. Otrevliga känslor är signaler på att någonting inte fungerar. Barn bör vägledas i att på ett åldersadekvat sätt hitta konstruktiva kanaler för att uttrycka sina känslor. De lär sig reglera sina känslor efter hur de vuxna reglerar sina.

Humorn eller rätten och möjligheten att ha roligt anses också vara ett viktigt grundbehov. Ett enda glädjeämne under dagen, en känsla av ha lyckats,

någonting att vara belåten med, ett barnaleende, skratt och kinder som glöder av iver får också vårdaren att komma ihåg varför man gör jobbet.

Sammanfattning av grundbehoven

Trygghet och överlevnad

Kärlek

Självständighet och autonomi

Uppskattning och uppmuntran

Förmågan att tro på sig själv (self-efficacy)

Gränser

Känslö- och behovsvalidering

Glädje

1

Barnets välbefinnande påverkas av många faktorer

1.1 Den tidiga växelverkans betydelse för barnets psyke

Det lilla barnet är socialt mycket beroende. Varje barn föds med ett visst genetiskt arv. Det centrala för hur människosinnet formas är dock inte arvet eller byggstenarna utan det sätt på vilket "tillredningen" sker. Vårt sinne utvecklas i växelverkan med andras sinnen, inte i isolering. Inverkan av den sociala interaktionen är så genomgripande att det ibland är svårt att få tag i den. Den tidiga interaktionen formar våra kroppsliga funktioner, våra känsloupplevelser och våra handlingsmönster. De första levnadsåren är särskilt betydelsefulla eftersom kroppsfunktionerna och i synnerhet hjärnan ännu håller på att ta form. Personligheten är inristad i varje cell. Hjärnforskningen och den s.k. neurovetenskapen visar på att barnets hjärna formas i viktiga människorelationer och anpassar sig till det i dem rådande känsloklimatet på ett avgörande sätt. Förutom föräldrarna har syskon, dagvårdens vuxna och andra barn på dagis samt övriga kompisar en stor betydelse. Känslolöatmosfären kring egenvårdaren och i dagvården som helhet är således inte utan betydelse!

1.2 Anknytningsteorin är en teori om faror och trygghet

Människans grundläggande, biologiska behov av en annan människa kan bl.a. förklaras utifrån anknytningsteorin. Man har tänkt sig att människobabyn, när farosignalerna aktiveras, under evolutionens gång har säkrat sin överlevnad genom att ty sig till den vuxna som tar hand om honom/henne. Man kan tänka sig att det finns två olika aktionsfaser i hjärnan: en utåtriktad

och undersökande och en som bevarar individen vid hotande fara (alarmfasen).

Människan riktar sin uppmärksamhet utåt när hon upplever tillvaron trygg. Hon är nyfiken, utforskar sin omgivning eller leker och är inriktad på relationen till andra. Alarmväxeln sätts i när individen känner sin existens hotad. Den aktiverar de djupa lagren i hjärnan, den s.k. reptilhjärnan. Att alarmväxeln har satts i kan ta sig uttryck i en kampreaktion, t.ex. i skrik och krångel när barnet blir till sig inför en separation eller så att han/hon stelnar till. Det lilla barnet signalerar sitt behov av närhet genom att gråta, genom att söka sig i famnen på den som har omvårdnaden eller genom att på något annat sätt förvissa sig om närhet till personen i fråga. När trygghetskänslan åter infinner sig återgår kroppen till viloläget, nyfikenheten över och intresset för det som händer i omgivningen kan igen ta vid.

1.3 Anknytningssystemet aktiveras vid hot

Anknytningsteorin är alltså en teori om faror. Anknytningssystemet aktiveras i situationer där människan upplever sig vara i fara eller hotad av antingen psykologiska eller fysiologiska orsaker. Fastän vi vuxna "vet" att vårt barn är i trygghet på sin vårdplats eller i sin egen säng, kan skrällen ändå vara en verklighetstrogen upplevelse för barnet.

Människosinnet har under evolutionens gång byggts upp till en konstant försäkring om närvaro. Också en liten stund av föräldra- eller vårdarfrånvaro är hotfull för det lilla barnet. Ensamhet, mörker, plötsliga höga ljud, något annat som händer plötsligt, ett djur som dyker upp oväntat, stora temperaturväxlingar (t.ex. att gå ut på vintern), smärta, sjukdom, trötthet, hunger, rädsla, främmande människor, separation från föräldrarna eller från andra personer till vilka barnet är anknutet; alla dessa fenomen kan ge omsorgspersonen en vink om att anknytningssystemet är aktiverat.

Det är anmärkningsvärt att notera hur olika växlingar i det fysiologiska tillståndet aktiverar anknytningssystemet. Behovet av egenvårdaren är stort när barnet är t.ex. hungrigt eller trött. Egenvårdaren är också den som kan

”blåsa bort” det som gör ont på ett alldeles speciellt sätt, på ett sätt som en annan vårdare som eventuellt först är på plats inte förmår.

Behovet av närhet uppstår också när barnet inte längre orkar leka eller annars upplever sin situation otrevlig. Fastän vi som vuxna uppskattar trevliga överraskningar och maskerader låter det utvecklingspsykologiska vetandet förstå någonting helt annat i fråga om vad som är trevligt för ett barn. Det bekanta, förutsägbara och lämpliga rutiner är därför grundpelarna i vården.

Man kan också se på upplevelser av otrygghet utifrån graden av intimitet i de situationer det handlar om. Att kläs av och på, att äta, att läggas för att sova och att gå på toa är speciellt intima hud-mot-hud-situationer, som barnet tidigare kanske har upplevt bara med en eller två personer. Det kan ibland vara hälsosamt att tänka på hur man själv skulle reagera i en kultur med ett främmande språk där man t.ex. inte kan tala om hur man vill bli vårdad på sjukhus.

1.4 Anknytningsklassificeringar

I undersökningar och kliniskt arbete har anknytningen klassificerats med hjälp av en metodforskning i främmande situationer, som utvecklades av Mary Ainsworth på 1960-talet. De tre huvudgrupperna är **trygg, en otrygg-undvikande och en otrygg-ambivalent anknytningsmodell**. Verkligheten är alltid mera mångfacetterad, men förenklade klassificeringar kan ge oss insikt i hur barnets behov i huvudsak har blivit bemötta.

I en trygg anknytning förmår föräldern ta emot barnets ibland kaotiska känslouttryck och den ängslan som barnet har. Föräldern ger gestalt åt uttrycket och ger det tillbaka till barnet med förändrat känslolnehåll så att det t.ex. vid sidan av ängslan också finns en lugnande inslag. När så sker upplever sig barnet vara sett och förstått ”ända in i märgen”. Han/hon får en internaliserad erfarenhet av att det leder till omvårdnad att ge uttryck åt det svåra.

En trygg anknytningsrelation skyddar en inte för stötar i livet. Den har konstaterats vara kopplad till bl.a. barnets förmåga att känna igen och

uttrycka sina känslor samt med att kunna reglera dem och sin aktivitet, med förmågan att känna sig in i andras sinnestämningar, med förmågan att leka såväl för sig själv som med andra, med social flexibilitet, med minnesfunktionerna, med inläringen och med förmågan att anpassa sig till stress och törnar i livet. Det väsentliga är anknytningsgestaltens förmåga att fungera som en trygg bas för barnets upptäcktsfärder såväl som att vara den trygga famnen när barnet behöver tröst.

Ett barn med trygg anknytning kan med större sannolikhet rätt snabbt skapa sig en relation till egenvårdaren. Ett sådant barn kan också ty sig till henne i svårigheter. Ett sådant barn förmedlar öppet både sina positiva och negativa känslor till såväl föräldrar som egenvårdare och kan reagera starkt i separationssituationer t.ex. på morgnarna.

När barnet å andra sidan har internaliserat erfarenheter av att uttryck för svåra känslor (t.ex. sorg, nedstämdhet, irritation, avundsjuka) leder till att omvårdnadspersonen drar sig undan eller t.o.m. bestraffar beteendet blir det fråga om en otrygg-undvikande anknytning. Barnet lär sig att undvika ett ge uttryck för icke-önskvärda känslor. De enskilda anknytningstyperna kan kanske hellre ses som en lineär dimension. Vi kan vara mer eller mindre trygga eller otrygga. I den ena ändan av den otrygga-undvikande dimensionen kan barnet ändå utåt sett vara hurtigt, den som klarar sig fastän han/hon inuti upplever tillvaron otrygg. Man har i forskningar noterat att dessa barn utåt sett kan uppträda med lugn och med skenbar likgiltighet, medan det vid noggrannare undersökningar konstaterats att deras puls och autonoma upphetsningstillstånd är förhöjda.

I den andra ändan av dimensionen kan barn med "resta antenner" anpassa sin aktivitet till minsta lilla sinnesförändring hos den vuxna. Dessa barn kan utåt sett verka vara rena solstrålar fastän den inre verkligheten är en helt annan. Utvecklingsmässigt löper de stor risk att förbli fjärrade från sina egna förmågor både på det själsliga och kroppsliga planet. De kan växa upp att tro att de egentligen inte borde ha några känslor alls eftersom ingen tycks vara intresserad av dem. Om föräldern inte står för emotionell reglering får inte heller barnet erfarenhet av hur han/hon skall forma och reglera sina egna känslor, inte heller av hur han/hon skall upprätthålla sin

känslotalans. Han/hon kan istället försöka undertrycka upphetsning och känslor i allmänhet, emellertid utan att lyckas med det.

Ett barn som växer upp med en inkonsekvent förälder kan utveckla ett inre antagande om en ambivalent anknytningsrelation. Föräldern är ömsom intresserad, lämnar ömsom barnets känslouttryck helt obeaktade. Detta leder till att barnet måste koncentrera sig på att iaktta förälderns sinnesstämningar för att hitta det optimala ögonblicket för att möjligen få uppmärksamhet. Barnet lär sig att inte överhuvudtaget tro på tillförlitligheten i sina känslor. Han/hon kan istället för att undertrycka sina känslor lära sig att överdriva dem på ett sätt som kan vara till skada för autonomin. Han/hon kan klänga på andra eller söka uppmärksamhet på ett negativt sätt och på så sätt lättare väcka förargelse hos omvårdaren. Barnet finner inte lugn i leken eller i att utforska omgivningen för att anknytningsystemet ständigt är påkopplat. Detta kan ta sig uttryck i en bristfällig självuppfattning, i problem med självkontrollen och i t.ex. inlärningssvårigheter.

1.5 Barn föds olika - temperamentets betydelse

Med temperament avses en biologiskt baserad, medfödd böjelse att reagera på såväl yttre stimuli som egna förnimmelser och känslotillstånd. Temperamentet hänför sig således till den individuella stilen att reagera och handla, en fallenhet att handla på ett sätt som särskiljer en från andra människor och som vittnar om det sätt att reagera som är typiskt för en själv. Temperamentet förklarar varför en och samma sak kan vara lätt och rolig för någon, men en källa till ångest för någon annan. Generaliseringar som "barn älskar överraskningar" eller "barn är nyfikna av naturen" håller alltså inte streck. Barn såväl som vuxna är präglade av sina medfödda böjelser. Temperament betyder således inte den till vardags ofta använda beskrivningen "färgstark personlighet". Lugn och blygsel är lika mycket temperament.

1.5.1 *Temperamentsdragen*

Olika temperamentsforskare har gjort upp förteckningar på drag som förekommer hos alla människor såsom aktivitet, rytmicitet (förutsägbarhet), socialitet, emotionell reaktionsbenägenhet, intensitet eller emotionell uttrycksstyrka, störningsbenägenhet, enträgenhet eller uthållighet, anpassningsförmåga eller flexibilitet och benägenhet för att närma sig respektive dra sig undan andra. I det här sammanhanget har vi använt Liisa Keltikangas-Järvinens översikter och forskningsresultat.

Aktivitet betyder den kraft eller snabbhet med vilken människan handlar. Ett barns aktivitet kan granskas bl.a. utifrån hur länge han/hon orkar vara stilla, hur kraftiga gester han/hon har, hur ljudligt han/hon rör sig (springer han/hon hellre än går), hur snabbt han/hon äter eller pratar. Ett barn med hög aktivitet är livligt i överkant och gör ofta saker med hela kroppen. Ett aktivt barn utvecklas ofta motoriskt tidigare än sina årskamrater. Han/hon lär sig gå och cykla tidigare och är ständigt i rörelse. Ju längre det aktiva skedet har pågått desto svårare har han/hon att komma till ro. Ett sådant barn behöver rikligt med tillfällen att röra sig och ge uttryck för sin energi utan att få negativ uppmärksamhet för sin energiskhet. Aktivitetsdraget behöver inte leda till problem om barnet bara har möjlighet till och utrymme att röra sig. Dåligt planerade och trånga utrymmen kan däremot väsentligt försvåra ett aktivt barns anpassning.

Ett barn med låg aktivitetsnivå är långsamt och trögt i sitt sysslande. Långsamhet skall dock inte tolkas som oförmåga till initiativ. Det räcker bara längre innan ett sådant barn får kläderna på sig eller har ätit färdigt. Han/hon är ofta försiktig i inställningen till det som händer i omvärlden och går långsamt tillväga samt har en benägenhet att längre förbli beroende av vuxenstöd. Det är viktigt att inte stämpla låg aktivitet som dumhet eller lättja. I daghemmet behöver man istället säkra tillräckligt med tid för omställningar. Det är också viktigt att komma ihåg att temperamentsdrag inte förändras. En långsam människa kommer alltid att vara sävlig. Däremot kan hennes sätt att komma tillrätta med långsamheten förändras med tiden. Allra viktigast är det ändå att vi får uppleva oss accepterade sådana som vi är och med de egenskaper vi har.

Med **rytmicitet** avses de fysiologiska funktionernas regelbundenhet och förutsägbarhet. En hög rytmicitet tar sig uttryck i så exakta fysiologiska skeenden att man nästan kunde ställa klockan efter dem. Ett barn kan ofta redan tidigt ha en fast och klar sovrytm, fasta mattider och regelbunden tarmfunktion. Rytmicitet kan också ta sig uttryck i ett behov av att hålla en viss ordning i näromgivningen. Ett rytmiskt barn är lätt att ha och göra med i daghemmet, om hemmets och daghemmets tidscheman kan jämkas samman. Att vänja sig vid en ny värld i daghemsmiljön kan ändå vara utmaning för honom/henne eftersom alla förändringar i sig är en utmaning för det medfödda behovet av trygghet och behärskning.

Ett barn med låg rytmicitet är mera oförutsägbart i sina fysiologiska funktioner. Han/hon kan ha svårt att hitta sovrytmen. Å andra sidan kan ett sådant barn ha större förmåga att anpassa sig till nya situationer.

Socialiteten visar hur sällskaplig en människa är, hur gärna hon söker sig till andras sällskap och hur angenämt hon upplever det. En del barn kommer gärna till daghemmet för att leka med andra barn. De trivs i sällskap. Andra däremot upplever sällskap som en belastning; de trivs bättre med att syssla på egen hand så framt de försäkrat sig om att en trygg vuxen är närvarande.

Den **emotionella reaktionskänsligheten** eller **sensitiviteten** visar hur lätt människan reagerar på emotionella stimuli eller stimuli via olika sinnen. En del barn är väldigt känsliga för minsta lilla antydning. Ett sensitivt barn ser och märker allt samt reagerar starkt på såväl färger och smaker som beröring. Att yllet sticks eller tvättinstruktionsmärket skaver kan kännas outhärdligt. Att vänja sig vid nya maträtter och smaksensationer kan ta årtal. Oljud i omgivningen eller en vårdare som höjer rösten kan vara ett lidande. Det är viktigt för sådana barn att det inte finns för många incitament eller för mycket oljud i näromgivningen och att det egna reviret har stakats ut. De är ofta också mycket känsliga för de stämningar som råder, t.ex. att någon i personalen verkar ha slut på krafterna eller för personalens inbördes oenighet.

Barn med låg sensitivitet är rena motsatsen. De är inte känsliga för signaler varken från omgivningen eller från den egna kroppen och kan ha hög smärttröskel. De är inte heller bra på att läsa av andras känslokommunikation.

Anpassningsförmåga innebär människans förmåga att komma till rätta vid förändring. Hög anpassningsförmåga tar sig uttryck i lätthet att ta till sig något nytt, i flexibilitet i övergångsskeden och i snabbhet att vänja sig vid det nya. Tänk t.ex. på dagvårdsstarten. En del barn anpassar sig på ett par veckor, en del motsätter sig omställningen kraftigt och länge. Faran finns att ett barn med hög anpassningsförmåga glöms bort i en stor barngrupp i synnerhet om samma vårdare dessutom har ett utagerande barn att ta hand om i mjuklandningsskedet. Varje barn har dock ett stort behov av individuell uppmärksamhet.

Låg anpassningsförmåga kan yttra sig i svårigheter i övergångsskeden. Ett barn med detta drag håller sig helst till sådant som är tryggt och bekant. Han/hon behöver mycket tid att tänka sig in i t.ex. en utfärd och mycken förberedelse och mår, såsom också andra barn, bra av att ha klara rutiner, ordning, regler och strukturer. Risken med ett barn med låg anpassningsförmåga är att de vuxna tror att det handlar om medvetet trots eller om att testa gränser och att de kräver lydnad istället för att satsa på sin egen förberedelse och förutsägbarhet. Låg anpassningsförmåga kombinerad med avsaknad av strukturer i daghemmet kan märkas i trötthet och spändhet hemma också efter anpassningsperioden. Samarbete och samtal med föräldrarna, i synnerhet i fråga om hur barnet reagerar, kan ge viktig information om ett sådant barns förmåga att anpassa sig till olika sorts situationer.

Med **enträgenhet** avses seghet och ovilja att ge upp. Ett barn med detta drag är envetet och pedantiskt och vill öva sig länge på nya saker. Han/hon ger inte upp lätt.

Motsatsen är att ha kort spännvidd och att ge upp inför uppgifterna relativt lätt. Barn med låg enträgenhet sysslar med än det ena och än det andra. De blir också lätt frustrerade. Ur inlärningssynvinkel är detta temperamentsdrag inte oproblemiskt. Dessa barn behöver mycket stöd i att slutföra en uppgift. Risken att de använder sig av uppseendeväckande beteende inför en prestation finns också.

På vardagsspråk betyder **störningsbenägenhet** dålig koncentrationsförmåga. Barn med stor benägenhet i detta avseende glömmar lätt vad de håller på med när någonting nytt fångar uppmärksamheten.

Barn med låg störningsbenägenhet är däremot bra på att koncentrera sig och förmår fördjupa sig i det som de håller på med.

Med **intensitet** avses den styrka med vilken människan uttrycker sina känslor och erfarenheter. Människor är olika i fråga om hur starkt de upplever och ger uttryck åt sina känslor. Högintensiva barn har kraftiga uttrycks-sätt och är rätt dramatiska. De visar starkt såväl sin glädje och sorg som rädsla och hunger. Det är viktigt att också beakta det kulturella inflytandet på temperamentsdragen. I den finländska kulturen förhåller man sig oftast reserverat till kraftiga känslouttryck. De kan t.o.m. anses överdrivna eller oäkta.

Lågintensiva barn är lugnare och mera kontrollerade i sina känslouttryck. Risker finns dock att dessa barn blir förbisedda i gruppen och inte får stöd för hur de skall ge uttryck och ord åt sina känslor. För dem är det speciellt viktigt att egenvårdaren tonar in sig på just deras intensitetsnivå och deras sätt att uttrycka sig på och på så sätt stöder dem i både känslodifferentiering och -hantering.

Med ett **närmande eller fjärmande** temperamentsdrag avses människans reaktioner inför andra människor, nya och oväntade situationer eller omständigheter. Närmande benägenheten syns i en positiv och engagerad hållning. En människa med fjärmande benägenhet är däremot reserverad eller drar sig direkt undan det nya. För ett blygt barn som har benägenheten att dra sig undan förorsakar dagisstarten sannolikt stor stress. Det är speciellt viktigt för ett sådant barn att i lugn och ro tillsammans med en förälder få bekanta sig med saker och ting. Det kan också behövas en förlängd mjuklandningsperiod. Närmande- fjärmande benägenheten är inte en indikator på hur människan reagerar efter initialskedet. Anpassningsförmågan berättar mera om det.

Man kan se på temperamentsdragen lineärt. Vår placering på linjen avgörs om vi har mer eller mindre av ett speciellt drag. Temperamentsdragen har en normalfördelning bland befolkningen med få i ytterlighetspositionerna och många i mitten. Varje människas särdrag bestäms således av de områden där hon skiljer sig mest från genomsnittet.

Vart och ett drag bör granskas enskilt för att se hur mycket eller litet det framträder. Tillsammans bildar dragen en helhet, en temperamentsprofil. De enskilda dragen berättar inte så mycket. Det är kombinationen av dem som kan säga någonting om sannolikheten för hur barnet kan tänkas reagera i olika situationer. Ett barn kan vara aktivt men om han eller hon dessutom är känslig eller har lätt att närma sig andra är en helt annan sak. Ett barn med kombinationen hög aktivitetsnivå och stor sensivitet reagerar lätt känsligt och oroligt, medan kombinationen hög aktivitet och lätthet för att närma sig andra gör att barnet ivrigt och nyfiket söker sig till andra. Vi kan i tanken föreställa oss hur de olika kombinationerna syns i mjuklandningsstadiet.

1.5.2 Olika temperamentskombinationer

Det har gjorts försök att klassificera temperamentsdragen i olika block. Verkligheten är dock mycket mera mångfacetterad än så och få av oss hittar oss själva eller barnen i den egna gruppen i renodlade beskrivningar enligt nedanstående grupperingar. Ett mera givande sätt är därför att rita temperamentsprofiler på barnen t.ex. i samband med uppgörandet av de individuella planerna för småbarnsfostran. I forskningssammanhang används olika statistiska grupperingsmetoder. Den vanligaste grupperingen är i allmänhet följande:

- **Det lättskötta barnet:** Måttlig aktivitetsnivå, social och glad, lugnar ner sig snabbt, inte rädd av sig eller särskilt reaktionsbenägen, god iakttagelseförmåga, enveten och förutsägbar
- **Det utmanande barnet:** Hög aktivitetsnivå, inte särskilt social, reaktionsbenägen, lugnar sig långsamt, orkar inte anstränga sig
- **Det tröga barnet:** Låg aktivitetsnivå, inte särskilt social, behöver tid för lugna sig, inte speciellt rädd av sig eller reaktionsbenägen, måttlig iakttagelseförmåga

Det är viktigt beakta att temperamentet såsom beskrivet här kommer till synes uttryckligen genom hur lätt- eller svårfostrat respektive lätt- eller svår-lugnat föräldrarna upplever att barnet är. Det kan alltså vara så att föräldrarnas och personalens upplevelser av barnet skiljer sig väsentligt från varandra. Vi får inför varje barn ställa oss frågan vad som är inlärt och vad

som är biologiskt grundat. Temperamentet förklarar inte hur olika individer i en viss gruppering eller som enskilda fungerar i en viss situation. Kommer det ilska barnet att slå sin kompis eller söker han hjälp av vårdaren i sin ilska? Ett barns sätt att fungera utvecklas i interaktion med dem som vårdar honom/henne. Fastän temperamentet har en biologisk grund och är en konsekvens av individuella skillnader i hjärnan, så formas hjärnan och via den temperamentet särskilt under de tre första levnadsåren. Varje barns individuella temperament ställer således krav på att fostraren, vare sig han eller hon är förälder eller vårdare, kan anpassa sitt eget beteende till barnets medfödda egenskaper.

Med forskningstermer talar man om antingen god eller dålig samstämmighet mellan barnet och omgivningen (goodness of fit). Det behöver inte alls vara något fel på barnet, det förväntas bara hela tiden fel saker av honom/henne. Dålig samstämmighet förorsakar stress.

1.5.3 Att beakta temperamentet i dagvården

Det har gjorts många undersökningar i daghemsvärlden om temperamentets inverkan på barns beteende och anpassning i daghemmet. Man har lagt märke till att barn med ett krävande temperament:

- lider mer av avsaknad av strukturer och instabilitet i gruppen
- får mindre positiv uppmärksamhet och omsorg av personalen
- får mera negativ uppmärksamhet av personalen
- framkallar mera kontrollerande eller gränsdragande beteende hos personalen
- lider mera av anpassningssvårigheter och uppvisar mera problem-beteende
- lider också senare i skolan mera av sitt problembeteende

Det är med andra ord så att ett barn med ett speciellt krävande temperament, **såsom alla barn**, har nytta av klara strukturer såsom en förutsägbar dag-ordning, en stabil grupp, minimalt med byten i gruppen under verksamhets-året och bestående vårdarrelationer. En lugn fysisk miljö, oföränderlighet, lugna färger, låg bullernivå och barncentrering samt möjlighet att jobba med

barnen i mindre grupper skapar också förutsägbarhet och trygghet. Ytterligare trygghetsskapande faktorer är en regelbunden dagsrytm för utevistelsen och samlingarna, att ha egna platser o.s.v. Visualiseringar av dagordningen, som att med bilder visa vem av barnen/vårdarna som är närvarande/sjuka/på semester, ökar även det förutsägbarheten.

Temperamentet medför att barn från början är individer och förblir så. Man kan inte vänta sig att ett litet barn skall anpassa sig till daghemmets förhållanden. Det är därför daghemspersonalen skall vara medveten om det enskilda barnets individuella färdigheter och behov, i synnerhet i fråga om ett barn med ett utmanande temperament. En viktig uppgift vid hembesöken är att på basis av föräldraerfarenheter och föräldraobservationer klarlägga barnets individuella egenskaper, bland dem temperamentet. Att vid behov förmedla information till föräldrarna är väsentligt för en fostran i samråd med dem. Ibland kan det vara en lättnad för föräldrarna att få veta om temperamentets betydelse för t.ex. sömnrytmen eller för sättet att ta sig an nya saker. Forskning har påvisat att ett barn med utmanande temperament lätt får föräldrarna att känna sig misslyckade som fostrare.

2

Övergången till dagvårdsvärlden – en trygg kontinuitet, en källa till otrygghet eller rentav en ny möjlighet?

2.1 Barn reagerar individuellt vid dagvårdsstarten

Såväl föräldrar som yrkesverksamma i dagvården beskriver hur barn kan reagera på olika sätt på att börja i vård utanför hemmet. En del är starkt utåtagerande, vissa reagerar genom att dra sig undan och andra genom att med iver vara med om det som händer. Det är många saker som inverkar på hur barnet anpassar sig såsom ålder, tidigare vårderfarenheter och separationer, eventuella syskons vårdarrangemang, vårddagens längd, barnets temperament, familjens helhetssituation, föräldrarnas tillit till personalen, arrangemangen i början o.s.v. Fastän ämnet är oerhört viktigt finns det inte mycket att tillgå i forskningsväg.

2.2 Det är stresskapande för barnet att börja i dagvård

I en svensk undersökning följde man 26 barns anpassning till daghemsvård. Barnen var i åldern 6-12 månader (Ingrid Hårsman, 1994). Typiskt var att det s.k. "reaktiva skedet" varade från två till fyra veckor. Barnen uppvisade nedstämdhet och sorg inför förändringen. De följande sju veckorna kallar Hårsman för anpassningsskedet. Tre fjärdedelar av barnen anpassade sig till och vande sig vid vårdarna medan en fjärdedel hade svårigheter under en längre tid. Hur man vande barnet vid daghemmet och hur barnets erfarenhet av den trygga hamnen upprätthölls verkade vara avgörande.

Den amerikanska forskaren Andrea Dettling (1999, 2000) har i sin forskning befast att dagvård verkligen är stressande för barn. De 3-4-åriga barnen hon undersökt verkade inte utåt vara stressade, men deras stressreaktioner ökade och nivån på deras stresshormoner (kortisole) steg under dagen, speciellt hos barn med svaga sociala färdigheter. Lyckligtvis fortsatte hon att forska i ämnet och märkte i en senare undersökning att stressen inte i och för sig förorsakas av moderns frånvaro, utan av avsaknaden av interaktiva vuxna med fortgående vaksamhet för barnets sinnestämningar. Barnets stressnivå steg inte ifall det fanns en sådan ansvarsperson i personalen. Små barn behöver ständig närvaro av någon som noterar förändringar i deras sinnesstämning och deras olika behov samt hjälper dem att reglera dessa. Enligt Dettling kan denna person åtminstone från det att barnet uppnått 3-4- års ålder väl vara en annan vuxen än den egna föräldern.

Barnets ålder är av betydelse för daghemsstarten. Också om det finns skillnader i neurologisk mognad kan man som tumregel ha att ett barn under 18 månader inte förmår hålla föräldrarna i tankarna under en lång dag. Barnet glömmer inte sina föräldrar, men föräldrabilen blir otydligare. Föräldraföreställningen fungerar inte längre som en kraftkälla eller som något som inger trygghet. Barn behöver alltid få leva i en trygg relation. En viktig vårdaruppgift är att hålla föräldraföreställningen vid liv under hela dagen, en annan är att fungera som den relation i vilken barnet fortgående kan spegla sig själv.

2.3 Typiska reaktioner i daghemmet

Separationsångest och förändringar i livssituationen kan ta sig uttryck i rädsla för nya saker och människor, i sorgsenhet och undanglidande eller i kinkighet när barnet förs till eller avhämtas från dagis. Alternativt kan han/hon klamra sig fast vid vårdaren. Gråtmildhet och ät- eller sovsvårigheter är inte ovanliga under de första veckorna. Barn kan också reagera inför sin egen hjälplöshet och rådlöshet genom att slå och bita andra barn.

2.4 Typiska hemmareaktioner

Barnet är vanligtvis mera trött. Han/hon kan vara retlig eller dra sig undan. Föräldranärvaron kollas in hela tiden. Alla separationsituationer kan göra det lilla barnet mera ängsligt. En del barn är gråtmilda och klamrar sig fast vid föräldrarna i övergångssituationerna. Andra kan ha svårt att somna eller sova. Att somna är för en del barn ett tecken på separation. Vissa barn uppvisar svårigheter med ätandet. Typiska reaktionsmönster har samlats i ett formulär (se bilaga 4) som kan skickas till föräldrarna med brevet om antagning till dagvård. Det är också att rekommendera att man går igenom formuläret i samband med hembesöket och att man därutöver, i synnerhet under första veckorna, aktivt frågar föräldrarna om hur barnet reagerat.

2.5 Vad händer ifall källan till stress finns hos föräldrarna?

Att få börja på dagis kan ibland erbjuda barnet ett nytt interaktionssätt, som inte är möjligt hemma. En förälder kan ha sina egna problem, förknippade med t.ex. mental ohälsa eller rusmedelsanvändning, vilket i sin tur påverkar hans eller hennes förmåga att stå i konstruktiv växelverkan med barnet. Ibland kan föräldrarna vara fysiskt närvarande men psykiskt frånvarande. Hur gärna vi än ville att den huvudsakliga regleringen av känslor skulle ske via föräldern så motsvarar detta inte alltid verkligheten. För barn för vilka så inte är fallet kan egenvårdaren företräda ett unikt och annorlunda sätt och hjälpa dem att utvecklas i sin känsloreglering. I långtidsstudier, där man från barndom till vuxen ålder följt välfungerande individer som vuxit upp i riskförhållanden, har man noterat att en stödperson, som står utanför familjen (i daghemmet, skolan eller i samband med någon hobbyutövning), för en del sannolikt erbjudit den tillräckliga och korrigerande erfarenhet som möjliggjort att individen i fråga klarat sig väl i livet.

Forskningsresultat visar också på att små barn med deprimerade mödrar kan stå i livlig och aktiv växelverkan med pappan eller daghemspersonalen fastän interaktionen med mamman tidvis är mycket bristfällig. För barn med bristfällig föräldrainteraktion kan egenvårdaren således stå för en unik chans. Av denna orsak är det inte möjligt att entydigt ta ställning till frågan

om det lilla barnets plats är hemma eller på dagis. Ett förenklat svar är "hemma", i synnerhet då föräldrarna och speciellt den föräldern som i huvudsak svarar för den dagliga omsorgen i hemmet mår bra. Det uppskattas dock att 15–25 % av barnen har sådana riskfaktorer i hemmet eller närmiljön att dagvårdens rehabiliterande betydelse är av vikt. Det idealiska vore att kunna erbjuda familjedagvård åt barn under fyra år hos dagvårdare som har förmåga till emotionell närvaro.

3

Tidig interaktion i daghemmet – egenvårdarsystemet

Föreställ dig att du är kulturanthropolog. Du är på väg på en forskningsresa till Kongos djupa djungler för att bekanta dig med en ny och intressant stam. Du kan inte språket, känner inte till kultur och sedvänjor, men du har en guide med dig som känner till stamkulturen. Du kommer fram. Guiden för det han har burit med sig till en hydda. Glatt går du fram för att hälsa på lokalbefolkningen, men den stammedlem du vänder dig till tar inte din framsträckta hand utan spottar på dig, sparkar och knuffar dig. Ingen tycks reagera, alla bara avvaktar. Hur skulle du reagera? Vad skulle hända i ditt innersta? Var skulle du finna trygghet?

En viktig uppgift för egenvårdaren är att på ett stödjande sätt stå för tryggheten när barnet är i dagvård. Hon skall bekanta sig med barnets föräldrar och skapa en sådan inbördes relation till dem som är till stöd för barnets utveckling. Egenvårdaren bör upprätthålla en öppen och reflekterande relation till föräldrarna och berätta om glädjeämnen, barnets utveckling och utmaningar förknippade därmed. Också om egenvårdaren har huvudansvaret för sina barn under arbetstid är det viktigt att hon fortlöpande pratar om vart och ett barn med de andra i teamet. Hon är ju inte alltid på plats. Kollegerna behöver vara medvetna om de enskilda barnens specifika behov för att i sin tur kunna skapa och stå för en trygg relation till barnen ifråga. Egenvårdaren skall också göra hembesök till varje familj innan barnet börjar i dagvård.

3.1 Att fungera inom närutvecklingszonen

Egenvårdaren har ansvar för barnets vård och för verksamheten. Hon är den i personalen som bäst känner till barnets behov och färdigheter. Hon har känsla för den närutvecklingszon barnet befinner sig i (Vygotsky). Med närutvecklingszon avses sådant som barnet inte ännu självständigt kan utföra,

men som han/hon klarar av med hjälp. Egenvårdaren vet vad barnet kan eller just håller på att lära sig och kan därför sträva efter att hitta rätt kravnivå för honom/henne. På det sättet hjälper hon barnet vidare till nästa utvecklingsnivå.

Vygotskys mest berömda yttrande löd: "Det som barnet idag lär sig tillsammans med en vuxen kan han eller hon göra själv i morgon." Omvänt sagt: "Det som barnet inte lär sig idag tillsammans med en vuxen kan han eller hon inte heller lära sig själv." Förståelsen av närutvecklingen innefattar också vårdarens förmåga att både i verksamheten och i barnets egen plan för småbarnsfostran beakta såväl individuella färdigheter och temperament som hemmets inverkan på färdigheter och kunskap. Ett exempel kunde vara invandrarfamiljens annorlunda traditioner i fråga om religiösa högtider och matkultur.

Egenvårdaren är dock inte ensam ansvarig för planeringen av verksamheten. På veckomötena bör teamet regelbundet gå igenom planerna för att stöda enskilda barns närutveckling, diskutera deras behov och just då aktuella utvecklingsskeden samt fundera över hur man konkret hjälper vart och ett av dem att klara av den utvecklingsuppgift de står inför. Med andra ord skall planen för småbarnsfostran i praktiken vara en integrerad del av egenvårdarens arbete. Barntädgårdsläraren i gruppen har ett speciellt ansvar att följa med och hjälpa egenvårdaren att göra upp planen och förverkliga den.

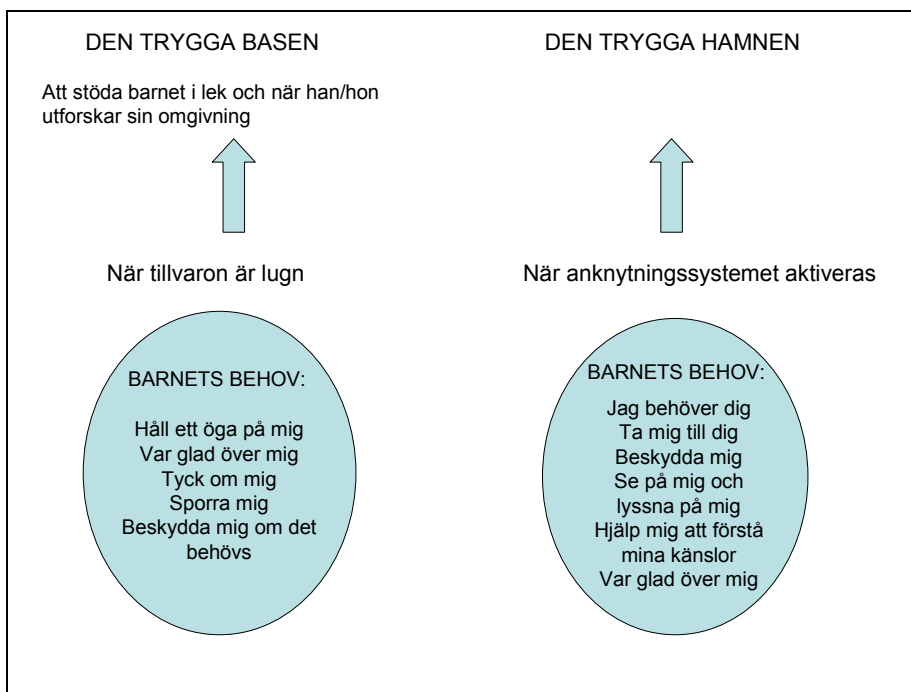
3.2 Egenvårdaren som den trygga basen och den trygga hamnen

Olika incitament i omgivningen aktiverar anknytningssystemet, vilket i sin tur leder till att barnet söker sig till vårdaren. Vårdarens primära uppgift är att notera och acceptera att någonting oroar barnet och trösta honom/henne tills det igen känns bättre. Att erbjuda närhet och beskydd är att fungera som den trygga hamnen. Allt emellanåt kommer barnet till vårdaren för att tanka trygghet och när trygghetsbehovet är tillfredsställt kopplas anknytningssystemet bort. Då blir det vårdarens uppgift att hjälpa barnet tillbaka till lek och utforskande. När barnet igen verkar vara intresserat av att undersöka sin omgivning skall vårdaren låta honom/henne leka i fred, hjälpa vid behov

och med glädje dela barnets kliv mot självständighet. Allt detta förutsätter en tillräcklig närvaro från vårdarens sida. Den är inte möjlig om hon inte är tillräckligt nära intill eller tillräckligt intonad på barnet.

Att stöda autonomin är således någonting helt annat än att dra sig ur växelverkan och lämna barnet att klara sig på egen hand. I verkligheten är det genom aktiv närvaro som man stöder autonomin hos små barn. Att de blir uppmärksammade och får stöd för sina initiativ, idéer och intressen vidgar deras upplevelse av sig själva som påverkare och aktörer. Det finns forskning som påvisar att barnets lek stannar av och blir osammanhängande om den vuxna inte är inom synhåll eller på annat sätt tillräckligt närvarande. En vårdare som sköter ärenden per telefon signalerar inte närvaro. I Kallialas (2008) daghemsforskning framgick att vårdarnas aktivitetsnivå hade ett klart samband med deras sensitivitet. En god vårdare är således aktivt närvarande och **leker** aktivt.

En tillräckligt bra "den trygga hamnen"-funktion kan åskådliggöras på två sätt. För det första, ett barn som är tillräckligt tryggt kommer till vårdaren eller kommunicerar på håll, beroende på åldern, i förvissningen om han/hon inte kommer att bli avvisad. För det andra handlar det om att barnet utforskar sin omgivning eller leker utan att anknytningssystemet är aktiverat. Det talar om vad barnet har internaliserat i fråga om trygghet i relationen och om hur införstådd vårdaren är med barnets behov av närhet samt om vikten av att sporra självständigblivandet genom tillräckligt stöd.

Figur 2 Egenvårdaren som grunden för trygghet och den trygga hamnen.

Barn har vanligtvis en till två anknytningsmodeller då de börjar på dagis. Det utgör hela deras verklighet. Det som de dittills har upplevt och känt är deras enda uppfattning om människorna och omvärlden. Därför orienterar de sig också mot daghemmets personal med användning av dessa "filter" eller "antagandeinstrument". För otrygga barn kan svårigheterna i början bottna i oförmåga att utforska omgivningen eller att närma sig vårdaren. Barnet fungerar som om hans/hennes anknytningsbehov hela tiden skulle vara påkopplat och söker hela tiden närhet och beskydd.

Ett sådant barns inlärning och människorelationer förutsätter dock samma förmåga att utforska omgivningen som hos andra barn. Tills en trygg relation till vårdaren har formats behöver han/hon extra mycket stöd och uppmuntran till att utforska och till att våga leka. På samma sätt behöver också det barnet någon som håller ett öga på honom/henne, någon att dela det roliga med och en upplevelse av att vara omtyckt. Andra barn igen fungerar som om de inte hade behov av närhet, hjälp och tröst, antingen så att de på

håll motsätter sig kontakt eller så att de har en överdriven inriktning på leken. Sådana barn behöver extra stöd för att kunna komma nära andra. Därutöver behöver de precis som alla andra beskydd, tröst, delad glädje och att deras känslor blir mottagna och ges ord.

Den amerikanska forskaren och klinikern Zeynup Biringen, som intresserat sig för emotionell interaktion, talar vackert om hur det är en vårdaruppgift att hitta en speciell stund på tio minuter för varje barn. Hon talar om "magiska ögonblick". Innehållet i stunden beror på vilket det typiska sättet för barnet i fråga att bli interaktiv är. Med ett tryggt barn är det lätt att skapa betydelsefulla ögonblick kring nästan vilket ämne som helst. Det väsentliga för alla barn är att få en upplevelse av att vara unik och av att det är trevligt att vara tillsammans med en vuxen.

Uppgift:

Tänk enskilt på varje barn du är egenvårdare för och på hans eller hennes unika utvecklingsuppgift i att lära sig tillit i mänskliga relationer. Hurudan stimulans behöver var och en av dem för att ni skall hitta en gemensam melodi? Vilken sorts aktivitet fungerar för dem?

Nedan ha vi gjort en sammanställning av olika sätt för dig att som egenvårdare visa omsorg om och tillit till barnet och att visa att du bryr dig om honom/henne och vill att han/hon skall få känna sig trygg med dig:

- ge tid för enskilda möten
- tilltala barnet med namn när ni träffas på morgonen och ge honom/henne ett leende
- ställ dig på barnets nivå så att du får ögonkontakt
- ge en varm kram, en klapp, en beröring
- lyssna på barnet och lär honom/henne att lyssna på andra
- följ barnets lek med intresse, lek med utan att dirigera barnets göranden alltför mycket
- hjälp barnet att förstå vilka bestämmelser som gäller och att förstå vilka förväntningar som ställs på gruppen samt vilka regler det finns
- hjälp barnet om du ser tecken på utmanande beteende

- visa barnet att du litar på honom/henne genom att be om hjälp åt dig själv eller åt andra och genom att erbjuda olika alternativ att välja emellan
- lär dig känna barnets intressesfär och starka sidor
- försök hitta någonting som du och barnet har gemensamt och som förenar er
- lär känna barnets familj
- delge föräldrarna positiva saker från dagen
- uppmuntra och belöna barnet på olika sätt
- notera barnets ansträngningar
- visa barnet att du litar på att han/hon kommer att lyckas
- lär dig åtminstone några ord på barnets språk ifall hans/hennes modersmål är ett annat än daghemmets
- ifall barnet har haft en dålig dag så säg i slutet av dagen eller per telefon: "Jag är ledsen för att vi hade en dålig dag, jag vet att det kommer att gå bättre i morgon."
- berätta för barnet efter frånvaro att du haft ledsamt efter honom/henne

3.3 Otillräckligt egenvårdarskap

Ibland kan man lägga märke till att det beror på vårdaren att barnets upplevelse av den trygga hamnen och trygghetsbasen inte är tillfredsställande. Ur barnets synvinkel finns det två slag av "besvärliga" vårdare: de som försummar en och de som tränger sig på en. En vårdare som använder sig av den undvikande anknytningsstilen förmår inte vara känslig för annalkande tecken på att allt inte står rätt till hos barnet. Känslöavstämningen blir bristfällig och barnet lämnas ensamt med sina känslor. Utifrån sett verkar vården distanserad och reaktionsfattig. Vårdaren vidtar endast nödvändiga vårdåtgärder, men ser inte barnet i ögonen och tar inte honom/henne i famn. Hållningen kan dessutom vara kopplad till överdrivna krav: "Du borde kunna behärska dig!" "Du är stor nog att klä på dig själv!"

Ett annat sätt att fungera på som inte heller ger barnet en tillräcklig upplevelse av den trygga hamnen är att säga tröstande ord och samtidigt vara avvisande i sitt eget kroppsspråk genom att t.ex. titta bort eller hålla

barnet på avstånd. Det här är ett klassiskt exempel på dubbla signaler, där man säger ett och gör ett annat. Bakom den här sortens undanglidande vård kan finnas en föreställning om att "ungen blir förstörd eller bortskämd" om man alltför snabbt reagerar på det som känns illa. I rak motsats till hur det egentligen förhåller sig hyser man farhågor om att barnet inte kan bli självständigt utan att härdas. Personalen kan vara ängslig för att barnet skall fästa sig för mycket vid någon av dem. Ett typiskt missförstånd i vår kultur är att barnet på något sätt skulle bli traumatiserat om han/hon bemöttes med speciell omsorg och sedan i något skede måste avstå från den.

En undanglidande och distanserade vård är tyvärr alltför vanlig i vår kultur. Det är därför inte underligt att den är vanlig också i dagvårdsvardagen. Kalliala (2008) har i sin bok samlat forskning om leken i dagvården från såväl Finland som annat håll. Sammanfattningsvis kan konstateras att de vuxna i daghemmet i ytterst ringa grad leker aktivt tillsammans med barnen. Den principiella förståelsen av lekens betydelse står högt i kurs men förverkligandet saknas. De vuxna "skapar förutsättningar" för lek men deltar inte själva. Istället använder de sin tid till socialt umgänge tillsammans med andra vuxna eller ordnar och ställer med sådant som är sekundärt. Man har inte internaliserat den interaktiva betydelsen av leken.

Den finska genomsnittsmammans flathet och glädjelöshet i jämförelse med mammor från många andra länder kommer tydligt till synes i internationell videoobservationsforskning. Är det måhända så, att vi upplever delad glädje och att skratta tillsammans som någonting "alltför uppsluppet", som någonting som tar alltför mycket plats eller är besvärande? Det är således inte enbart fråga om individens inställning utan om attityden i hela vår kultur. Hur förhåller man sig i daghemmet till vuxna som visar äkta glädje och verkligen försöker hitta lustbetonade stunder tillsammans med barnen? Visserligen är våra uttryckssätt präglade av våra individuella personligheter, men i grupper med en sensitiv vuxen är det en viktig del av vardagen att delta i leken och ha roligt tillsammans.

Den påträngande vården är oförutsägbar ur barnets synvinkel. Ofta kan det vara fråga om att vårdarens egen sinnesstämning eller hennes antaganden om behoven i gruppen styr verksamheten och att hon därigenom negligerar ett enskilt barns egentliga behov. Hon tar sig inte tid att lyssna på eller

bemöta honom/henne. Barnets behov kan verka krävande, han/hon upplevs lätt som besvärlig och får på det sättet inte det sensitiva bemötande som skulle vara påkallat. Att ge positiv uppmärksamhet åt ett barn bara när han/hon är på gott humör, men att stöta bort strävanden att få tröst när han/hon har det illa talar om otillräcklig trygghet. Det blir ett klart budskap om att han/hon har existensberättigande endast genom att uppföra sig på ett visst sätt.

Bristfällig vård kan också bero på daghemmets verksamhetskultur eller på att personalen är sliten. Som värst kan en verksamhetskultur där vården är mycket gruppriktad leda till bristande sensitivitet för enskilda barns behov. Om det finns problem av detta slag bör de tas på allvar. Alla vi som arbetar med barn skriver sidor i deras sinnen vare sig vi vill det eller inte. Genom att iaktta oss själva kan vi få tag i de inre antaganden som inverkar på vårt sätt att arbeta.

Hur är det då om en enskild vårdares resurser inte räcker till för att arbeta som egenvårdare? Detta är något av en akilleshäla för det annars så förträffliga egenvårdarsystemet. En utmanande uppgift för daghemsföreståndaren är att tillsammans med personalen ärligt och öppet gå igenom hur var och en orkar och vilka färdigheter de har. Till delar är problemet en fråga om utbildning. Ett återkommande resultat i såväl internationella som finländska undersökningar är att högre utbildningsnivå har samband med kvalitativt bättre vård och interaktion. Det är svårt att få kompetent personal, i synnerhet i huvudstadsregionen. Detta avspeglar sig direkt i vårdkvaliteten.

En annan beklagansvärd omständighet är att skillnaden mellan olika yrkesgrupper blivit så tabubelagd att man inte kan prata om dem. Alla borde kunna lika mycket. I mitt eget arbete som psykoterapeut har jag lärt mig att lita starkt på människans förmåga att förändras om hon bara erbjuds gynnsamma omständigheter därtill. I arbetshandledning har vi sett hur vårdare, som i början av handledningen inte varit särskilt starkt engagerade i barnen, klart har blivit mera aktiva och sensitiva i sitt sätt under handledningens gång. Å andra sidan har vi också sett hur någon, genom handledning eller tillfällen som öppnat sig på annat sätt att pejla barnens behov och sin egen roll lugnt och utan att skuldbelägga sig själv, har kunnat konstatera ett de egna resurserna just då inte har räckt till och har bytt jobb.

Hur skall man fungera om inte alla team-medlemmar har tillräckliga resurser för att vara egenvårdare? Ett alternativ kunde vara att två tillsammans svarar för egenvårdardelen och att den tredje har andra ansvarsområden i verksamheten. I ett daghem tog vårdaren egenvårdansvar för endast ett barn vars föräldrar hon redan kände. Ett ytterligare alternativ kunde vara att de mest utmanande barnen får en egenvårdare och att man i övrigt koncentrerar sig på målinriktat smågruppsarbete och på att få gruppen att fungera så bra som möjligt.

4

Känsloregleringen som grund för tryggheten

4.1 Att tona in sig på barnet

I ett vårdförhållande som är bra nog har barnet en grundtrygghetskänsla och vårdaren förmår reglera barnets olika känslotillstånd i tillräcklig utsträckning. Vårdaren förstår barnets sätt att uppleva saker och växlingarna i hans/hennes sinnestämning såväl under dagen som ur ett utvecklings- och mognadsperspektiv. Ett grundläggande antagande, som borde förmedlas till varje barn i en vårdrelation, är att andra människor är känslomässigt tillgängliga för att hjälpa honom/henne att lägga märke till och förstå sina egna känslor och för att trösta när det behövs. Besvärliga känslor blir trevliga genom andras hjälp. Genom god vägledning kan klumpen av illamående differentieras till många slags känslor såsom ilska, besvikelse, avund, sorg, saknad, förolämpning och svartsjuka. Till barnet förmedlas då en känsla av att han/hon själv och hans/hennes känslor är värdefulla och att andra har gott uppsåt gentemot honom/henne.

Äkta lyssnande kräver intoning på barnets känslor och upplevelser. Rent intuitivt har vi ofta vetskap om hur andra människor mår. Vårdarna vet redan när de ser barnet och föräldern komma på morgon hur de haft det och om någonting speciellt har hänt. Egenvårdaren ställer in sig på barnets våglängd genom att notera han/hennes och föräldrarnas hållning och lyssna på vad de berättar om morgonens förlopp. Under dagen försöker egenvårdaren fortsätta att vara på en tillräckligt sensitiv våglängd för att förstå barnets lynneskast och förändringar i känslotämningarna. På detta sätt kan hon ge struktur åt barnets dag och sinne, som då inte är kaotiska utan trygghets-
skapande.

4.2 Ålderns betydelse för känsloreglering och intoning

Ålder och personlighet inverkar på hur lätt det är att tona in sig på det enskilda barnet. En känsla av välbefinnande sprider sig i det barn som känner sig hört och förstått, sett och bemött. Han/hon har en känsla av helhet och av att vara älskad. Det är lika i alla mänskliga relationer. Det är lättare att var intonad på en del barn än på andra. Det viktiga är att egenvårdaren iakttar sina egna känslor för varje enskilt barn. Att inte var noggrann på den punkten kan leda till att vissa barn favoriseras och att barn som inte är lika lätta att nå får mindre uppmärksamhet.

Det lilla barnet behöver andras intoning på heltid. Minnet är i ett svindlande utvecklingsskede och han/hon behöver hela tiden någon vid sin sida att spegla sig själv och sina upplevelser i. Det sägs att människan aldrig är ensam. Hon står alltid i relation till någon annan. Som vuxna kan vi stå i relation till en internaliserad annan, som kan vara lugnande, stödande, kritisk, försummande o.s.v. Vi beskriver ofta människor med det sätt på vilket de förhåller sig till sig själva, t.ex. "han är en som sköter sig bra". Ett barn har ännu inte några sådana internaliseringar utan håller på att skapa dem. Det är otroligt viktigt att han/hon utvecklar ett sådant internaliserat jag som upplever sin tillvaro trygg och som förhåller sig med jämnmod till det han/hon gör, också till det som går fel. Att vara ensam skapar en verklig känsla av tomhet och splittring för det lilla barnet. Just därför försöker egenvårdaren forma vardagen så att hon så långt det bara är möjligt kan vara närvarande och intonad på sina barn.

Större barn, från tre år och uppåt, står redan i en helt annorlunda relation till vuxna och sina kamrater. Barn under tre år kan också, beroende på sin läggning, vara intresserade av sina jämnåriga, men umgänget med dem fyller inte ännu samma behov som hos äldre barn. När man följer med en 3-4-åring på dagis så märker man att han/hon njuter av sina kompisars sällskap på ett nytt sätt. Han/hon övar sig i sociala och interaktiva färdigheter och omformar hela tiden sin uppfattning om sig själv enligt den feedback som ges. Han/hon har redan internaliserat många saker i sitt minne. Förmågan till självreglering har utvecklats oerhört. Samma 3-4-åring är dock oftast

väldigt medveten om egenvårdarens fysiska och psykiska närvaro, i synnerhet om det handlar om en mjuklandningsperiod. Vid observation kan man märka att han/hon med jämna mellanrum kollar var vårdaren befinner sig.

En 3–4-åring kräver inte intoning i lika hög grad som en 1–2-åring, vars självreglering ännu är outvecklad. Att förstå ett något äldre barns sinnesstämningar kräver dock att vårdaren dagligen bemödar sig om att tona in sig på honom/henne, hjälper honom/henne med känsloregleringen och håller relationen levande. Vårdaren måste vara närvarande på ett levande sätt. Vid observation av dagvårdsgrupper är det lätt att se i vilka grupper vårdarna är tillräckligt intonade på barnen och i vilka detta inte sker. I de senare grupperna tycks sinnesstämningarna växla på ett oförutsägbart sätt. Ingen verkar förstå vad som händer och var. Ofta saknas det också struktur. Hela gruppen verkar otrygg.

Egenvårdarens förhållningssätt till känslor är mycket avgörande. Låt oss t.ex. tänka på vresighet och ilska. Är det farliga känslor? Måste de undertryckas eller tillfredsställas snabbt? Eller ser vi dem som värdefull information för självförståelse, för att förstå andra och den aktuella situationen? Hur man agerar varierar väldigt mycket beroende på vilket grundkoncept man har. Varje egenvårdare har egna barndomsupplevelser som sitter i ryggraden och egna värderingar som obönhörligt blandas med daghemmets pedagogiska kultur och den hemkultur enskilda barn har.

4.3 Fem steg för att lära sig känslofärdigheter

Känslorna och tänkandet styr människans handlande. En fostrarutmaning är därför att hjälpa barnet i synnerhet då hans/hennes känslor är mycket starka. Hemligheten ligger i hur vårdaren fungerar i en sådan situation. John Gottman har studerat interaktionen mellan föräldrar och barn i ett par decennier. Han har kommit fram till att barn med föräldrar som är skickliga i emotionell vägledning förmår reglera sina känslor bättre. De kan också lugna sig snabbare när de blir upprörda. Barn med goda känslofärdigheter kan känna igen och namnge känslor, både sina egna och andras. De kan sätta sig in i en annans situation och är mera populära i kamratkretsen. De är inte sjuka lika ofta och klarar sig bättre i skolan.

Gottman har beskrivit emotionell vägledning i fem steg. De handlar om hur föräldrar kan vägleda sina barn speciellt då känslorna är starka. Hans principer kan appliceras direkt på all interaktion mellan vårdare och barn. För egenvårdare kan de fungera som vägvisare och guide på vägen till mera utvecklade känslofärdigheter för barnen. I dagvården kan vi först ställa oss några generella frågor:

- Hur lär vi barnen vad känslor handlar om och hur man hanterar dem?
- Hur lär vi barnen att uttrycka glädje, sorg, ilska?
- Vad lär vi barnen om hur man skall göra när starka känslor får övertaget?
- Vad kan vi göra när ett barn i ilska tappar kontrollen eller gömmer sig i rädsla?

Steg 1 – Att uppmärksamma barnets känslor

För att kunna skilja på sina egna och barnets känslor gör vårdaren väl i att ibland stanna upp och tänka över hur väl hon klarar av att känna igen sina egna känslor, från glädje till sorg och ilska. När hon iakttar barnet bör hon först kolla in hur bra och på vilket sätt han/hon visar sina känslor, vilket kan ske också genom leken. Det kan vårdaren lära sig genom att iaktta barnets ansiktsuttryck, kroppsspråk, rörelser och tonfall. Sen kan hon på olika sätt lära barnet att känna igen sina känslor. Det gör hon genom att fungera som förebild i vardagliga aktiviteter, genom att använda känsloord i olika situationer och genom att t.ex. vid sagoläsning stanna upp och tillsammans med barnen fundera över de olika gestalternas känslotillstånd. Förmågan att dela barnets känslor är någonting hon kan dra nytta av i följande steg.

Steg 2 – Att låta barnets känsla bli ett tillfälle till närhet och vägledning

Vårdaren bör iaktta barnets känslor noggrant för att kunna föregripa och avleda dem innan de väljer över och barnet får svårt att lugna sig. Barnet behöver henne som mest när starka känslor får övertaget, de ilska, de sorgsna och skräckfyllda. Att kunna känna igen känslor och ingripa i tid kräver övning. Det är dock möjligt att hjälpa barnet att lugna sig. Barnets stora gåva är en egenvårdare som respekterar hans/hennes känslor, som uppmuntrar honom/henne att tala om dem, som lär honom/henne att ge

dem ord och förstå dem – en egenvårdare som är nära och tillgänglig när hon behövs.

Steg 3 – Att lyssna med inlevelse och högakta barnets känslor

Att vårdaren förhåller sig respektfullt och insiktsfullt gentemot barnets känslor är viktigt för honom/henne. Vårdarens uppgift är att visa att hon som en vuxen person verkligen har fattat hur det känns för barnet. Det kan vara till hjälp att ställa sig fysiskt på barnets nivå, sätta sig ner eller böja sig ner. Ibland kan hon behöva lugna sig själv först och dra ett djupt andetag innan hon koncentrerar sig på barnet. Ofta räcker det med empatiskt lyssnande. Det är också viktigt att undvika att fördöma och kritisera eller för-ringa och bortförklara barnets känslor.

Steg 4 – Att sätta ord på känslorna

Egenvårdaren bör hjälpa barnet att känna igen sina känslor och att få ord på dem snarare är att berätta för barnet vad han/hon borde känna. Att få ord på känslorna är ofta en lättnad. Skrämmande och ångestskapande känslor får då form och blir en del av vardagen, något som man kan handskas med. Egenvårdaren kan visa gott exempel genom att ge ord åt sina egna känslor och prata om dem. Det gäller också att hjälpa barnet att finna ord för olika slags känslor. Bakom känslan av förargelse finns ofta andra känslor såsom besvikelse, avund, frustration eller känslan att vara generad. Förolämpning, övergivenhet, svartsjuka eller nedstämdhet kan ligga bakom sorgsenheten. Barnet behöver hjälpas till att förstå att känslorna kan variera; att man kan ha många sorters känslor samtidigt och att olika människor kan ha olika känslor i en och samma situation.

Steg 5 – Att hitta fungerande lösningar och sätta gränser

Egenvårdaren stöder barnet genom att sätta gränser och genom att hjälpa honom/henne att hitta lösningar i konfliktsituationer. Hon ger barnet åldersadekvat vägledning till nya sätt att fungera på. Vägledningsförfarandet kan delas in i en sekvens med följande skeden. Det gäller att:

- hjälpa barnet att känna igen sin känsla när han/hon betar sig illa, d.v.s. på ett icke önskvärt sätt, att sätta klara gränser och förklara varför beteendet inte är acceptabelt.
- fundera tillsammans på vilket slags beteende vore önskvärt
- hjälpa barnet att tänka ut möjliga lösningar på problemet
- utvärdera de olika lösningsalternativen tillsammans
- hjälpa barnet att välja det bästa alternativet

Tips nr. 1

Kopiera guiden "Fem steg för att vägleda känslofärdigheter" (bilaga 5) åt föräldrarna. Man kan också lägga upp en föräldrakväll kring de fem stegen.

Tips nr 2

Vårdaren kan föra en känslodagbok och göra upp en lista på känslor. På kvällen kan man kryssa för de känslor som funnits med under dagen. En annan rekommendation är att skriva ner alla de olika sätt på vilka man själv fungerar på då man blir upprörd och då känslorna får övertaget. Man kan också arbeta ut nya alternativa modeller för hur man kunde agera själv framöver.

5

Egenvårdarsystemet under vårdagen

Ju yngre barnen är desto viktigare är det att verksamheten i största möjliga utsträckning försiggår i smågrupper. Det mest naturliga är att smågrupperna indelas enligt egenvårdare och att de håller sig till sin egen smågrupp så långt arbetsituationen och arbetstiderna det medger. Hon är med då barnen äter, går på toaletten, går för att vila och då de är ute. Här handlar det om de intima funktioner och övergångssituationer som aktiverar barnens anknytningssystem, d.v.s. väcker deras längtan efter trygghet. Ofta söker sig barnen nära egenvårdaren när de leker. Med jämna mellanrum försäkras de om att hon är inom synhåll. Hon skall också såsom föräldrarna tala om när hon kommer och går även om det bara gäller att hämta matkärnan eller att själv gå på toaletten.

Vid morgonsamlingen kan man med hjälp av bilder hjälpa barnet att på förhand få en uppfattning om vad som skall hända under dagen och stöda honom/henne i att komma i håg det. Att använda bilder för att beskriva verksamheten är bekant för alla vårdare, men används i förvånansvärt liten utsträckning. I synnerhet små barn och utmanande barn drar nytta av bilderna. "Visa mig vad du vill!" "Nu ska vi titta på bilderna för den här dagen." Vuxna tenderar att överskatta verkan av det talade ordet. För det mesta kan inte ens vuxna hålla mer än tre saker i minnet. Att dela upp och exemplifiera instruktionerna och att sedan vägleda aktiviteterna genom små vinkar hjälper barnen att fungera på önskat sätt.

På morgonen går man igenom vem som är på plats. Man placerar barnens foton/namnappar/minidockor under symbolen för egenvårdaren. En särskild symbol kan användas för dem som av olika orsaker är borta. De frånvarandes foton, såväl barnens som vårdarnas, placeras under denna symbol. Om egenvårdaren är borta berättar man för både föräldrar och barn vem som ersätter henne och till vem barnet följaktligen kan vända sig när han/hon har något på hjärtat eller vill sitta i famnen. Vid morgonsamlingen

kan man också i förberedande syfte ta upp vem som kommer att vara ledig. Det gäller barnens frånvaro och i synnerhet egenvårdarens lediga dagar, utbildningsdagar och semestrar. Redan med en ettåring kan man använda sig av hemmagjorda symboler för att illustrera någons frånvaro, t.ex. en stjärna för en frånvarodag och en bild ur en resekatalog för egenvårdarens semesterresa.

Det är frustrerande för barnet om den vuxna inte förstår vad han/hon vill eller behöver. Här är egenvårdarens roll central. Egenvårdaren tonar in sig på barnet genom att avläsa dess kroppsspråk och notera signaler som tyder på att ett icke-önskvärt beteende är under uppseglande. Hon kan då ge ord åt barnets sinnesstämning och önskningsar: "Jag märker att du är ledsen då du inte får leka med den där brandbilen som Petter leker med." och därefter hjälpa honom/henne att hitta nya sätt. Att erbjuda alternativ är ett verkligt effektivt sätt. För små barn räcker till det till en början med två alternativ. Senare kan man öka antalet. Barnets erfarenheter av att bestämma själv är värdefulla byggstenar för självkänslan.

5.1 Måltider

Måltiderna ger egenvårdaren en chans att vara tillsammans med den egna barngruppen. Hon serverar maten åt dem som är för små för att själva ta för sig och äter sedan tillsammans med dem. Litet större barn orkar vänta tills hela gruppen fått mat. Åter en gång kan man se att temperamentets betydelse t.ex. vid hungerkänslor är uppenbar. För en del barn är det lätt att vänta på maten, för andra nästan omöjligt. Föräldrantervjuerna ger värdefull information också om barnets behov av mellanmål. Flexibilitet i rutinerna i fråga om mellanmålen kan på ett väsentligt sätt underlätta hela gruppens vardagstillvaro.

Vid matbordet hjälper och uppmuntrar hon vart och ett barn enligt hans/hennes behov. Hon ger ord åt det som barnen gör och frågar hur de har det. Hon uppmärksammar vart och ett barn särskilt. Ett sådant förfarande blir också en förberedelse för vilostunden.

En egenvårdare hade två barn i sin grupp som båda behövde matas. Det tredje barnet hade samtidigt lika stort behov av närhet. Vårdaren löste situationen genom att göra en "navelsträng" – ett snöre med papphjärtan i vardera ändan långt nog att räkka från henne till det tredje barnet. Turvis smekte hon och barnet det hjärta de hade framför sig. Detta räckte för att svara mot barnets längtan efter närhet och blev till glädje för vardera parten.

5.2 Påklädning och utevistelse

Egenvårdaren ansvarar för de egna barnens toalettbesök och för att de får ytterkläder på innan de går ut. Dessa vardagliga sysslor erbjuder utmärkta möjligheter till interaktiva möten. Det är egenvårdaren som vet bäst hur de enskilda barnen klarar av att klä på sig och hur mycket tid de behöver. Hon hjälper och uppmuntrar vart och ett barn i relation till vad de just då håller på att lära sig. Hon håller dem ömt medan hon klär på dem, tittar dem i ögonen, ger ord åt det hon håller på med och det hon kommer att göra: "Nu tar vi strumpan." "Var är Villes tår?" "Var ska strumpan sättas?" Olika ramsor och sånger skapar lugn och trygghet i påklädningssituationen. Egenvårdaren lägger märke till hur barnet utvecklas. Hon delar sina iakttagelser om vilka sätt som fungerar bra med föräldrarna.

Ett exempel från en dagisgrupp

Vi brukar gå in från utevistelsen på förmiddagen med våra egna egenvårdarbarn. Den vuxna som är inne och förbereder eller pysslar med barnen tar emot sina egna barn och hjälper dem klä av sig. De två andra går in i tur och ordning med sina barn. Vi har märkt att barnen är lugna när de känner sig trygga med egenvårdaren. Det blir sällan bus och stoj eftersom de är vana med egenvårdarens sätt och behöver inte bråka och testa eftersom rutinen är likadan från dag till dag. De vet vad egenvårdaren förväntar av dem.

5.3 Sovstunderna

Det behöver finnas ett rum med eget lugn för dagsvilan. Det är viktigt att var och en har ett eget revir. Dagen behöver inrymma en stund med möjlighet för barnen att lugna sig och att inte ständigt behöva vara på alerten, en stund när de inte behöver spänna sig för att någon när som helst (åtminstone i bildlik bemärkelse) kan hoppa på dem. Det finns forskningsbelägg för att det är normalt att kortisolnivån sjunker fram emot eftermiddagen. Så sker också för barn i halvdagsvård. Däremot har barn i heldagsvård förhöjda kortisolvärden undre hela dagen. Fortlöpande förhöjd kortisolnivå är gift för barna-hjärnor i utveckling. Kortisolet bromsar människans immunitetssystem, hennes inlärningsförmåga och förmåga att slappna av.

Man vet också att för höga kortisolhalter inverkar på främre lobens hjärnbark, som svarar för avläsningen av sociala signaler och för beteendeanpassning enligt sociala koder. (Lyon et al. 2000) En rofylld stund kan som bäst erbjuda en möjlighet att sänka stressnivån och på så sätt hålla kvar optimal inlärningsförmåga. Vårdaren kan i samtal med föräldrar, som har svårt att leva sig in i dagssömnens betydelse för det lilla barnet, delge dem väl grundad kunskap om sömnens betydelse för bl.a. inlärningsförmågan.

I synnerhet i början av en verksamhetsperiod bör egenvårdaren sträva efter att lägga sina egna barn. Deras sängar kan placeras så att hon har lätt att se till dem alla samtidigt. Sönnen är ett utmanande övergångsskede för såväl innehållet i verksamheten som för det fysiologiska tillståndet. Barnets temperament och ålder betyder mycket för hur han/hon reagerar vid insomnandet. För utmanande barn kommer det alltid att vara svårare att somna än för barn med ett lätt temperament.

Avgörande är att hålla i minne är att den ledande princip som styr all verksamhet är att svara mot barnets olika uttryck för att allt inte står rätt till. All gråt behöver inte betyda att någonting är på tok och också en minimal reaktion som gensvar kan vara tillräcklig. Bäst lugnar man barnet genom att gå fram och med mjuk röst eller ett nynnande ljud försäkra honom/henne att man är där. Att sjunga eller djupandas är bra sätt att lugna barnet. Barn kan ha sina mycket personliga sovleksaker som hjälper dem att återkalla en lugnande förälders närvaro i minnet.

5.4 Smågruppstid

Du är på väg till en ny hobbygrupp, t.ex. en läsecirkel med mellan 10 till 20 medlemmar. Du har fått en förhandsuppgift som är helt ny för dig. Hur skulle det kännas att be om hjälp av de andra eller av gruppledaren så att alla hör det? Vad skulle hända om du är spänd och inte helt klarar av uppgiften? Hur tryggt skulle det kännas att misslyckas? Hur skulle det å andra sidan kännas om ledaren delade in er i 2-4 smågrupper för att diskutera och presentera den individuella uppgiften inom den egna gruppen? Sammandraget kunde en modigare gruppmedlem sedan föra fram denna första gång.

Idén med verksamhet i smågrupp ligger i att det lilla barnet inte ännu kan fungera i en större grupp och inte heller ta emot instruktioner riktade till hela gruppen. Hans/hennes trygghet bygger på egenvårdarens omedelbara närvaro, i synnerhet i början av verksamhetsperioden. Egenvårdarens betydelse är ännu större i stora daghem med oroliga och ombytliga omständigheter, vilka redan i sig själva skapar otrygghet. Ett barn med trygg anknytning till egenvårdaren söker sig till henne. Det finns naturligtvis variationer i hur mycket och hur nära intill sig det enskilda barnet behöver sin vårdare.

Egenvårdarsystemet möjliggör naturliga smågrupper. Grundtanken är att stöda en positiv växelverkan mellan barnet och den vuxna. Följande steg är att barnet bekantar sig med de andra barnen i gruppen och med övriga vuxna som delar ansvaret för gruppen. Egenvårdare har mellan tre och sju barn. Hennes grupp är en tillräckligt liten enhet för att barnen skall kunna vara trygga med varandra i den. De kan lära sig hur länge de måste vänta om andra står före i tur. Aktiviteterna i egenvårdargrupperna är sällan inriktad på hela gruppen utan handlar mera om interaktioner på tumanhand.

Aktivitetsrelaterade grupperingar, fri lek och temalekar möjliggör nya relationer. Fortfarande är det dock tryggast för barnet att träna färdigheter i den egna smågruppen. Tanken bakom påståendet är att daghemsvardagen är fylld med utmaningar och mycket nytt som skall läras in, vilket kan kännas otryggt. I större grupper där barnen rör sig fritt i gemensamma utrymmen, känner det enskilda barnet lättare otrygghet. Det leder i sin tur till mera oljud och mera spring av och an. En del kommer att dra sig undan medan andra

igen är trotsiga och retas. Det underbara i den fria leken förvandlas till ett lidande för somliga. Att dela in gruppen i mindre grupperingar enligt aktivitetsform och tillgängliga vuxna brukar lugna ner situationen. I många fall har man också delat 20-barns-grupper med 3–5-åringar i två 10-barns-grupper med skilda utrymmen. Att öva sig i samarbete och i att fungera i storgrupp kan man ändå träna planmässigt vid morgonsamlingarna och vid musik- och rörelsestunder.

I småbarnsgruppen behövs det vuxna för att skapa trygghet genom närkontakt i olika situationer. Hur annorlunda ur barnsynvinkel är inte en sådan situation där tre vuxna under den fria leken är inställda på att gå dit där de behövs mot en sådan situation där samma vuxna har var sitt ansvarsområde/rum. Också i det fallet är de beredda att ingripa vid behov, men utgångsläget är ett helt annat. Barnet vet vem han/hon skall be om hjälp. Den vuxna kan också på ett finkänsligt sätt hjälpa den som behöver stödas i sina sociala färdigheter och vid behov fungera preventivt och lugna barnet. Smågruppen har också ett arbetarskyddsperspektiv. Vårdaren får bättre arbetsro för sin primäruppgift utan att störas av andra vuxna. I en dagvårdsundersökning fann man, att barnträdgårdsläraren tog dubbelt fler initiativ i förhållande till barnen när hon var ensam med barnen än när en kollega var närvarande.

I ett daghem förverkligade egenvårdarna regelbundet Theraplay–inspirerade gruppaktiviteter. Nedan ett exempel på en Theraplay–inriktad egenvårdarsamling från gruppen Pingvinerna:

Idén med Theraplay–samlingen är att förstärka en positiv anknytning till våra egenvårdarbarn. Theraplay–samlingarna går alltid enligt samma mönster. På det viset vet barnen alltid vad som kommer att hända till näst vilket ger dem en känsla av trygghet. Vi går tillsammans till Theraplay–rummet. Barnen sätter sig på soffan och egenvårdaren sätter sig framför dem på en pall så att jag/hon kan ha ögonkontakt med alla. Vi börjar med att sjunga "Theraplay–sången" (Här är jag och här är du). Det andra steget i Theraplay–samlingen går ut på att putsa bort "pipina". Egenvårdaren frågar ett barn i taget var det har pipi (ont). De andra väntar ivrigt på sin tur. Antingen visar barnet själv var det har pipi eller så föreslår den vuxna ett ställe där barnet kan ha pipi. Det kan vara fråga om ett

två månader gammalt pipi eller ett märke efter sömnen i skjortan. Pipina putsar vi bort med en pudervippa och egenvårdaren säger "Pipi, pipi puts väck". Det viktiga i det här steget är den fysiska berörningen av barnen och att egenvårdaren strävar efter att få ögonkontakt med dem. Speciellt i början fäster de all uppmärksamhet vid det som händer, d.v.s. tittar på sina händer när egenvårdaren putsar bort "pipina". Då får egenvårdaren fråga barnen "Var är t.ex. Johannas ögon". Vi avslutar samlingen med att smörja in barnens händer med handkräm. Egenvårdaren smörjer in ett barns händer i taget och talar samtidigt lugnt med barnet "Oj, vad du har fina händer". Liksom med pipina är den fysiska berörningen och ögonkontakten det viktiga. När barnens ögon lyser hela samlingen igenom har man verkligen lyckats.

5.5 När egenvårdaren är borta

Anknytningsrelationen formas inom 6–12 månader. Att utse en egenvårdare för vart och ett barn garanterar inte att barnet formar en trygg anknytningsrelation till henne. Också mindre än så kan vara tillräckligt. Det viktiga är att egenvårdaren svarar mot barnets behov av trygghet. Barn knyter oftast an till vårdare som är emotionellt närvarande i relationen. På det sättet blir vårdaren, på samma sätt som en förälder, en oersättlig gestalt i synnerhet då anknytningssystemet är aktiverat. Utöver föräldrar och far- och morföräldrar blir vårdaren en av de viktiga gestalterna i barnets liv. Hur ofta hör man inte barnen berätta hur mycket de tycker om sin egenvårdare eller att de när de bli stora skall flytta till henne? Det är ett bra resultat, inte ett misslyckande. Relationen fungerar också som en övningsarena för dem att lära sig stå ut med såväl mindre som större separationer.

Ett exempel på hur man hjälper små barn att hålla minnet av egenvårdaren levande:

Varje barn som börjar på Pingvinerna får ett fingerdocksdjur av sin egenvårdare. Egenvårdaren introducerar djuret på ett lekfullt sätt som en leksak som har betydelse för just det här barnet och egenvårdaren. Tanken är att handdocksdjuret skall vara en länk mellan barnet och egen-

vårdaren. Så när egenvårdaren inte är på plats eller när barnet skall sova dagsömn kan det krama om fingerdocksdjuret.

Ibland flyttar ett barn eller vårdaren eller så byter någondera grupp. Mest idealisk är situationen i de daghem där man sköter flyttningarna mellan grupper utifrån barnets behov. Egenvårdare byter då grupp tillsammans med barnet. Det kan uppstå knepiga situationer när ett barn har bytt grupp och fått en ny egenvårdare och den gamla egenvårdaren är kvar i huset. Barnets trygghet är förknippad med den förra egenvårdaren. Det kan ta lång tid, i teorin 6–12 månader, innan den nya egenvårdaren upplevs lika trygg. Man kan jämföra situationen med dagvårdsstarten där barnet också måste lära sig att ty sig till en ny person. Barnet måste få vänja sig vid förändringen i sin egen takt; av de vuxna krävs respekt för hur han/hon upplever den. Man kan ju inte tvinga ett barn att knyta an till den nya egenvårdaren.

Den mest väsentliga frågan torde dock vara utifrån vems behov gruppbytena sker. Dagvården formades att svara mot föräldrarnas och arbetsmarknadens behov. Att återvända till förvärvsarbetet är ofta en ekonomisk nödvändighet. Hur ett daghem sedan svarar mot ett barns ålders- och utvecklingsrelaterade behov borde alltså på bästa möjliga sätt vara relaterat till barnets behov, inte utgå från personalens önskemål om var och med vilken ålders barn de vill jobba.

5.6 När ett barn eller egenvårdaren slutar

Separationer och övergångsskeden är betydande källor till stress i barnets liv, men de är också skeden där barnet har en möjlighet att lära sig någonting om att det hör till mänskliga relationer att avstå. In i det sista borde man dock undvika avslutningar och omplaceringar, som sker i hast och utan förvarning. Barnet har rätt att övergå till det nya och avsluta det gamla utan brådska och stress.

Om föräldrarna av någon anledning inte förbinder sig till en ny mjuklandningsperiod vid byte av daghem så kan egenvårdaren från det tidigare daghemmet tillsammans med barnet besöka det nya daghemmet ett par gånger. Detta är särskilt angeläget för 1–3-åringar. Det ideala är om föräld-

rarna och egenvårdaren kan dela på ansvaret för såväl informationsöverföring som barnets tillvänjning till det nya daghemmet.

Ibland är det egenvårdaren som slutar t.ex. på grund av flyttning eller moderskapsledighet. Den avslutande fasen kan inledas genom samtal flera veckor på förhand. Föräldrarna bör få information om bytet så snart det är möjligt. På så sätt kan föräldern förebereda sig själv och i sin tur förbereda barnet för det som kommer att ske: "Din egenvårdare är kvar fram till jul, sedan får du en ny." De nya egenvårdarna kan bekanta sig med barnen på förhand, gärna ett par tre veckor innan bytet sker. Ett bra sätt att förbereda dem är att ställa fram den nya vårdarens foto bredvid barnens foton och sedan dagligen prata om henne och påminna om när hon skall komma. Hur dagarna går kan man symbolisera genom att t.ex. plocka bort ett blomblad per dag. Det är viktigt att den i personalen som slutar förmedlar till barnen att hon bryr sig om dem, att hon kommer att tänka på dem och att det inte på något sätt beror på dem eller deras beteende att hon slutar. En del barn med tidigare otrygga upplevelser kan koppla det till sitt eget beteende: "Jag har krånglat för mycket eller jag har varit dum och det är säkert därför hon slutar".

Tips

En ide kan vara att skicka vykort till de egna barnen under en tjänstledighet eller efter det att man slutat.

5.7 Stöd för minnet

Barnets förmåga att komma ihåg, d.v.s. bevara bilden av föräldrarna levande i sinnet är mycket begränsad ännu vid ett och ett halvt års ålder. Barnet "glömmer" inte sina föräldrar, men att minnas med känsla och inlevelse är svårt. Har du själv någon gång förlorat någon som varit viktig för dig? Till en början är bilden av den människan mycket levande. Du kommer ihåg ansiktsdragen, minerna, dofterna, sättet att röra sig och prata. I något skede, som är mycket individuellt, börjar emellertid bilden av personen i fråga bli otydligare.

Kanske är det någonting liknande som händer med det lilla barnet. Den inre föräldrabiliden är inte längre lika självklar. Den blir suddigare; det är som om någonting skulle försvinna. Barnet saknar också tidsbegrepp och vet inte när han/hon skall bli avhämtad eller om någon överhuvudtaget kommer att komma. Att hålla föräldrabiliden levande är därför en otroligt viktig uppgift för egenvårdaren. Det är tillåtet, t.o.m. önskvärt, att prata om föräldrarna, hemmet och syskonen! Om det är av behovet påkallat kan man faktiskt ringa en förälder, om saknaden är väldigt stor eller om någonting viktigt har hänt.

Ibland är det tårarna som avslöjar att det är en stor omställning för ett barn att börja i dagvård. Inför föräldrarna kan man undra högt vad det kan bero på. Är deras gråtande barn kanske trött efter en lång dag eller har han/hon haft ledsamt efter mamma eller pappa? Det är bra om det i daghemmet finns en plats med foton hemifrån och att barnet vet var den platsen är. Fotona kan vara inramade på väggen, finnas i ett personligt litet album, i en gemensam korg på bordet eller i en alldeles egen korg. När saknaden slår till kan man titta på fotografierna tillsammans och samtidigt ge ord åt känslor av saknad, sorg, längtan eller ilska samt försäkra barnet om att det ledsamheten går över. Det finns forskning som belägger att de rätta orden, ord som svarar mot upplevelsen, lugnar hjärnans "heta" känslor på ett verkningsfullt sätt.

5.8 Att bygga minnesbroar mellan hemmet och daghemmet

Tecken och symboler skapas hela tiden. Vi skapar ständigt nya betydelser, broar, mellan olika fenomen. Vid hembesöket strävar egenvårdaren efter att bygga broar mellan hemmet och daghemmet. När hon t.ex. märker vilka favoritleksaker barnet har kan hon berätta för barnet vilka liknande leksaker hon har på daghemmet. När barnet sedan kommer första gången till daghemmet har egenvårdaren i minnet vad de talat om och visar de leksaker hon tidigare nämnt och bygger på det sättet gemenskapsbroar. På samma sätt kan hon sedan i daghemmet prata med barnet om vad de gjorde hemma och hur hans/hennes rum såg ut. Detta är särskilt viktigt om barnet visar tecken på att på att något inte står rätt till.

5.9 Trygghetsleksakererna – en minnesbro mellan hem och daghem

Winnicott lanserade i tiden uttrycket överföringsobjekt. Med det avsåg han företeelser som uppstår i gränsområdet för psykisk separation. Det finns någonting utanför en själv som samtidigt är ett tecken på en annans närvaro. Överföringsobjektet, i det här fallet trygghetsleksaken, är således en symbol för samhörigheten mellan det lilla barnet och föräldern. Vilken symbol som helst kan återspegla övergångs fenomenet, en melodi, en sång, en snuttetrasa, en gest, kroppsfunktioner, dofter, bilder, käppar, legobitar... En vuxen kan inte bestämma för barnets del vad som inger trygghet eller inte gör det. För någon kan en bit legostaket, ett ljussvärd eller en dockfilt avspegla en lek som inte blev avslutad föregående kväll och som föräldern lovat uppta igen när de kommit hem. För någon annan kan den mammadoftande t-skjortan vara den enda rätta sovkompisen. Trygghetsleksaker är inte magiska tillbehör. De fungerar endast så länge som barnet med hjälp av dem kan upprätthålla moders närvaron. De ger inte ensamma tillräcklig trygghet. En trygg vuxen respekterar dock barnets trygghetsleksaker och symboliken i dem.

6

Egenvårdarens verktygslåda

Enligt forskarna finns det tillvägagångssätt att främja vägledarnas sätt att fungera både i barngruppen och tillsammans med enskilda barn. Verktygslådan är vårt metodbidrag och målet med den är **en trygg och trivsamt grupp**. Vi anser att mjuklandningen, hembesöken och egenvårdarkonceptet lägger grunden för gruppens trivselatmosfär och att en konsekvent och åldersadekvat vägledning av emotionella och sociala färdigheter säkrar barnens vidareinläring av livsviktiga färdigheter.

Det talas nuförtiden mycket om **evidensbaserade metoder**. En organisation som är verksam i USA, Center on the Social and Emotional Foundations for Early Learning (CSEFEL), samarbetar med olika universitet. Den upprätthåller informationssidor på nätet (www.vanderbilt.edu). Med sökorden "What Works Briefs" kommer man till en informationssida där metoder som är lämpliga för dagvården och vars ändamålsenlighet är vetenskapligt förankrad presenteras. Vi har dragit nytta av vad dessa sidor haft att ge samt kombinerat det med ett brett spektrum av kunskap från annan forskning och med god praxis som förts fram i handledningssituationer och vid utbildningar. Att förebygga är den centrala principen.

De anställda kan genom noggrann planering inverka på dagvårdens emotionella atmosfär på ett avgörande sätt. Det finns en hel del forskning att relatera till gällande de riskfaktorer som hotar barnets utveckling. Ännu viktigare är dock att utnyttja kunskapen om de skyddande faktorerna. Hur skall vi fungera så att vi ser problemen som utmaningar och inser hur mycket vi verkligen kan påverka? I egenvårdarens verktygslåda presenteras olika metoder som genom forskning funnits vara effektiva.

En positiv växelverkan mellan barn och vårdare utgör grunden för att en grupp skall fungera väl. Det är viktigt att systematiskt gå igenom gruppens regler och verksamhetssätt i början av perioden och när nya barn kommer in i gruppen. Det är också viktigt att lära dem hurudant beteende som förväntas av dem i daghemmet. Att genom förutseende planering skapa klara

strukturer och rutiner är lika viktigt som att planera övergångssituationerna och omgivningen.

Att försöka förstå vad barnen berättar med sitt beteende när de uppför sig utmanande är av central betydelse, likaså att använda sig av lämpliga interventioner i det oönskade beteendet. Konsekvenskedjan skapar trygghet. "Timeout" eller att barnet placeras så att han/hon kan lugna sig är sista utvägen, men en effektiv sådan. Vardera beskrivs närmare i punkt 6.6. Det är dock uppmuntran som är den röda tråden när man vägleder ett barn och vill stärka hans/hennes självkänsla. Om han/hon betar sig på ett icke-önskvärt sätt är det ofta till hjälp att greppa det hela utifrån en infallsvinkel där man ser det så att barnet saknar vissa sociala färdigheter vilka således behöver läras ut². I detta kapitel ges en närmare presentation av verktygen i egenvårdarens låda.

6.1 En egenvårdare behöver kunna se bortom beteendet

Vårdaren säger till barnen att det är dags att byta lekhörna. Oskar vägrar gå fastän andra barn redan är på väg till hans lekhörna. Vårdaren uppmanar honom på nytt. Han skriker och knuffar till en flicka, som börjar gråta. "Oskar, det är inte rätt att slå andra. Det gör ont. Du gjorde så att Emmy fick ont. Nu får du få sitta på stolen i fyra minuter så du kan lugna dig." Vårdaren konstaterar något senare att Oskar suttit på stolen varje dag och att hon inte vet vad hon skall göra.

Barn som upprepat betar sig på ett icke-önskvärt sätt kan få vilken vårdare som helst att känna sig rådlös. Att vara rådlös är frustrerande, mest för en själv, men också för de andra i teamet. Det kan ge anledning till att tillsammans fundera igenom hur man genom systematisk observation skulle kunna få en bättre förståelse av barnets beteende. Egenvårdaren kan få som uppgift att observera:

---

² C. Webster-Stratton har skrivit en utmärkt bok i ämnet "Utveckla barns emotionella och social kompetens". Den rekommenderas för dagvårdspersonal.

- vad som händer just före det icke-önskvärda beteendet
- vilka uttryck beteendet tar sig
- vad som händer efteråt

För att kunna förstå ett barn måste man ha tonat in sig tillräckligt. Det är krävande då hans/hennes sinnesstämningar och känslor växlar snabbt och man inte hinner följa med vad det är i de enskilda situationerna som utlöser de starka reaktionerna. En tumregel kan dock vara att komma i håg att de styrs av inre tolkningar och tidigare känsloupplevelser som kopplas till den rådande situationen. Våra reaktionsmönster är inte slumpmässiga även om de ytligt sett till en början kan verka vara det. Det avgörande är att komma underfund med vilken inre betydelse barnet ger en viss situation.

Vad finns det i de yttre skeendena eller i aktiviteterna som just för det barnet fungerar som den utlösande signalen? Emotionella upplevelser av att man är dålig på någonting, inte duger, är svag eller har blivit missförstådd och lämnad ensam är typiskt sådant som leder till starka beteendereaktioner. Barnets personlighet med därtill hörande erfarenhetsbakgrund och temperamentsläggning styr reaktionerna långt. Är han/hon en som drar sig undan och vill vara ensam, lamslås han/hon, söker han/hon hjälp av vårdaren, reagerar han/hon aggressivt eller med raseriutbrott?

En annan psykologisk insikt av betydelse i detta sammanhang är att vår sinnesstämning styr de tolkningar vi gör i en viss situation liksom också intensiteten i de emotionella upplevelserna och aktionsberedskapen. Vi kan föreställa oss en situation där ett barn plötsligt tar en leksak av kompisens bredvid. I en lugn situation kan det passera utan dess märkligare reaktioner. Trötthet kombinerad med hunger just före lunchen kan leda till en helt annan reaktion, likaså en situation där ett barn just fått bannor. I undersökningar har man observerat att barn med utmanande temperament oftare har aggressiva tolkningar om andra barns motiv. Därigenom har ett sådant barn också större benägenhet att själv reagera aggressivt.

Också andra i teamet än egenvårdaren kan notera sina observationer under t.ex. en veckas tid omedelbart efter sådana händelseförlopp som man i teamet särskilt vill försöka påverka. Även föräldrarna kan ombes iaktta ett icke-önskvärt beteende under en vecka eller två och att skriva ner sina iakt-

tagelser. Varför inte också ta far- eller morföräldrar till hjälp? Egenvårdaren, specialbarntädgårdsläraren eller daghemsföreståndaren kan ge berörda parter specifika frågor att besvara såsom:

- Vilka uttryck tar sig det icke-önskvärda beteendet? Vad gör barnet? Hur ofta återkommer beteendet? Vem annan är med i situationen?
- Vilka omständigheter eller händelser föregår beteendet?
- Vad har barnet att vinna (uppmärksamhet, saker) eller vad försöker han/hon undvika (svåra eller tråkiga uppgifter, utmaningar) genom sitt beteende?
- Hur väl fungerar det för barnet att bete sig så?
- Vilka sociala färdigheter behöver barnet träning i (att bli en i gruppen, att vänta på sin tur, att be om det han/hon vill ha, att turas om, att byta saker, att leka tillsammans med andra)?
- Vilka är de situationer där det icke-önskvärda beteendet inte förekommer?

Teamet kan sedan gå igenom sina iakttagelser och sammanställa dem samt komma överens om hur de skall gå vidare för att lära barnet mera konstruktiva sätt att fungera när någonting är svårt för honom/henne. Allt detta görs med målsättningen att hjälpa honom/henne att ändra sitt beteende. Man håller kontakt med föräldrarna under processen.

Jespers egenvårdare delgav teamet och föräldrarna sina iakttagelser:

Jag har märkt att Jesper har det svårast i lekhörnorna och vid morgonsamlingen. Varje gång jag eller någon annan vårdare har bett honom gå till målarlekhörnan har han börjat knuffas eller slå något annat barn och har till slut hamnat på timeout-stolen. Däremot verkar han trivas i bygglekhörnan och hans beteende där är mycket bättre.

Föräldrarna bekräftar att Jesper inte tycker om att måla och rita men att han älskar att bygga med klossar. De vuxnas gemensamma iakttagelse är att Jesper lätt blir arg om han ombeds göra någonting som är motbjudande för honom. Under samtalets gång noterar de att Jesper gärna är med om att välja sysselsättning. Det är mera sällan det blir bråk om han ges möjligheten att välja mellan olika alternativ. Jesper tycks ha svårt att foga sig efter gruppreglerna vid morgonsamlingen och andra gemensamma

tillfällen. Det verkar nästan som om han föredrog utvisningsbänken för att kunna avlägsna sig från gruppen.

I överläggningen kommer man till den slutsatsen att det verkar som om Jesper skulle ta till knuffar och slag för att kunna undvika att hamna i situationer som är svåra och utmanande för honom, såsom att måla. Också sådant han inte tycker om utlöser icke-önskvärt beteende, t.ex. att lyssna på andra vid morgonsamlingen och koncentrera sig på det som händer där. Han uppför sig oftast väl i klosslekhörnan, i fantasilekar och i utelekar. Teamet beslöt sig för att öka hjälpen och stödet i sådana situationer som är svåra för honom. Morgonsamlingen gjordes intressantare genom att ge honom flera alternativ. Han kunde få välja var han ville sitta, välja en sång eller den berättelse som skulle läsas. Man satsade också på flera aktivitetsmoment i samlingen. I början fick han sitta bredvid en vuxen eller ett barn med goda sociala färdigheter.

Vid första tecken på icke-önskvärt beteende bad egenvårdaren eller den som drog morgonsamlingen Jesper att avlägsna sig en stund. De kom också överens med honom om att han själv kunde gå bort för en stund om han ville. På det här sättet behövde han inte ta till störande beteende. I målarhörnan förelades han också flera alternativ (små eller stora kriter, fingerfärger, måla med andra i grupp o.s.v.). En vuxen fanns alltid med honom i de här situationerna och hjälpte honom på traven. Han fick också själv välja två lekhörnor per dag, de övriga valdes av de vuxna. Jesper fick också modeller för att öva sociala färdigheter såsom att be en kompis komma med och leka eller fråga om han snart kunde få använda en viss leksak.

Vid uppföljningen en månad senare berättar egenvårdaren att Jesper fungerar avsevärt bättre och att timeout-stolen inte mera behövs. Jesper får mera uppmärksamhet och hjälp. Han får också dagligen göra sina egna val, vilket ger honom motivation och intresse för olika aktiviteter.

Man kan göra systematiska utvärderingar redan för 2-åringar. Till en början kan egenvårdaren göra dem ensam, senare med hela teamet och även med föräldrarna om så behövs. Efter beteendeanalysen väljer man åldersadekvata verktyg som man bedömer vara fungerande för barnet ifråga.

6.1.1 *StegVis*– ett program för att träna sociala och emotionella färdigheter

Under de senaste åren har en del daghem tagit i bruk olika färdigprogram för att träna sociala och emotionella färdigheter. Numera vet man att alla barn har nytta av att träna sociala och emotionella färdigheter. Tidigare ordnades övningar i smågrupp endast för barn med särskilda behov. Att träna empati, känsloreglering och problemlösning är nyttigt för alla barn. De lär sig ett gemensamt sätt att tala om känslor och kan träna önskvärt beteende i rollspel. Socialt begåvade barn kan fungera som modeller för hur man beter sig. Det bästa program är inte gott nog om inte personalen dagligen bekräftar de färdigheter som skall läras in.

Ett program kan å andra sidan hjälpa också de anställda att inse hur man kan lära ut sociala och emotionella färdigheter och hur nödvändigt det är att dela in inlärningsmomenten i mycket små avsnitt. Också i Finland förekommer allt fler program. I allmänhet bestämmer kommunen eller daghemmet vilka program som används. Det är dock att rekommendera att man i daghemmet konsekvent har någon form av aktivitet för att utveckla barnens socioemotionella färdigheter. *StegVis* är ett program som vi funnit vara en lämplig metod för finländska förhållanden och som ger konkreta redskap.

StegVis är ett undervisningsprogram till stöd för social utveckling och emotionella färdigheter för barn i åldern 4–12, där man ger barnen modeller för konstruktiva och fungerande sätt att stå i växelverkan med olika typer av människor. I de olika avsnitten tränar man empati, problemlösning och olika sätt att reglera känslor. Med hjälp av svart-vita bildkort och genom berättelser, samtal och rollspel styr läraren inläringen av sociala och emotionella färdigheter. Programmet är preventivt och riktas till alla barn³.

Vanligtvis inleder man undervisningen av sociala och emotionella färdigheter vid 4-års ålder i takt med hur de kognitiva färdigheterna utvecklas. Oftast är det först som 4-åring som ett barn i grupp förmår träna sig i att lugna sig och lösa problem. De emotionella färdigheterna blir allt mer specifika för barn i den här åldern; de förstår bl.a. att olika människor kan ha

---

³ För den som är intresserad av att veta mer om programmet hänvisas till www.gislasonlowenborg.com eller till våra hemsidor www.akat.fi

olika känslor i en och samma situation. Med dem kan man gå igenom empatiavsnittet. Med 5-åringarna kan man ta avsnitten om emotionell reglering och problemlösning. Med 6-åringarna kan man gå igenom hela programmet så att man med dessa förskolebarn går igenom tidigare års avsnitt rätt snabbt, samtalar om dem och använder sig av tilläggsuppgifterna samt sedan koncentrerar sig på hur man lugnar sig och löser problem.

Det är att rekommendera att man fortsätter med något slag av program, som är förankrat i forskning, genom hela lågstadiet. Lea Pulkkkens longitudinella studie visar att inläring av konstruktiva beteendemönster är en viktig skyddsfaktor i en sund utveckling. Lärare som använt StegVis-programmet i tre års tid säger att de först nu har internaliserat innehållet så att de kan dra nytta av färdigheterna också i hemförhållanden. Hur skall vi då kunna vänta oss snabba förändringar av barn? Man kan visserligen skönja resultat redan efter ett år, men flera års konsekvent arbete ger bättre utdelning.

I det följande ges några exempel på sociala och emotionella färdigheter som lärs ut en gång i veckan i StegVis-programmets daghemversion. Det handlar om:

- att känna igen och sätta ord på känslor
- att inse hur känslor kan förändras och är olika för olika människor
- att göra något med avsikt/av misstag
- att visa att man bryr sig om andra
- att hjälpa andra
- olika sätt att reglera känslor och att lugna sig
- att lösa problem
- hur förhålla sig till tillmälen
- vad man skall göra när någon tar någonting av en
- att vara en god kompis
- att leka på ett rejält sätt
- att komma in i en grupp

Personal som arbetar bland 1–3-åringar kan också få idéer för sitt arbete ur programmet, men framför allt får de en helhetsmässig uppfattning om

brokigheten och kraften i de sociala och emotionella färdigheterna samt om nödvändigheten av träning.

6.2 Positiv växelverkan och uppmuntran

Morgnarna var svåra. Vårdaren hade mycket att göra och Peter grät varje morgon och vägrade att komma in från hallen. Vårdaren blev snabbt frustrerad över att situationen ständigt upprepade sig och snäste ofta till Peter: "Nu slutar du och går in genast!" Vid morgonsamlingen sparkade Peter först omkring sig och sedan kompiserna bredvid. Efter att ha sagt till en gång utan något som helst resultat blev barnträdgårdsläraren som ledde samlingen till slut verkligen irriterad: "Nu har jag fått nog. Du får gå ut och lugna ner dig. Jag skall berätta för mamma om det här." Peter grät och var arg på henne.

Vårdaren tänkte igenom sitt eget beteende och sin frustration. Till sammans med de andra beslöt hon medvetet ändra sitt beteende. När Peter följande morgon kom till daghemmet slutade hon genast prata med andra, gick och hälsade på honom, ställde sig på huk och önskade honom välkommen med ett leende. Sen tog hon Peter i handen och gick med honom till leksakerna och hjälpte honom att komma i gång och leka. Under tiden hälsade de andra vårdarna de övriga barnen välkomna. Vid morgonsamlingen tog hon Peter bredvid sig och gav honom positiv feedback allt emellanåt för hans uppförande. Peter skrattade och såg lycklig ut.

Varje litet ögonblick med ett barn är en chans till ett positivt möte. Det låter så enkelt. Var och en av oss vill se sedd som en trygg och pålitlig vuxen som bryr sig om barnen. Vi vet dock att det allt emellanåt finns barn i gruppen som utmanar oss så att vi beter oss annorlunda. Också den vuxna kan tappa fattningen och frustrationen kan bryta ut i negativ hållning gentemot barnet: vi snäser, vi blir arga eller nedlåtande, vi förödmjukar honom/henne. Vad skulle kunna vara ett bättre alternativ?

Man vet att en positiv interaktion mellan barn och vuxna under daghems-åren främjar ett positivt beteende och reducerar störningsbeteendet också

under skolåren. Daghemmets atmosfär blir bättre och de anställdas arbetsmotivation stiger när de får gruppen att fungera med positiva medel.

6.2.1 *Bekanta dig med barnet som individ och berätta om dig själv!*

Varje barn är en individ med sina små egenheter, sina tycken och sina intressen. En viktig uppgift för egenvårdaren är därför att ta reda på vad barnet är intresserat av, en vetenskap som hon medvetet kan använda sig av när hon är tillsammans med barnet. Hon kan observera små barn och skriva ner det hon lagt märke till. Hon kan också få värdefull information vid hembesöket och genom att intervjua föräldrarna. En fungerande praxis är också att familjedagvårdaren förmedlar information till daghemmet om barnets starka sidor och intressen. Denna information kan vara till hjälp när hon leker med barnet. Hur kan vi ha skoj tillsammans? Vad är sådant som får oss att skratta?

Vetenskapen kan också utnyttjas som en motiverande faktor: "Städa först upp efter dig så får du ta brandbilen sedan." Att känna till ett barns starka sidor är till hjälp också när det gäller att stärka relationerna i gruppen. Det blyga barnet kan stödas till att övervinna sin osäkerhet genom en lek som han/hon behärskar. Egenvårdaren får också gärna dela med sig av det hon lagt märke till om barnens intressen och starka sidor till de andra vuxna i gruppen. Alla barn vill gärna bli bekanta också med de vuxna. De uppskattar sådana vuxna som i lagom doser delar med sig av sina erfarenheter och sin livshistoria.

6.2.2 *Spargrisen*

Det vara till hjälp att föreställa sig en spargris när vi funderar på betydelsen av positiv interaktion. Att uppmuntra ett barn, att ge honom/henne positiv uppmärksamhet, att mötas på ett äkta sätt är som att sätta en slant i spargrisen. Att kritisera, kräva, snäsa eller gnata är igen som att ta ut en slant ur grisen. Vad händer om det inte längre finns några slantar kvar? Vad skall vi kräva istället, checker utan täckning? Det kan vara till hjälp för pedagogen att tänka över huruvida man håller på att sätta in en slant eller ta ut en. Har man

överhuvudtaget kommit ihåg att sätta in något positivt i Patriks eller Fridas spargris under dagen?

Vi kan säkert alla gå med på att det är lätt fylla en del barns spargrisar och att vi medvetet får anstränga oss mera när det gäller ett utmanande barn. Ett utmanande barn hittar just det som irriterar oss, trycker på våra ömma punkter så att vi inte alltid hinner reagera på rätt sätt såsom en vägledande pedagog borde. Att vi om och om igen blir frustrerade tillsammans med vissa barn är ett tecken på att någonting borde göras annorlunda. Vi behöver ofta hjälp av de andra vuxna i gruppen, eventuellt också av föreståndaren och ibland även av annan expertis för att gå igenom vilka sorts stödformer som behövs för det utmanande barnet ifråga. Oberoende av orsakerna till det utmanande beteendet är det obestridligt att ett alltid lika effektivt medel att påbörja sökande efter nya metoder för ett barn är att fylla spargrisen med positiva åtgärder och stärka hans/hennes självkänsla.

Sporra och uppmuntra

Barnen på dagis håller på att klä på sig i den trånga tamburen. Emma blir irriterad när hon inte lyckas dra upp blixtlåset. Vårdaren rycker i henne och mumlar: "Har du inte ännu heller lärt dig dra upp blixtlåset? Jag har många som är mindre än du som jag borde hjälpa. Jag hjälper dig ännu den här gången, men sen ska du kunna själv!"

Samtidigt märker en annan vårdare att Ida kämpar med sitt blixtlås: "Jag ser att du är förargad på att du inte lyckas dra upp blixtlåset." Vill du att jag skall hjälpa dig om en stund? Efter en stund: "Om du tar i här så drar vi tillsammans. Nu fick du en bra början, dra upp resten själv. Titta, det lyckades! Snart kommer du att kunna göra det här alldeles själv! Vi ses snart där ute!"

Ett väsentligt moment i positiv interaktion är att notera, uppmuntra och sporra barnet så att dess självkänsla stärks. Man kan aldrig uppmuntra för

mycket, men väl ibland ge feedback på fel sätt. Barn är mästare på att läsa av den egentliga innebörden bakom orden. Om du ger uppmuntran, gör det av hjärtat, inte med ett konstlat leende som inte når ögonen.

Tumregeln är att uppmuntra fyra gånger och förbjuda eller tillrättvisa en gång, vilket ju ger ett förhållandetal på fyra till ett (4:1). Vid videofilmning av pedagoger med utmanande barn har det kunnat handla om 10–15 negativa uttryck och ett enda positivt (1:10–15!) Här känner många vårdare igen sig i själva och också ett styng i hjärtat. Ifall ni har ett så utmanande barn i er grupp fordras det verkligen att ni satsar ordentligt. Det lönar sig inte att besvara eld med eld. Det frågas ofta om det är rätt att bara vissa barn får så mycken uppmuntran: hur är det för de övriga? Man kan ju också fråga sig om det är rätt att vissa barn inte hemma har fått vänja sig vid uppmuntran och positiv feedback. Är det rätt, att inte alla barn har trygga familjer där man bryr sig om dem?

Kännetecknen på fungerande uppmuntran:

- Du ger beskrivande, exakt och konkret feedback
- Du uttrycker iver och intresse med gester, miner, applåder...
- Du uppmuntrar barnets ansträngningar, försök och framsteg. För ett skickligt barn kan det räcka med att beundra slutresultatet.
- Att missta sig och misslyckas hör till, men någonting blir ändå alltid rätt, vilket du noterar
- Du bekräftar barnets uppfattning om sig själv som en god aktör, "Du är säkert nöjd och stolt nu när du för första gången lyckades göra en kullerbytta".
- Du uppmuntrar också sociala färdigheter, "Petter, jag är glad att du gick och tröstade Fia!" "Jonte, vad fint du frågade Tanja om hon vill leka med dig."
- Du inser att en del barn oftare än andra behöver uppmuntran
- Du kommer ihåg de blyga och tillbakadragna barnen
- Du uppmuntrar vissa beteenden som att kunna leka tillsammans, att låta andra ha saker, att prata på ett trevligt sätt, att städa upp efter sig, att ha tålmod, att försöka sig på någonting svårt, att lyssna

- Du är konsistent och regelbunden i din uppmuntran
- Du uppmuntrar också hela gruppen

Uppgift för självobservation

Beskriv ditt eget sätt att stå i växelverkan med barnen? Hur visar du omsorg och att du bryr dig om dem? Hur sporrar du och uppmuntrar dem? Öva dig särskilt i att ge positiv feedback på ett beskrivande och exakt sätt: "Jag ser att du har målat en blå sol". "Jag tycker det är trevligt med så många olika färgers fiskar i vattnet".

Ett beprövat och fungerande tips

Skriv upp åtminstone ett exempel per dag på positiva händelser och fungerande växelverkan under ett par veckors tid ifall du har ett barn med utmanande beteende i din grupp. Erfarenheten har visat att det finns mycket i varje barn som fungerar bra, men att det tenderar att skymmas av störningsbeteendet. Föräldrarna brukar vara särskilt glada över att få höra positiva saker i föräldrasamtalen.

6.3 Strukturer, rutiner och regler

Nivån på oljudet var ständigt hög i 3–5-åringarnas grupp. Det var oroligt vid morgonsamlingen och under den fria leken flackade en del barn omkring från lek till lek. I synnerhet Markus hade svårt att koncentrera sig och han drog de andra med sig, speciellt då han började springa runt.

Vårdarna var trötta och hade ofta av huvudvärk. De beslöt sig för att satsa mera på klara strukturer och rutiner. De förkortade morgonsamlingen och tog in flera moment där barnen själva var aktiva. För den fria leken planerade de olika lekstationer. Till en början hade de 4–6 olika stationer och bytte ut 1–2 varje vecka. Innehållsmässigt kunde det handla om att bygga med träklossar, leka hem, leka sand lekar, måla, modellera, sy, läsa böcker eller lyssna på musik samt om olika temauppläggningar som brandkåren, vattnet och indianer. För barn med särskilda behov fanns det verksamhet riktad speciellt till dem, men andra barn kunde också delta.

Barnen fick välja högst tre olika aktiviteter under den fria lekens timme. Gruppstorleken per lekstation begränsades. Barnen fick gå till ny station först när en plats blev ledig. Varje barn fick en klädnypa med sitt namn som kunde fästas på ett snöre som markerade stationen. På det sättet lärde barnen sig att själva räkna ut om det fanns rum i gruppen.

För Markus del gjordes en specifik plan med hjälp av bilder. Varje morgon gick han och egenvårdaren igenom vad som skulle hända under dagen. Han fick välja två lekstationer själv medan barnträdgårdsläraren valde en beroende på vilka färdigheter han behövde träna. Personalen såg till att de i början var med i de lekstationer där Markus eller något annat barn med stödbehov fanns. Markus fick den uppmärksamhet han behövde och den klara strukturen dämpade farten. Genast på morgonen fick han av egenvårdaren höra om eventuella förändringar. Hon var sedan tillsammans med honom i dessa förändringssituationer. Redan efter två veckor kunde vårdarna till sin glädje konstatera att atmosfären i gruppen hade blivit klart lugnare. Barnen njöt av att leka i mindre grupper. De lekte också i högre grad än tidigare i nya grupperingar.

Man vet att strukturer och rutiner påverkar utvecklingen av emotionella, kognitiva och sociala färdigheter. Barn är trygga när de kan förutse vad som skall hända under dagen. Rutiner och strukturer klargör vad som förväntas av dem. Störningsbeteendena avtar och trotsutbrotten blir färre. Det är en vårdaruppgift att planera ett så balanserat dagsförlopp att varje barn kan få uppleva glädje och tillfredsställelse. Ibland kan man också planera in individuella uppgifter. Det är omöjligt att föreställa sig en dag utan aktiviteter. Alla barn behöver få uppleva glädjen i den fria leken. Energin får utlopp på ett alldeles annat sätt i utelekarna än i inomhuslekarna. Någon njuter av att vara i storgrupp, en annan av att få vara på tumanhand. De stilla stunderna är viktiga liksom vilostunden. Varje daghem borde också ha en plats dit barnen kan dra sig tillbaka för en stund av enskildhet när de är trötta eller i starka känslors våld. Det hör till barnens grundbehov att få välja, ibland mellan alldeles små saker – skall jag gå som en höna eller en robot? Valfriheten ökar autonomin och bygger upp självkänslan.

Om gruppen är rastlös lönar det sig alltså att tänka igenom och planera om det verksamhetsmässiga innehållet för dagen och veckan och förändra strukturer och rutiner.

6.3.1 *Gruppregler och verksamhetsmodeller i gruppen*

När ett barn kommer in i en ny grupp måste han/hon lära sig att uppföra sig och fungera enligt rådande förväntningar. Vi vuxna överskattar ofta ordens kraft och hur mycket barnet i själva verket förstår begreppsmässigt. Det är extremt viktigt att barn i alla åldrar får tillämpningsmodeller för regler och tillvägagångssätt. Att säga "Var tysta!" kan betyda en mängd olika saker. Man kan öva sig i att använda rätta tonfall: "Hur skall vi prata vid morgonsamlingen, vid matbordet, när vi leker inne och ute, i vilorummet o.s.v." Barn brukar njuta av att få öva sig i att använda sin röst och att skoja med att använda den fel. För mindre barn är det avgörande att få modeller för hur man skall göra. Den vuxna kan demonstrera önskvärt beteende, eventuellt tillsammans med ett annat barn. Det är både viktigt och tryggt för barnen att veta vad som händer om man bryter mot reglerna. Mera om konsekvenserna därav längre fram.

I StegVis-programmet finns det klara spelregler för StegVis-stunderna, morgonsamlingen o.s.v. Genom gester med bestämd innebörd kan man kommunicera smidigt: "Vi står stilla." (krama dig själv) / "Titta" (för ett finger till ögonvrån) / "Lyssna" (för handen till örat) / "Vi är tysta" (sätt ett finger på läpparna) / "Jag vill säga någonting" (markera). I många daghem används dessa element under dagen allt efter vad situationen kräver. Om man lyckas få ögonkontakt med ett barn kan man redan på håll ge signaler om önskat beteende, småle och uppmuntra.

Varje grupp behöver göra upp sina egna grundläggande regler, med sina egna ord. Alla önskvärda sätt för hur man skall bete sig kan man ju inte skriva upp eller rita på en hustavla. Det finns så mycket att lära sig, t.ex. hur man skall göra när man klär på sig i tamburen. Här kan man ha hjälp av att sätta fram bildkort med de olika stegen i påklädningen. Ett barn som behöver extra mycket stöd kan ha en egen kortserie med kläder efter årstiden.

Det är bra att gå igenom måltidstillfällena under ett par veckors tid i början av perioden. Man kan börja med hur man ställer sig i kö, tvättar händerna, var man skall sitta, vad man skall göra om man inte tycker om maten o.s.v. I huvudsak sker väl detta redan nu. Det är dock viktigt att tänka på regelbundenheten och långsiktigheten i processen, att den får ta sina veckor, gärna med en portion humor. Ett nytt barns ankomst ger de andra barnen en chans att visa och berätta hur man skall göra. Med utmanande barn gäller det att hela tiden ge dem förebilder för sådant som de har svårt att lära sig: "Kommer du ihåg hur vi brukar prata vid matbordet?" "Kan du visa för de andra hur man sitter kvar på sin plats?" De behöver uppmuntras vid minsta lilla framsteg. Konsekvenserna skall tas i bruk först då alla andra medel har prövats. Det är bra att komma ihåg att en del barn lär sig nya saker efter ett par tre gånger, andra efter 20 gånger och någon först efter 100 gånger! Ge inte upp hoppet!

6.3.2 Övergångssituationer

Det är nyttigt att någon gång stanna upp och tänka igenom hur många gånger per dag barn måste vänta på sin tur för att gå till ett annat utrymme, för att byta aktivitet eller för att ta itu med någonting helt nytt. De flesta situationer är tillfällen till inläring såsom att klä på sig, äta, köa eller städa upp efter sig. För många barn leder väntandet till frustration eller spänningstillstånd. De kan börja bete sig störande, de knuffas, de blir väldigt prat-samma eller vimsar omkring. Enligt forskarna är de vuxna bra på att planera aktivitetsmomenten, men räknar sällan med den tid det tar att ställa om sig och blir därför lätt frustrerade när övergången till det nya faktiskt tar tid.

Det är möjligt att förekomma eventuella störande beteenden i övergångssituationerna genom att berätta om dem på förhand och genom att i dem hela tiden ge barnen modeller för hur man kan fungera. Om man vet att Malin drar sig för att gå från ett ställe till ett annat kan man be Christer ta henne i handen och gå med henne. Man kan ta upp en sång eller leka gissnings- eller fingerlekar. Man kan ringa i en klocka för att förvarna om förändringen. På så sätt kanaliseras barnens energi till positiv aktivitet istället för till mera störande sådana.

Egenvårdaren känner sina barn bäst och är därför ofta en tillgång i övergångssituationerna. Om situationen ändå är besvärlig kan man fundera på en annan arbetsfördelning mellan de vuxna. Det fordrar att de på förhand funderar igenom vad som är till hjälp för varje enskilt barn i övergångssituationerna.

Vid dagsplaneringen kan var och en ställa sig vissa frågor:

- Hur har jag själv förberett mig för den här dagens övergångssituationer?
- Vilka lekar och/eller aktiviteter har jag planerat in i dem?
- Hur har vi delat upp arbetet sinsemellan?
- Vem kommer att vara med de mest utmanande barnen?
- Vilka är de situationer där barnen är tvungna att vänta den längsta tiden? Går det att förändra en enskild situation på något sätt? Kan vi t.ex. dela upp barnen i mindre grupper när de skall klä på sig i vår trånga tambur?
- Hur skall jag vara till hjälp för de barn för vilka övergångssituationerna är särskilt besvärliga? Gestalta situationen med bildkort? Använda nyckelord på barnets eget språk om det är ett annat än daghemmets? Använda mera kommunikation utan ord? Ge barnet en förvarning? "Om 5 minuter börjar vi städa och sen går alla och tvättar händerna."
- Hur skall jag hjälpa dem som har särskilt svårt att ställa om sig från ett aktivt lekande till mera lugna sysselsättningar?
- "Johan och Mia brukar vara noga med att städa upp efter sig och sedan sätta sig i ringen och vänta." Hur kan jag uppmärksamma dem och andra barn som fungerar enligt förväntningarna?
- Hur uppmuntrar och sporrar jag dem som verkligen försöker?
- Händer det för mycket på en gång?
- Blir barnen frustrerade över att vara tvungna att sluta? Har jag reserverat tillräckligt med tid?
- Hur hjälper jag barnen under hela året att bli mera självständiga? I vilken mån skall jag ge färre påminnelser och mindre stöd?

Man kan undvika en hel del väntande genom att låta barnen förflytta sig successivt. Också det ger väntestunder där man behöver planera in någon-

ting för dem. Med ett utmanande barn är det skäl att variera metoderna. Man kan också be ett barn att själv bedöma sitt beteende: "Jonas, vad gjorde du när du hörde att klockan ringde?" Också här är det avgörande att komma ihåg att ge positiv feedback för lyckade delprestationer i det som någon håller på att lära sig. I all planering måste man också beakta det behov av tilläggs vägledning som barn med andra språk och från andra kulturer har.

6.4 Att lära ut sociala färdigheter i vardagen

Vårdarna brukade dela ut solformade pappskivor genast i början av morgonsamlingen. På det sättet ingick det genast ett element av motorisk träning i det tidsmässigt återkommande momentet och man fick barnen med sig. Vårdarna kom på att barnen kunde dela ut skivorna, vilket samtidigt blev en interaktionsövning dem sinsemellan. Man hade barnens namnlappar i en burk. Vårdaren drog ett namn och det utvalda barnets uppgift blev att föra en solskiva till vart och ett av de andra barnen och säga: "Varsågod!" Mottagarna svarade i sin tur: "Tack!" I slutet av samlingen drog man igen en lapp och den som valdes nu skulle samla in skivorna och säga: "Lägg din sol här!" och sedan tacka. Någon av vårdarna hjälpte de barn som behövde assistans. På det sättet fick vart och ett av barnen direktkontakt med åtminstone två andra barn i morgonsamlingen och de som delade ut respektive samlade ihop skivorna med ännu fler.

Man kan planera in träning av sociala färdigheter i dagsprogrammet. Som vårdare kan du överväga följande moment för att stärka kamratrelationerna:

- Vilka sociala färdigheter borde barnen i min grupp träna sig i? Vad har jag för målsättning för och förväntningar på dem?
- Vad är det allra vanligaste jag gör med och för barnen, delar ut material när vi samlas, dukar bordet med hänsyn till deras ålder, delar ut bröd och servetter? Vad kunde barnen själva göra?
- Vilka aktivitetsmoment återkommer regelbundet? Vill jag verkligen planera vardagen så att där finns enkla och ofta återkommande tillfällen till kontakt?
- Kan jag garantera stöd åt de barn som behöver det?

- Kan jag be att barnen själva i högre grad än vad nu är fallet tar med nya kamrater i leken? "Ville, kan du och Peter leka med brandbilen?" "Anna, kan du hämta Mia när du har lyssnat färdigt på den här sången i hörlurarna?"

Vårdarna kunde medvetet ställa upp som mål att alla barn skall ha kontakt med varandra. De skulle då lära sig att förhålla sig som förväntat och vara mera villiga att hjälpa varandra samt ta mera ansvar. Uppmuntran och positiv feedback är viktiga för alla barn, men i synnerhet för dem som tränar sociala färdigheter. Som feedback kan det räcka med en lätt beröring, ett småleende eller en bekräftande nick. Växelverkan kan i sig innebära tillräcklig positiv feedback. Det kan vara på sin plats att också verbalt komplettera feedbacken t.ex. i form av ett konstaterande. "Jag såg att ni hade en spännande lek. Det var trevligt att ni bytte bilar med varandra."

Tips

Lek imitationslekar regelbundet. Att imitera ansiktsuttryck, härma och benämna känslor som hör ihop med dem är en bra baslek. Observera hur mycket barnen i själva verket härmar varandra under dagen! Fundera på hur du kunde använda dig av den insikten för att klara upp smärre vardagsproblem.

6.4.1 *Att förändra närmiljön så att den stöder växelverkan mellan barnen*

Som vårdare kommer man inte alltid att tänka på att man relativt lätt kan främja en naturlig växelverkan mellan barnen genom små förändringar i vardagsmiljön. Gruppindelningen, planerade lekar och aktiviteter samt tillgängligt material är allt sådant som kan gynna växelverkan. Genom förändringar i miljön kan man få en klart bättre interaktion mellan barnen. Själva förarbetet kan ta tid, men sedan fungerar de ofta på eget initiativ och i samspel med varandra. Här några exempel:

6.4.1.1 *Antalet lekhörnor och lekstationer*

Med fem lekstationer för tolv barn blir det i snitt endast två-tre barn per hörna. Genom att minska antalet lekstationer till tre blir det redan fyra barn per hörna. Innehållet kan bytas ut planmässigt efter en- två veckor. På så sätt får barnen genom sina egna intresseval övning i att leka i olika grupperingar.

6.4.1.2 *Klart avgränsade lekytor*

Det är bra att avgränsa lekstationerna tydligt, eventuellt också visa genom skojiga markeringar hur man rör sig mellan dem, vilket är betydligt trevligare än ingripande tjat.

6.4.1.3 *Materialval och leksaker*

Fastän barn gillar att leka med samma leksaker om och om igen och använda bekanta material kan de också bli entusiasmerade av nya saker, vilket i sin tur kan leda till nya konstellationer i barnens inbördes kontakter. Ett genomtänkt val av leksaker och sysselsättningsmaterial kan ge barnen övning i att fungera tillsammans, vänta på sin tur och hjälpa andra. En dragkärra främjar samverkan mellan flera barn på ett helt annat sätt än en trehjuling. Att måla tillsammans på ett stort papper främjar samarbete.

Vårdarna bör också hålla i minnet vilka starka sidor och särskilda intressen de starkt utmanande barnen har för att också de skall ha en möjlighet till positiva lekupplevelser i de klart avgränsade lekhörnorna. Det är bra att tänka igenom graden av utmaning i de leksaker och det material man ställer fram så att alla barn, oberoende av utvecklingsstadium, kan få uppleva att de lyckas genom lämplig ansträngning.

Det är också bra att emellanåt granska hur de tillbudsstående materialen möjliggör känslouttryck. Rollutstyrsel och annat material som främjar fantasin hjälper barnen att hitta på nya fantasilekar.

6.4.1.4 *Placering*

För den som inte har särskilt väl utvecklade sociala färdigheter kan det vara till hjälp att få sitta bredvid någon som hunnit litet längre i det avseendet. Det främjar växelverkan i allmänhet och minskar störningsbeteendet. Det är de vuxnas sak att planera lekstunderna så att alla har trevligt. När man placerar nya barn i lekhörnorna bör man beakta enskilda barns behov av att träna sociala färdigheter och gruppen funktionsduglighet. Detta kräver ofta såväl tid som vuxennärvaro och vuxenvägledning.

Det kan vara nödvändigt att anvisa barnen särskilda platser vid morgonsamlingen, i synnerhet om lekarna och sångerna kräver särskilda arrangemang som att de parvis skall ställa varandra frågor eller visa hur man leker en fingerlek.

Ett barn med goda färdigheter och ett som behöver stöd kan fungera bra tillsammans vid måltiderna. I början kan mera vuxenvägledning vara av nöden, men snart hjälper de varandra utan att någon ber om det och leker också småningom mera med också andra än sina bästa kompisar.

6.4.2 *Att beakta kulturell bakgrund*

Att synliggöra barnets hemspråk och kultur gör det lättare att närma sig familjen. Det kan också öka barnets känsla av trygghet. Personalen kan skriva upp några vanliga ord och uttryck på hemspråket och lära sig uttala dem. I sagohörnan kunde det finnas sagokassetter på barnets språk, vilket kan ha en lugnande inverkan på den som hela tiden är tvungen att anstränga sig på ett främmande språk. Om det finns barn i gruppen från andra länder kan man också ha större kulturell variation på såväl dockornas hudfärg och klädsel som lekmaterialet. Man kan be föräldrarna lära gruppen en enkel barnsång och det egna språkets hälsningsord. Vilka möjligheter ger inte det mångkulturella inslaget åt finländska barn att upptäcka språklig rikedom och anamma ett positivt förhållningssätt till dem som har en annorlunda bakgrund!

6.4.3 Extra stöd för färdighetsträning

Till de vardagliga sociala färdigheterna hör en positiv interaktion som att säga tack, hej och förlåt, att kunna leka turvis med leksakerna, kunna byta leksaker, kunna leka tillsammans och hjälpa varandra. Somliga barn har svårt med dessa grundfärdigheter. Egenvårdaren bör därför fundera ut individuella sätt för dem att träna upp bristande färdigheter. Det kan handla om att:

- stärka barnets kunnande och starka sidor genom att först leka enkla lekar som "Var är näsan?", "Var är ditt knä?" och så snart barnet ivrigt visar sitt kunnande be honom/henne göra någonting mera krävande som att komma och leka med klossar tillsammans med ett annat barn.
- introducera interaktionsaspekten redan före själva verksamhetsmomentet t.ex. så här: "Tobias, vem har du tänkt leka med när vi går till lekhörnan?" eller "Sebastian, kan du fråga Emil om han leker med dig i tältet?". Med vissa barn kan man t.o.m. öva själva frågandet på förhand: "Ska vi leka att jag är Lotta och du ber mig komma och leka med dig?"
- att ställa frågor till barnen istället för att säga hur de skall göra. "Ida, vad har du och Sofia tänkt bygga av klossarna?" Också efteråt kan man ställa frågor: "Ida, vad var roligt när ni lekte med klossarna?"

När ett barn lyckas i växelverkan med andra barn är det igen viktigt att komma ihåg att ge uppmuntran för och omedelbar positiv feedback på också de små framstegen. Vi vet att barn som systematiskt får hjälp med att öva sina färdigheter får ökad förmåga att ta egna kontaktinitiativ och stå i växelverkan med andra barn.

Tips

I ett daghem nära den amerikanska staden Seattle började dagen alltid med 15 minuters tystnad för de vuxna. Barnen som var mellan 18 och 24 månader gamla kom alla samtidigt. De gick sedan självmant från lekhörna till lekhörna. Föräldrarna som stannat kvar placerade sig med vårdarna vid de olika lekhörnorna. De höll sig bakgrunden och hjälpte barnen endast vid behov. Alla vuxna var tysta. Också barnen hade lärt sig att säga endast det

nödvändigaste. Efter tystnaden berättade de vuxna för varandra vad de noterat vid sin observationspunkt, d.v.s. vilka färdigheter barnen övade sig i och vilka framsteg de hade gjort. Först efter det tog morgonsamlingen vid och därefter var det igen dags för fri lek i lekhörnorna, vars uppläggning byttes varje vecka. Vilket lugn fanns det inte i den här gruppen! Skulle "tysta stunden" vara möjlig också hos oss i början av en helt vanlig dag, ens en gång i veckan och i så fall alltid på samma veckodag och vid samma tidpunkt?

6.5 Konsekvenskedjan

Sanna leker lugnt vidare fast vårdaren har bett att alla skall städa. De andra barnen städar och säger till åt Sanna. Snart uppmanar också vårdaren Sanna att börja städa. När Sanna inte lyder beklagar hon sig över att Sanna inte hör på, suckar djupt och hjälper sedan Sanna att städa. Hemma hos Sanna är det ofta likadant. I morgonbrådskan hinner Sanna inte klä på sig som överenskommet och någon av föräldrarna hjälper henne i all hast. Föräldrarna har försökt med olika straff som att ta bort älsklingsleksaker eller sätta henne på "lugna stolen". Ingenting har fungerat.

Ett av de svåraste delområdena i fostran är förmågan att fungera rationellt när ett barn inte betar sig som förväntat. Föräldrars stil att fostra sina barn kan benämnas **vägledande** (med respekt för barnet och fasthet i det egna handlandet), **tillåtande och överbeskyddande** (respekten finns men fastheten saknas) eller **besträffande** (fastheten finns men respekten saknas). Använder vi männe samma stilar i dagvården? Målsättningen är väl att genom konsekvent hållning vägleda barnen till önskvärt beteende?

En tillåtande fostrare, som ger efter i turerna för att undvika konflikter, kommer att dansa enligt barnens önskemål. En besträffande fostrare kräver lydnad, vilket ofta leder till att hon eller barnet får ett utbrott eller till en negativ bestraffningsspiral.

Hur skulle vi kunna lära oss att vara tillsammans med barnen på ett konsekvent och vägledande sätt just då de är som mest utmanande? Mål-

sättningen är väl att de tar ansvar för sitt handlande. Följderna av ett icke-önskvärt beteende skall också vara klara för alla parter. Genom vägledning och genom att föreläggas olika alternativ lär sig barnen att deras val har positiva eller negativa konsekvenser.

Sannas vårdarebestämde sig för att ändra tillvägagångssätt med henne. Följande dag sade hon att Sanna, liksom de andra barnen, skulle få gå ut om hon hade städat upp. Sanna började inte städa. Vårdaren påminde henne om städningen och klargjorde alternativen: "Du kan städa eller stanna inne när de andra går ut." Sanna vägrade och stannade inne. Vårdaren lekte inte med Sanna och gav henne inte heller uppmärksamhet där inne. Följande dag började Sanna genast städa när vårdaren upprepade alternativen.

Uppmuntrade av det som hänt beslöt också föräldrarna att pröva vara konsekventa. Sanna ville gå på bio under veckoslutet. Villkoret för bio-besöket blev att hon skulle klä på sig ytterkläderna i tid. Efter en stund fick hon en påminnelse. Sanna fortsatte att leka. Kort därefter sade pappan att hon har två alternativ: klä på sig inom fem minuter och gå på bio eller låta bli och klä på sig och stanna hemma. Efter fem minuter hade Sanna fortfarande inte klätt på sig och det blev inget biobesök. Följande veckoslut beslöt föräldrarna att ge henne en ny chans och då var Sanna färdig i tid.

6.5.1 Straff eller konsekvens

Utmätta straff har ofta ringa samband med själva företeelsen. Tonen i bestraffningen blir lätt kommenderande och kritiserande eller kräver underkastelse. Detta lär inte barnet någonting nytt i fråga om hur det förväntas bete sig. Straff föder däremot ofta trots. Det går också lätt att förfalla till tomma hotelser, men det räcker inte länge förrän barnet lärt sig att nonchalera dem.

Om konsekvenserna är följdriktiga lär sig barnet rätt snart, att han/hon själv kan påverka händelsernas förlopp. Det är bra att göra en individuell bedömning av när ett barn kan tänkas ha förmåga att dra slutledningar av sitt eget beteende, någonting man inte kan förvänta sig av riktigt små barn.

Kolla åtminstone 5-åringarnas förmåga att förstå sambandet mellan sitt beteende och de konsekvenser det har. En del barn har denna förmåga redan som 3-åringar. Utlysta konsekvenser måste också vara åldersadekvata. För ett litet barn kan man talspråksmässigt klä konsekvenserna i orden **om–så**. ”Om du ännu retar Valter så kan du inte längre vara med och leka.”

6.5.2 Logiska och naturliga konsekvenser

Logiska och naturliga konsekvenser kännetecknas av att :

- de följer omedelbart efter det icke-önskvärda beteendet
- de är ett alternativ till straff
- de leder till beteendeförändring då barnet inser att han/hon kommer att ställas till svars för sitt agerande.
- de har ett direkt samband till det som barnet gjort
- den lär barnet att valt beteende leder till positiva eller negativa konsekvenser
- de är lika för alla barn
- en varning också innehåller alternativ
- de förklaras med tydlig och fast, men lugn röst
- de inte behöver vara hårda för att vara effektiva

Det handlar om en logisk konsekvens ifall ett barn som

- tränger sig förbi andra i kön och knuffas får stå sig sist i raden
- stör andras aktiviteter eller lek får gå någon annanstans
- inte kan lugna sig för att lyssna på ett program eller ett teaterstycke får avlägsna sig
- inte lyckas sitta lugnt bland kompisarna vid en samling får sätta sig bredvid en vuxen
- stökar till det får städa upp

En naturlig konsekvens igen är att ett barn som

- inte klär på sig tillräckligt fryser utomhus
- inte äter är hungrigt
- inte går på toaletten i tid kissar på sig

Naturliga konsekvenser uppstår således inte genom att någon vuxen ingriper. Att ett barn har svårigheter med ätandet eller äter alltför litet kan naturligtvis vara ett verkligt problem. Det måste i så fall tacklas på annat sätt.

En ofta använd påföljd är att ta bort förmåner eller belöningar. I många daghem och familjer blir barnet utan efter rätt om han/hon inte äter så mycket av huvudrätten som man kommit överens om. Barnet kan också förlora rätten till något roligt som att få spela spel på datorn eller själv få välja lekhörna. Att ta bort förmåner har sina risker. Det blir lätt till straff och fördömande.

En annan effektiv åtgärd är att ta bort barnet från en besvärlig situation. På det sättet får barnet inte någon beteendeförstärkning men en chans att lugna sig. Vissa daghem använder sig av en speciell plats i ett annat rum för att stoppa störande eller aggressivt beteende. Ofta glömmar man dock bort en mycket effektiv metod som består i att barnet får följa med vad de andra gör men avskild från dem fast i samma rum. En stol vid ett visst bord, ett bestämt ställe på golvet eller på en matta kan lika bra tjäna som denna speciella plats.

6.5.3 *Timeout kommer sist i konsekvenskedjan*

I samband med att man lär barnen regler och nya tillvägagångssätt är det skäl att också peka på följderna av att bryta mot regler och uppmaningar. Rollspel kan erbjuda ett lustbetonat inläringssätt.

Med konsekvenskedjan avses att brott mot regler och avtal följs av olika skeden. Det är viktigt att alltid börja med minsta möjliga insats. Sekvensen kan se ut så här:

Låt bli att ge uppmärksamhet → ge anmärkning/varning/råd/framför önskemål → ge alternativ → skilj barnet från de andra barnen, först i samma rum → sedan till utvisningsbänken → skapa positiv kontakt på nytt → till slut ett samtal om vilken lärdom det gällt, ifall barnets sinnesstämning så medger.

Timeout eller användning av en särskild plats där man får lugna sig är bekant för de flesta daghem. Det är dock bäst att använda sig sparsamt av

denna metod och att göra det med eftertanke. Vår erfarenhet är att platsen används alltför lättvindigt och utan tillräcklig insikt i barnets beteende. Dessförinnan måste man använda alla positiva medel. De olika skedena av den för sammanhanget aktuella färdighetsträningen skall också vara genomgångna. Först då kan avskiljningen bli ett effektivt medel. Barnet kan t.o.m. lära sig att en väg till självbehärskning är att självmant gå till platsen.

Principerna för timeout finns i bilaga 6. Direktiven är så formulerade att de också kan kopieras åt föräldrarna. Om så sker är det skäl att betona vikten av att samtidigt använda sig av positiv interaktion och uppmuntran.

7

Individuell beteendeplan

I det föregående avsnittet handlade det redan om en individuell plan för att påverka ett barns beteende. Ett s.k. utmanande barn är verkligen en utmaning speciellt för egenvårdaren men också för de andra i teamet. Ett utmanande barn påverkar också hela gruppen. Det som förut har fungerat fungerar kanske inte längre. Egenvårdaren känner sig eventuellt frustrerad och irriterad om hon inte hittar vägar att hjälpa barnet. Ett utmanande barn kan ha vilket problembeteende eller vilken diagnos som helst. Det avgörande är dock att egenvårdaren och den övriga personalen reagerar på den utmaning situationen innebär för dem och försöker hitta nya angreppssätt. Det är här som den individuella planen kommer in. Föräldrar och övriga personer som är centrala för barnets välbefinnande ombeds komma med och göra upp planen.

Överläggningar av det här slaget, vad de än har kallats, är inte i och för sig något nytt. Här vill vi dock understryka vikten av att anlägga ett konkret och positivt perspektiv. Metoden "Ta till tals", som utvecklats vid Stakes, ger en spelöppning som är dialogisk och bygger på respekt. Planen kan göras upp redan vid första träffen efter det att man lagt fram bekymren, i synnerhet om man väljer att koncentrera sig på ett specifikt störande beteende, t.ex. att Oskar biter, Emma matvägrar och Patrik vill inte gå till dagis. Vid överläggningen kan man också avtala om en uppföljningsträff med föräldrarna för att då tillsammans med dem göra upp de konkreta elementen i planen. I föregående avsnitt framgick det att egenvårdaren vid det laget tillsammans med teamet och genom användning av hjälpfrågor har tänkt igenom vilka nya verksamhetsformer som kunde vara till hjälp för barnet.

Föräldrauppgiften att göra en konkret dag- för- dag beskrivning över minst en händelse per dag under två veckors tid är till stor hjälp för att skapa en god atmosfär för samtalen. Den kan innehålla exempel på situationer där barnet betett sig enligt förväntan, på beteenden som varit annorlunda och konstruktiva eller på hur barnets starka sidor kommit till synes.

Det är viktigt att komma överens om vem som leder överläggningen. Det kan vara daghemföreståndaren, specialbarnträdgårdsläraren, psykologen eller någon annan som med beaktande av det på förhand definierade syftet kan göra det i positiv anda så att planen är till stöd för familjen och bygger på barnets resurser och starka sidor. Sätten att göra det på är många, likaså struktureringsmöjligheterna. Det avgörande är att man arbetar planmässigt, vilket i sin tur främjar en trygg och tillitsfull atmosfär och för processen framåt.

Nedan presenteras en möjlig stomme för samtalet, en bearbetning av en modell från Personal Future Planning. Samtalsledaren eller någon annan kan göra anteckningar på en bladdertavla under överläggningens gång.

Stomme för överläggning kring en individuell beteendepan

De olika elementen i överläggningen kan bestå i att:

- notera de närvarande och deras känslor inför träffen
- konstatera att målsättningen är att med beaktande av barnets starka sidor hitta nya fungerande beteendemönster för honom/henne. Väcka ett hopp om att så är möjligt.
- göra ett kort sammandrag av barnets historia och familjeförhållandena, notera vilka människor som är viktiga för barnet
- beskriva barnets temperament, naturliga sätt att fungera, talang, färdighet, starka sidor, intresseområden
- beskriva en vanlig dag i daghemmet och hur barnet fungerar där samt barnets sinnesstämning och känslor under dagen
- fundera över vad som fungerar och vad som inte gör det. Vilka situationer framkallar barnets svårigheter? Vad brukar barnet undvika? Vilka alternativ brukar barnet ha under dagen?
- skapa en bild av en idealbeteende i olika situation och måla upp förväntningar för framtiden
- göra upp själva planen på hur man konkret kan komma närmare det eftersträvade

Det är bra att hålla verktygslådans hela repertoar i tankarna när man gör upp planen. Enligt behov kan man kalla på hjälp av olika sakkunniga. Man kan ordna återkommande träffar och granska 1-2 utmanande beteenden per

gång. Genom att dela upp bekymren och inte ta tag i allt på en och samma gång kan man behärska dem bättre. Det gör det också möjligt att se framstegen klarare vid uppföljningsträffen och på så sätt väcka hopp: "Det vi gör fungerar faktiskt!" Föräldrarna kan ta upp utmanande hemmasituationer. Ofta är det så att det som man prövat ut och fått att fungera i daghemmet också kan fungera hemma. Det är också lättare för föräldrarna att hemma prova på sådant som redan konstaterats fungera i daghemmet.

Att föra bekymren på tal med föräldrarna i ett tidigt skede och att göra upp den individuella planen tillsammans med dem ger en god grund för fortsatt fostran i samråd med dem. Det gör det lättare för dem att acceptera att sakkunniga inbjuds till träffarna och att hörsamma uppmaningar till tilläggsundersökningar. Om föräldrarna kan lita på att man i daghemmet har gjort vad man kunnat brukar också ytterligare hjälp vara välkommen och ses som ett stöd för barnet och inte som någonting hotfullt.

8

Samverkan med föräldrarna

Med fostran i samråd med föräldrarna avses en inbördes och ömsesidig interaktion mellan professionella och föräldrar. Strävan är att skapa ett kompanjonskap mellan föräldrar och personal där man delar på fostringsuppgiften. Strävan är också att man öppet skall kunna dela tankar och reflektioner kring barnets utveckling, vård och fostran (Kaskela och Kekkonen, 2006). Där fostran i samråd fungerar förenas människor som är viktiga och kära för barnet i sin förståelse av och kunskap om honom/henne. Man ser föräldrarelationen som den primära relationen. Stödet till den kan bestå i att öka föräldrarnas förståelse av barnets behov och utvecklingskede, i synnerhet när de har svårt att orka eller när deras egna nätverk inte kan erbjuda ett tillräckligt stöd för dem i föräldraskapet. Vid övergången till dagvård är det viktigt att de professionella inom småbarnsfostran upplyser föräldrarna om betydelsen av ett övergångsskede och hjälper dem att förstå sin egen roll och den nytta det är för barnet att detta skede sköts väl.

Vägen till föräldrahjärtat går genom barnet. Att bygga ett gott förhållande till föräldrarna tar tid och kräver lyhördhet. Att visa sitt intresse genom att faktiskt ge tid och ställa frågor om barnets utveckling och personlighet förmedlar som bäst professionalitet till föräldrarna. Egenvårdaren är den som ger feedback till föräldrarna på såväl det fina hon ser i barnet som på växelverkan mellan dem och barnet. Hon har känsla för eventuella svagheter och behovet av extra stöd. Hon är också färdig att tillsammans med föräldrarna gå igenom var det skulle kunna löna sig att söka utomstående hjälp om ett sådant behov föreligger.

Föräldrar och barn är alla olika. Med en del föräldrar är det lätt att få kontakt, med andra krävs det tid för att hitta en samverkansrelation. Den professionellas lyssnarförmåga är en förutsättning för en god relation. Lyssnandet igen förutsätter att man hittar rätt våglängd med familjen. Att skapa en äkta dialog med varje familj är en verklig utmaning. I det avseendet innebär professionalitet ständig utveckling. I interventionsundersökningar har man

upprepade gånger kommit fram till samma resultat. En god samverkansrelation kännetecknas av:

- respektfullt lyssnande
- öppenhet och intresse
- gemensamma mål
- samförstånd om de metoder som skall användas

Det har sin betydelse hur föräldrarna upplever egenvårdaren. Det är därför viktigt att hon företräder ett sådant sätt att stå i växelverkan med familjen som präglas av respekt, av att hon bryr sig om familjens medlemmar och att hon öppet visar ett intresse för barnet och dess uppväxtmiljö. Öppenhet innebär att hon är intresserad av föräldrarnas ståndpunkt också när den avviker från hennes egen. Hon kan visa sin acceptans genom att fundera tillsammans med dem och låta bli att framföra sina egna åsikter som de enda rätta. Det kan ibland vara så att föräldrasynpunkten eller – fostringsstrategin inte är särskilt bra för barnet, men att ge sig in i debatt om dem leder mycket sällan till ett lyckat slutresultat. Att dryfta frågorna gemensamt är däremot en nödvändig förutsättning för en samverkansrelation.

Genom forskning har man också kunnat påvisa att samförstånd om eftersträfvade mål och sätten att nå dem är centrala element i en god relation. Uttryckt i vardagliga termer innebär detta att man delar uppfattning om barnets individuella plan för småbarnsfostran och daghemmets sätt att fullfölja den i verksamheten. Planen borde alltså formuleras så att den klart kan förstås och förklaras i vardagliga termer. Det ger föräldrarna insikt i mål och delmål och en uppfattning om det egna ansvaret i fråga om dem. Det ger dem förståelse för i vilken mån de enskilda målen nås. En bra plan har utarbetats utifrån samstämmighet om de olika målens betydelse för barnet. För egenvårdaren blir det då lättare att regelbundet prata med föräldrarna om vad som är på gång och vad man gjort för att nå målen.

8.1 Hembesök och intervju

Hembesöket ger föräldrarna en unik och sällsynt möjlighet att få tala om sitt barn i en hel timme med en person som är uppriktigt intresserad - och inte är

förälder eller mor- eller farförälder. För det flesta föräldrar är detta en mycket tillfredsställande erfarenhet. För dagvårdspersonalen erbjuder det en oersättlig möjlighet att börja bygga en tillitsfull relation till såväl föräldrar som barn på för dem trygg mark. Hembesöket ger också god information om barnet och hemmet samt om rådande fostringskultur.

Varje barn är en individ med sina egna små egenheter, sina tycken och intressen. Hembesöket och föräldraintervjuerna ger värdefull information. Om det gäller ett mindre barn kan den som gör hembesöket göra observationer och skriva ner dem. En välfungerande praxis är också att familjedagvårdaren informerar daghemmet om barnets starka sidor och intresseområden.

När egenvårdaren tagit reda på vad barnet är intresserat av kan hon medvetet använda sig av denna vetskap när hon är tillsammans med barnet. De må en gälla i vardagsrutiner med lek och skoj och skratt, eller att motivera barnet: "Städa först upp efter dig så får du leka med brandbilen sen." Att känna till barnets starkas sidor är också till hjälp för att stärka sociala relationer. Ett blygt barn som får leka en lek som hon/han behärskar kan genom det få hjälp att övervinna sin osäkerhet. Egenvårdaren delar säkert gärna med sig av sina iakttagelser om de egna barnens intressen och deras starka sidor till de andra i teamet.

Alla barn tycker om att bli bättre bekanta med de vuxna. De uppskattar därför vuxna som delar med sig av sina erfarenheter och berättelser från sitt liv.

Ett hembesök kan förberedas som en resa till främmande kulturer också om det är fråga om att besöka en purfinländsk familj. I antropologens utrustning finns ett öppet sinne och intresse för nya seder och bruk. Människosinnet kan vara väldigt låst. Vi tror att det normala är det som vi själva vuxit upp med; med andra ord är det som vi inte vuxit upp med underligt och konstigt. Den största utmaningen på vägen till ett hembesök är därför att kunna ha ett öppet sinne för det annorlunda. Vi får då ut mycket mera information och kunskap om barnets unika gåvor och han/hennes sätt att möta omvärlden.

Målen för ett hembesök kan sammanfattas i följande punkter:

- Att skapa en god kontakt med barnet
- Att skapa en god kontakt med föräldrarna
- Att lägga grunden för en tillitsfull relation
- Att samla information om barnet
- Att förmedla professionalitet till föräldrarna

8.2 Att dra nytta av intervjuformuläret

Vi rekommenderar att man använder det formulär som utarbetades i samarbete mellan Tibir-projektet och Stakes projekt "Fostran i samråd med föräldrarna". Det är bra att på förhand bekanta sig noggrant med det och också öva sig att använda det t.ex. med en kollega eller med vänner. Det är viktigt att förstå varför de enskilda frågorna ställs. Till en början lönar det sig att hålla sig strikt till formuläret. Att göra upp intervjuformulär är ett område för sig där man noga överväger den inbördes ordningen mellan de olika frågorna. Från "uppvärmningsskedet" går man till de lätta frågorna. När kontakten småningom etablerats kan man gå vidare till svårare frågor om barnets utveckling och familjens förväntningar på dagvården.

Föräldrarnas egna minnen aktiveras ofta i intervjusituationen och kan ge värdefull information om förväntningar på och eventuella dubier om dagvården. Föräldrarna erbjuds också möjligheten att ta upp bekymmer i allmänhet. Det typiska svaret är att det inte finns några speciella bekymmer. Människor reagerar vanligtvis så. Ändå finns det i verkligheten hos varje förälder sådant kring barnets utveckling som man funderar på, delvis omedvetet. Att frågan om eventuella bekymmer återkommer blir som bäst för föräldrarna ett uttryck för personalens professionella intresse och beredskap att bredda samtalet om barnet. På så sätt kan man vid hembesöket lägga grunden för att ta också "de små bekymren" till tals. Föräldrarna uppmuntras alltså att så snart de har ett bekymmer, om än aldrig så litet, eller en fråga, att genast ta upp dem så att de inte hinner växa sig för stora. Vårdaren erbjuder föräldrarna sitt kompanjonskap i att fostra barnet i samråd med dem.

Den som gör hembesök kan till en början vara spänd inför att använda formuläret. Många frågar sig också vilket mervärde det ligger i att använda det och är oroliga för att det skall vara till hinder för att etablera kontakt på ett naturligt sätt. De tre först målen (att skapa god kontakt till barnet och föräldrarna och att lägga grunden till en tillitsfull relation) kan man uppnå utan formulär. De två andra (att samla in information om barnet och i synnerhet att förmedla professionalitet) nås inte lika lätt utan formulär. Att inta en professionell position är ett betydelsefullt element i samverkansrelationen. Det inverkar också på föräldrarnas förmåga att lita på vårdaren.

Att göra hembesök till invandrarfamiljer är spännande och utmanande på sitt sätt. Om det gemensamma språket inte ännu är tillräckligt flytande är det skäl att använda tolk. Egenvårdaren får också här värdefull information om familjekulturen och familjesituationen. För nyligen inflyttade kan besöket vara särskilt betydelsefullt och viktigt. Sådant som är självklart för finländska föräldrar kan synas underligt i utländska ögon. Att fylla i formulär kan vara besvärligt. Att förse barnet med rätt sorts dagiskläder kan bara det vara en utmaning. Det är bra att fråga om barnets krisupplevelser vid det första hembesöket. En del barn med flyktningbakgrund kan ha mycket traumatiska upplevelser bakom sig, vilket vårdaren bör vara medveten om.

Tips

Man kan be invandrarföräldrar att under mjuklandningsperioden förbereda sig på att lära de andra barnen en enkel sång på barnets språk och de vanligaste hälsningsorden.

8.3 Att förbereda föräldrar på hur barn kan reagera på daghemsstarten

Föräldrar med ett barn har av naturliga skäl ingen eller ringa insikt i hur barn kan reagera vid dagvårdsstarten och hur länge anpassningsprocessen kan ta. De har eventuellt inte heller hunnit tänka igenom hur lång barnets vistelse på daghemmet kommer att bli och hur de skall ordna med att föra och hämta barnet. Hembesöket ger en utmärkt möjlighet att påverka de rutiner de kommer att skapa.

Bristfällig kunskap och förståelse för barnets förmåga och behov kan leda till alltför långa dagar. Enligt forskningen finns det ett direkt samband mellan längden på vårddagen och barnets stressnivå. I normala fall sjunker kortisolhalten mot eftermiddagen. För halvdagsbarn går det också så. Heldagsbarn har däremot förhöjda kortisolhalter hela dagen. En fortlöpande förhöjd kortisolnivå är som gift för utvecklingen av barnets hjärna och har en bestående inverkan på immun- och stressförsvaret. Det finns också forskningsbelägg för att veckor med mer än 45 vårdtimmar redan i sig har samband med otrygg anknytning. Man kan därför anta att barnets trötthet och stress avspeglas i kinkighet, klängighet och kravfullhet hemma, vilket leder till en negativ spiral i interaktionen mellan barnet och föräldrarna.

Det är enklare att ge information åt föräldrarna på ett neutralt sätt och utan att skuldbelägga dem innan dagvården inletts. Det är därför att rekommendera att man går igenom formuläret "När ditt barn börjar i dagvård" (bilaga 4), som presenterar typiska reaktioner vid dagvårdsstarten. På så sätt förmedlar man till föräldrarna att det är normalt att dagvårdsstarten innebär vissa reaktioner från barnets sida såväl i daghemmet som hemma. Då man som professionell är medveten om att längden på vårddagen inverkar på hur barnet orkar är det lättare att ta upp den saken med föräldrarna. Det blir också ett sätt att ge uttryck för professionalitet vilket i sin tur ökar föräldrarnas förtroende för personalen.

8.4 Dokumentation

Efter intervjun skriver egenvårdare ner det centrala som framkommit i intervjun. Det är av avgörande betydelse att hela teamet har tillgång till sådan information som är väsentlig för barnets välbefinnande och som underlättar barnets anpassning till dagvården sådana dagar och stunder då egenvårdaren inte är på plats. Till denna kategori kan räknas bl.a. barnets temperamentsdrag såsom rytmicitet, sovvanor och matpreferenser, men också föräldrarnas farhågor och önskemål; hur de vill att barnet skall tas emot på morgonen, vad de vill höra om hur dagen gått, vilka tidigare dagvårdserfarenheter de har, vad de har för erfarenheter av olika barngrupper o.s.v.

Det är naturligtvis viktigt att beakta den tystnadsplikt man som yrkesutövande har och inte anteckna onödiga detaljer om föräldrarnas privatliv. Man ber också om tillstånd av föräldrarna att dela det antecknade med de andra i teamet. Det är också bra att ta upp nödvändigheten av att skriva ner och dela med sig av informationen till de andra i teamet, att det trots egenvårdarsystemet kommer att finnas timmar och dagar då teamets övriga medlemmar ansvarar för barnets väl.

8.5 Att göra upp den individuella planen för småbarnsfostran

Ett par månader efter det att barnet börjat i dagvård gör man upp barnets individuella plan för småbarnsfostran. Vid det laget har egenvårdaren skapat sig en klarare bild av barnets personlighet och utvecklingskede. Såväl föräldrar som vårdare förbereder sig för den gemensamma diskussionen. Egenvårdaren jämför de uppgifter och intryck hon fått vid hembesöket med den bild av barnets temperament och sätt att fungera som utkristalliserat sig under den tid barnet varit i vård. Vårdarna och föräldrarna diskuterar sedan hur de anser att vården har påverkat barnet och hur trygg de tycker att barnets upplevelse som helhet varit. De diskuterar också hur barnet ger uttryck för sina behov och hur han/hon förväntar sig att dessa bemöts. De ser på vilken position han/hon har och på vilket sätt han/hon i huvudsak fungerar i gruppen. De bedömer gemensamt i vilka hänseenden barnet just håller på att växa till och vilka uttryck dessa tar sig i förhållande till barn i samma ålder.

Det är viktigt att man i samtalet kommer överens om hur ofta man skall följa upp läget, i synnerhet om det funnits inslag av bekymmer. Om man bedömer att det finns behov av särskilda stödinsatser är det av vikt att komma överens om vilken målsättning man har hemma, vilken i daghemmet och vilka åtgärder man bedömer ska kunna leda till att man uppnår dem.

8.6 De tidiga kontakterna mellan hem och daghem

I samband med meddelandet om att barnet blivit antagit får den nya familjen också information om daghemmets seder och bruk. Dessutom skickas också formuläret "När ditt barn börjar i dagvård" (bilaga 4). Materialet ger föräldrarna en förhandsbild av att det handlar om en stor omställning för barnet och ger dem en inriktning på hur de kan förbereda sig. Föräldrarna ombeds kontakta egenvårdaren för att komma överens om när de skall komma och bekanta sig med daghemmet. Daghemmen har varierande praxis i fråga om huruvida föräldrarna kommer ensamma eller tillsammans med barnet. Det väsentliga är att man vid besöket lyckas förmedla en positiv och varm bild av daghemmet och dess atmosfär. Föräldrarnas föreställningar kommer att förmedlas direkt till barnet både med och utan ord.

I teamet kommer man överens om egenvårdare för vart och ett barn som börjar i dagvård. Om flera barn börjar samtidigt, vilket är vanligt i augusti och januari, koordinerar teamet starten så att deras mjuklandningsperiod inleds på olika dagar. Man försöker ordna arbetstiderna så att egenvårdaren är på plats och tar emot barnet. Hela teamets stöd behövs för att egenvårdaren skall kunna koncentrera sig på det nya barnet. När situationen känns mera trygg står barnet bättre ut med att någon annan än egenvårdaren tar emot honom/henne på morgnarna. Den utvecklingsuppgift barnet står inför är att i första hand bli trygg med människor, inte med platser. Ett barn som känner trygghet söker tröst i människorelationer.

Utöver att se sig om i utrymmena får föräldrarna bekanta sig närmare med egenvårdaren och träffa föreståndaren och den övriga personalen. Samtidigt får de information om daghemmets verksamhetspraxis. Man talar om det primära i att skapa sådana relationer till barnet som främjar hans/hennes upplevelse av trygghet, om hur de som föräldrar kan förbereda barnet inför dagvårdsstarten och om hur man i daghemmet kan stöda barnets minnesbilder av föräldrarna och hemmet i separationssituationerna.

En daghemsföreståndares och en barnträdgårdslärares berättelse om hur man började med hembesök till barn i förskolegrupp:

I vårt daghem började vi göra hembesök också till barn i förskolegruppen. Tanken uppstod genom det att en tredjedel av barnen vanligtvis kom från

det egna daghemmet och två tredjedelar hemifrån, från familjedagvården eller andra daghem. Vi ville lägga en grund för fostran i samråd också med de för oss nya föräldrarna. En förutsättning för att ta hembesökspraxisen i bruk är att också daghemsföreståndaren förbinder sig till praxisen. Hela personalen för vård och fostran måste vara medveten om målsättningen med hembesöken eftersom det kräver ett smidigt samarbete både inom och mellan grupperna.

Att göra hembesök är en krävande arbetsform. Det förutsätter en "stödgrupp" där man kan diskutera frågor som aktualiserats, utbyta tankar, fundera på och bearbeta kommande utmaningar. Med stöd har vi en chans att skapa en fungerande praxis som inte floppar vid första motgången. Vi berättade för föräldrarna om det nya arbetssättet vid en föräldraträff i juni, då vi lade grunden och motiverade. Vi gick också igenom vad det innebär för barnet att börja i förskolegruppen och tog fram sådant som är bra för föräldrarna att ta i beaktande.

Under kvällen cirkulerade vi en lista där föräldrarna fick kryssa för om de ville föra samtalet hemma eller i daghemmet. Vi betonade att det för ett tystlåtet och känsligt barn är lättare att börja om man först har hunnit bli bekanta med varandra, i synnerhet om det skett i trygg och hemvan miljö. Vi har fått många positiva kommentarer från föräldrarna även om det nya arbetssättet också väckt en del förundran. Nästan alla föräldrar valde hembesöket. Kanske listan också hade sin andel, i.o.m. att den genom positiv styrning fick föräldrarna att välja hembesöket framför samtal i daghemmet. Vi strävade efter att genomföra hembesöken i juni och augusti innan den egentliga förskolestarten, någonting som vi var tvungna att beakta i planeringen av arbetsskift och semestrar. Barnen har under året kommit ihåg hembesöken: "Päivi, kommer du ihåg det stora trädet på vår gård där repen fanns..." eller "När skall du komma till oss?" Det kräver en mental ansträngning, men vi rekommenderar det varmt.

8.7 Mjuklandning

Mjuklandning, d.v.s. en inkörningsperiod, har praktiserats också tidigare. Tidigare decenniernas koncept om hur barn bekantar sig med och vänjer sig vid

det nya utgick dock från ett mycket annorlunda tänkesätt. Man föreställde sig att det väsentliga är att vänja barnen vid separationen genom att från början utsätta dem för upprepade separationserfarenheter. Samma tankegång finns inom den behavioristiska referensramen där man tänker sig att man botar dem som har spindelskräck genom att utsätta dem för spindlar. Vår nuvarande förståelse av hur mångbottnad människan är och framför allt av hur betydelsefull trygghetskänslan är har fått oss välja ett annat sätt att närma oss frågan på. Mjuklandningens primära mål är att i samarbete med föräldrarna ge barnet en möjlighet att lära känna egenvårdaren och bli bekant med daghemmet. Allt är ju nytt och främmande, vårdarna, de andra barnen, att fungera i grupp, utrymmena, sängen, lekparken, ljudsnivån, dofterna och färgerna.

Ett otryggt barn kan inte orientera sig mot omvärlden, inte heller ta till sig nya saker. Föräldranärvaron är en nödvändig garant för att säkra trygghetskänslan. Fastän vi vuxna "vet" att daghemmet är en trygg plats och att barnet har det bra är dock barnets inre upplevelse troligtvis en annan. I sin inre föreställningsvärld kommer han/hon inte tillrätta utan föräldrarna. Därför skall man inte heller gå in för att träna separation förrän barnet tydligt visar sig vara tryggt med egenvårdaren och vet att vända sig till henne när någonting inte känns bra. Under mjuklandningen skall förälder och barn öva sig i att vara i daghemmet under egenvårdarens arbetspass så att barnet får en klar bild av hos vem den primära tryggheten finns när föräldern inte längre är med.

8.7.1 Föräldrarollen under mjuklandningsperioden

Under mjuklandningen får föräldern mera insikt i daghemmets arbetssätt och tankemodeller. En teori börjar ofta leva först i och med att den praktiseras. För att kunna tillägna sig någonting behöver man mångfaldig upprepning. Under mjuklandningen börjar också den information egenvårdaren fått vid hembesöket leva på ett nytt sätt för henne. Samtalet om barnets karaktär, behov och förmåga fördjupas. Egenvårdaren skall ge stöd åt föräldern att vara aktivt närvarande. Som förälder kan man i början vara förbryllad över sin roll under tillvänjningsperioden. Egenvårdaren och föräldern kan tillsammans komma överens om att egenvårdaren tar en

aktivare roll först när barnet verkar uppleva tillvaron trygg. Föräldern kan därefter hålla sig mera i bakgrunden, dock så att barnet alltid vet var denna befinner sig. Ett barn med trygg anknytning söker sig vanligen till föräldern när någonting är på tok eller i intima "hud-mot-hud"-situationer. Först senare när denna inte mera är på plats blir egenvårdaren den primära källan till trygghet.

8.7.2 *Föräldrastöd i separationssituationerna*

Under den andra veckan kan man börja förlänga de stunder som barnet är med endast egenvårdaren, till att börja med under en stund medan barnet är inne. Senare kan föräldern gå på ärenden t.ex. under utevistelsen. Det avgörande är att barnet vet om att föräldern kommer att avlägsna sig och när han eller hon kommer tillbaka–i den mån som barnet överhuvudtaget har förmåga att fatta det. Om föräldern smyger sig ut resulterar det oftast i att såväl separationen som samvaron blir laddade. Barnet bevakar ängsligt föräldrarnas för att inte bli lämnat i smyg. Att vårdaren berättar för barnet flera gånger om dagen att mamma eller pappa skall komma och hämta honom/henne och **när** det kommer att hända är trygghetsskapande.

Det är viktigt att hålla i minnet att separation och att bli lämnad ensam är stresskapande i det skedet då barnet ännu inte verbalt eller tidsmässigt förmår gestalta det som händer. Hjärnans alarmväxel sätts då verkligen i. Av den här orsaken bör separationssituationerna genomföras planmässigt under de första veckorna. Föräldern skall inte avlägsna sig förrän barnets utåtriktade aktivitet eller naturliga utforskningsväxel har satts i. Föräldern ges rådet att i lugn och ro tillbringa en halvtimme i daghemmet på morgnarna. Föräldern tar av sig ytterkläderna, symbolen för avlägsnande, och går in med barnet tills han/hon hittat en trevlig lek eller aktivitet tillsammans med egenvårdaren. Först då är det dags att säga hej. Också då kan gråten bryta ut, men oftast inte så våldsamt eller svårtröstligt som när alarmväxeln sätts i.

Det är egenvårdarens sak att göra morgnarna och avskedssituationerna så lugna och angenäma som det bara är möjligt. Hon är den som tar emot barnet och förmedlar en känsla till honom/henne av att han/hon är unik och välkommen. Där får hon ta alla sinnen till hjälp, sätta sig ner i barnets nivå,

söka ögonkontakt och hälsa honom/henne välkommen med varm och mjuk röst. Beroende på barnets natur kan det sen handla om en lätt beröring, att ta i hand eller ge en kram. Hon ställer frågor och kommenterar och lyssnar sen uppmärksamt på vad barnet svarar. Först därefter hälsar hon på föräldern.

Egenvårdaren är den som i början tillsammans med föräldern, senare ensam, hjälper barnet att hitta en trevlig sysselsättning just före föräldern skall gå. Det kan också hända att det bästa är att ta barnet i famn i det ögonblicket. I synnerhet under de första veckorna är det viktigt att hon ser till barnets fysiska trygghet just före och efter avskedet. För den som är enda barnet i familjen kan andra barns iver att närma sig honom/henne verka hotfulla och aktivera längtan efter trygghet. Det är viktigt att ge föräldrarna en klar bild av hur ett gott avsked ser ut. Det är t.ex. inte självklart för alla föräldrar att barnet inte under några omständigheter kommer att lämnas ensamt när de går. Det är vår erfarenhet att de emotionella upplevelser barnet har speciellt under de allra första dagarna han/hon är utan föräldrar i daghemmet tycks etsa sig in i sinnet. En god start sparar såväl barnets och föräldrarnas som vårdarens krafter på sikt.

8.7.3 Att ge modeller för hur man klär händelserna i ord

Vårdaren har ju flera barn på sitt ansvar och hur mycket hon än vill vara närvarande i det som sker kan hon bara inte ha tid och ord för allt. Det är bra att ta upp denna realitet med föräldrarna. Hon kan också be dem att vara aktivt med och ge ord åt de rutiner som upprepas under dagen såsom måltiderna, utevistelsen, toalettbesöken och vilostunderna. "Kom så går och tvättar bort bobborna från händerna före maten." "Här är ju din korg och dina saker." "Titta, här står ditt namn." "När du har ätit får du ställa tallriken här." Situationen är så spännande för barnet att det oftast tar ganska länge innan han/hon får en uppfattning om vad som skall hända under dagen och vad som förväntas av honom/henne. Föräldrahjälpen är här av avgörande betydelse.

Att ge ord och modeller för avskedsstunderna är viktigt. Hur avskedet går till är inte heller självklart för alla. En del föräldrar är så spända och ängsliga i synnerhet under de första veckorna att de glömmer alla goda idéer! Egen-

vårdaren får då vara assistenten vid deras sida. Vi vet att besvärliga situationer på morgonen lätt kan sätta sin stämpel på hela dagen för barnet. I synnerhet med det första barnet kan det vara så att föräldrarna helt enkelt inte vet hur de skall fungera, kanske av blygsel, kanske som fångar i en machoroll. Det kan vara en lättnad för dem att få en enkel uppräknig på hur man gör för att barnets tillvaro skall vara så trygg som möjligt, att påminnas om att de skall säga att de går och vart de är på väg, att de också skall berätta vem som kommer för att hämta hem barnet och när det kommer att ske, t.ex. efter mellanmålet eller utevistelsen. Man kan också tala om beröringens lugnande inverkan och föreslå en puss-och-kram-morgonrutin. Barnet skall inte tillåtas dra sig undan med en leksak eller till någon till synes skojig lek utan att säga hej. Det är bättre att han/hon reagerar öppet och sen först börjar leka.

Under mjuklandningen kan man också tala med föräldrarna om vikten av att de förmår lita på kvaliteten i dagvården. Deras känslotillstånd såsom ångslan och spändhet förmedlas till barnet t.ex. just i morgonsituationerna. Det är typiskt för ett barn att tolka föräldrarnas sinnesstämning utifrån sig själva. Barnet tänker inte: "Vilka konfliktyllda känslor mamma har för att hon skall gå på jobb. Hon skulle säkert vilja stanna hemma med mig". Det är mycket mera sannolikt att barnets tolkning är inne på en helt annan linje: "Mamma verkar spänd. Det här är säkert ingen bra plats för mig." eller "Jag är nog säkert inte tillräckligt stor ännu för att klara mig utan mamma." Man kan ge föräldern rådet att säga någonting i stil med: "Jag kommer att ha ledsamt efter dig, men det går över och du kommer säkert att ha en bra dag här med Nina, som kommer att ta hand om dig. Vi ses när du har varit ute." Man kan också konstatera att det är viktigt att vinka glatt eller åtminstone hurtigt när han/hon går. På så sätt ges barnet en upplevelse av att mamma/pappa litar på att daghemmet är en bra plats för honom/henne.

8.7.4 Att berätta om vardagen och hålla kontakt

Att ge föräldrarna en levande bild av hur dagen gått faller också det på egenvårdaren. Mjuklandningen gör det möjligt för föräldrarna att ha en rätt realistisk bild av vad som händer under dagen. Vårdaren berättar om de viktigaste händelserna och de känslöstämningar som varit förbundna med

dem. Det ger föräldern ett redskap för att prata med barnet om dagen. Idealet vore att föräldrarna redan vid hembesöket skulle kunna ta till sig tanken att man kan prata om också små bekymmer, t.o.m. dagligen. En 2-årig flicka började efter ett par månaders anpassning som gått bra gråta på morgnarna och protestera mot att gå till dagis. Hon grät och klängde sig fast vid föräldern medan vårdaren stod en bit därifrån. När de vuxna tillsammans gick igenom situationen kom det fram på ett fint sätt att vårdaren bemötte barnet såsom hon själv önskade bli bemött när hon hade det svårt, d.v.s. att få en liten stund att dra andan. Genom att vårdarens sätt att fungera och just det här barnets behov av att bli bemött uttalades samtidigt blev det möjligt att hitta en mera "fysisk" morgonritual som bättre gav stöd åt barnet.

Tips

Under mjuklandningen brukar föräldrar vara glada över att få i uppgift att vara med i en lekhörna. Säg klart ut vad du förväntar dig av dem, att de skall hålla sig i bakgrunden och ingripa bara vid behov eller ta en aktivare roll. Det beror ju också på vilka deras egna förutsättningar är.

9

Förmannen som kryssande kapten

Egenvårdarsystemet utmanar invand praxis. Det är ofta en utmaning såväl på organisationsnivå som i enskilda vårdares arbetssätt. Förmannen är den som sköter kryssen förbi grynnor och genom stormar utan att tappa siktet på målet. Att gå in för systemet och förändra verksamhetssätt är en lång process. Det händer ofta att egenvårdarna får omedelbar feedback av både barn och föräldrar. Det händer också att man ändå går på grund. Varje system har sina brister. Varje människa har också sina grundstötningar under resan som tar på krafterna. Förmannens uppgift kan jämföras med egenvårdarens. Hon finns där som trygghetsbasen då allt löper. Hon är också den trygga hamnen när nöd står på och det kör ihop sig. Det är idealiskt om hon är erfaren och kan ta emot stötarna med lugn. Med erfarenhet avses här bl.a. det att hon förmår hålla målsättningen och barnets välbefinnande i minnet och att hon har kännedom om systemteoretiskt tänkande.

Förmannens utsträckta hand behövs också när man i utvecklingsarbetet tar sig an verktygslådan som ett medel att stöda barns välbefinnande, börjande med att man tar upp saken på månadsmötena och gör upp en tidtabell. Vid sidan av att introducera egenvårdarsystemet kan man också förbättra sig i de metoder som står till buds i verktygslådan, eller lämna verktygsslipandet till följande år ifall det känns att man har för många utvecklingsutmaningar på en gång. Det är att rekommendera att man börjar med betydelsen av positiv växelverkan och med hur var och en som person och i sin grupp kan bli bättre på den punkten. Utvecklande mellanuppgifter på både individ- och gruppnivå höjer förändringsmotivationen, likaså uppgiften att göra observationer.

Boktips:

1. Liisa Keltinkangas-Järvinen: "Temperamentti ja koulumenestys".
Lämpar sig bra för att ta upp ett temperament åt gången vid månadssamlingarna

2. Carolyn Webster-Stratton: "Utveckla barns emotionella och sociala kompetens" ger rikligt med vägkost för verktygslådan. Den är lättläst och kunde t.ex. cirkulera mellan grupperna i daghemmet så att man i tur och ordning läser på och relaterar till ett kapitel åt gången vid månadssamlingarna
3. Eriksson Esa & Arnkil Tom Erik: "Huoli puheeksi" (Att ta till tals), Stakes. I Finland har redan många som arbetar inom dagvården fått utbildning i metoden. Utbildningen ger en god grund att stå på. Föreståndarens uppgift blir sedan att se till att de anställda med hjälp av formulären tränar sig i att möta föräldrarna dialogiskt så fort små bekymmer uppstår.

9.1 Initialkontakten till föräldrarna

I de allra flesta fall är det föreståndaren som sköter den första kontakten till föräldrarna. En viktig del i den är att hitta lämplig dagvårdsform för familjen. Det är en krävande uppgift att vara tillräckligt lyhörd och förstående för familjens situation. Varför söker man dagvård för en åtta månader gammal baby? Vilka behov förväntar man sig att dagvården skall svara på? Hur mår föräldrarna? Föreståndarens uppgift är att kunna argumentera för olika lösningar utifrån barnets ålder och sin förståelse av familjesituationen. Hon ger också rekommendationer på var föräldrarna kan hitta information om de olika alternativen. Det faller också på henne att presentera det egna daghemmets verksamhetsmodell, dess fördelar och förutsättningar att lyckas utifrån föräldraförväntningarna. Om man kommer överens om starten och mjuklandningen flera månader på förhand har föräldrarna oftast goda möjligheter att vara flexibla.

En daghemsföreståndares syn på den första kontakten:

Jag är den första som tar kontakt med föräldrarna. De kan börja orientera sig mot det som skall komma, när jag genast berättar om hur vi brukar fungera när ett barn börjar i dagvård. Jag lägger grunden. Förmannen måste förbinda sig till saken, annars får vi dagvårdstarter som går fel. Jag har fått hjälp för mitt eget engagemang genom att delta i gruppernas konsultativa handledningstillfällen. Som daghemsföreståndare blir jag också tvungen att ta i beaktande att de som arbetar i småbarnsgruppen så

snart det bara är möjligt skall få veta när det börjar nya barn. Det är därför bra att göra invalen i god tid. De kan inte heller vara på semester i augusti om barnens dagvårdsstarter sker då.

9.2 Förmannen som teamets "minne"

Det blir förmannens uppgift att vara med och koordinera de olika teamens tidsplanering. Hon ger ramarna för under vilka månader kontakten till nya föräldrar skall tas. Hon fastställer också tidpunkten för när man i teamet skall komma överens om vem som är vems egenvårdare i fråga om de nya barnen. Hon är gruppernas "minne" i fråga om hur semestrarna förläggs med beaktande av vad som är bäst för barnen. Att fungera som minne innebär också att se till att fungerande praxis och väl lagda tidsscheman skrivs in i det kollektiva "minnet". Ytterligare bör hon "minnas" allt det som anammandet av egenvårdarsystemet innebär.

9.3 Att möjliggöra professionella ramar

Förmannen skall försäkra sig om att vårdarna omsätter husets pedagogik i praktiken. Hon drar upp de pedagogiska linjerna och ansvarar för att nyanställda introduceras i rådande tänkesätt. Att introducera en ny medarbetare vilar också på team-medlemmarna. I ett övergångsskede är det viktigt att hela personalen blir utbildad i egenvårdarsystemet. Det är idealiskt om hela personalen från ett daghem/en grupp kan delta i samma utbildning. De teorier som presenteras i utbildningen börjar inte leva utan gemensamma diskussioner och fastställd målsättning för det operativa. Utbildningen är också ett utmärkt sätt att få de anställda att förbinda sig till den nya metoden. Om de deltar en och en finns det en stor risk att uttröttade kolleger torpederar de nya idéer som den som gått utbildningen kommer med.

Att få en öppen diskussionsanda till stånd är av avgörande betydelse för hur processen fortskrider. Risker finns att egenvårdarsystemet annars bara finns till namnet och inte omsätts i verkligheten. En verklig förändring kräver övning och en atmosfär som tillåter misslyckade försök. Förmannen upp-

muntrar till öppen diskussion och tar kritik från personalen med ro. Samtidigt kräver hon att man går vidare i processen. Dagvårdsektorn är turbulent. En föreståndare konstaterade att det rätta ögonblicket för förändring nästan aldrig är för handen. Man måste bara börja någonstans och ta emot det som kommer!

Förmannen är också den som följer upp hur processen fortskrider och ansvarar för att varje barn har en egenvårdare som är "tillräckligt bra" just för honom eller henne.

Vart och ett team har rätt att processa de känslor och erfarenheter som stiger upp när det nya systemet skall anammas. Veckomöten, reflexions- och planeringskvällar är nödvändiga. I många daghem har man upplevt att det är nyttigt med handledning av en utomstående, nästan oundvikligt i något skede. Egenvårdarkonceptet väcker starka känslor på gott och på ont. De egna ryggmärksreaktionerna blir prövade. Team-medlemmarnas inbördes avund och svartsjuka kan sticka upp huvudet om familjerna fäster sig särskilt vid någon enskild vårdare.

En dagvårdsröst:

Det är bra om man har någon slags stödgrupp där man kan ventilera sina erfarenheter och utbyta tankar när man börjar med egenvårdarsystemet och mjuklandningen. Gruppen bör ha ledare som håller den i schack. Den möjliggör också att man förbinder sig till processen så att det nya inte blir en flopp.

Överläggningar i teamet är viktiga. Hos oss har varje team samlats en gång i veckan för att dela information och prata om barnen. Det är bra att alla i vård- och fostringspersonalen är medvetna om det väsentliga kring vart och ett barn. I praktiken har träffarna varit möjliga genom att andra grupper ställt upp. På måndagsmorgnarna har vi en snabböverläggning med representanter från varje grupp. Där för man fram de behov av handräckning som finns i grupperna och funderar sedan tillsammans på vem som kan ställa upp.

10

Att utvecklas som egenvårdare

Att arbeta inom dagvården är en ansvarsuppgift. Det är på vårdarens ansvar att i samråd med föräldrarna skapa optimala förutsättningar för barnets utveckling. Vi lämnar spår i varje barn genom vår interaktion med dem. Egenvårdarsystemet ger stort ansvar och erbjuder en unik möjlighet att lämna ännu tyngre intryck, uttryckligen i positiv bemärkelse. De egenvårdare vi haft att göra med har varit positivt inställda till systemet. Många har berättat att de inte längre kan tänka sig att återvända till det gamla. Medvetenheten om den egna rollens betydelse har för många som gått utbildning varit såväl smärtsam som befriande och ansvarsbefästande. Motivationen att förändra det egna arbetssättet har varit stark.

Det är viktigt att vara barmhärtig inte bara gentemot barnen utan också mot sig själv. Man måste inte vara superduktig, inte ens utmärkt, "tillräckligt bra" är gott nog. Att växa som människa och i sin professionalitet är till all lycka en väg utan ände. Vi behöver inte vara rädda för att jobbet och utvecklingsuppgifterna skall ta slut. På senaste tid har man talat om personlig utveckling i termer av accepterande närvaro. Till den hör:

- förmågan att iaktta ens egna erfarenheter, känslor och tankar
- förmågan/tendensen att ge ord åt dem
- vänlighet, empati, "att se med hjärtat"
- öppenhet, att inte döma och kritisera
- att vara intresserad, nyfiken, färdig att ta till sig sådant som är nytt och att se på saker och ting ur ett nytt perspektiv.

Accepterande närvaro är att leva i nuet, att kunna vara här och nu. Den står i motsats till automatstyrning, till det att göra saker på rutin och utan att tänka efter. Den innebär förmåga att koncentrera sig på det man gör. Den är en attityd, ett förhållningssätt som vi alla kan öva oss i. Ett dagvårdsproffs konstaterade i förbifarten i en diskussion: "Antingen gör man jobbet av hjärtat eller så inte alls." Efter att ha pratat mera om saken kom vi att tillsammans förundra oss över att det faktiskt är så, att vi alla har en otrolig

potential för antingen sanslöst våld eller för empati och välbefinnande. Att göra jobbet av hjärtat är inget statiskt personlighetsdrag. De delområden som ingår i denna sorts närvaro är observationsprocesserna, känsloregleringen, förmågan till självbegrundning och reflexion, allt sådant som man kan öva sig i och träna upp. Det tror vi ju på för barnens del. Så ock för egen del!

Så är det att lära sig någonting. Du förstår plötsligt någonting som du vetat hela ditt liv, men på ett annat sätt. - Doris Lessing

Del B
Egenvårdarmodellen i praktiken
”Man ser barnen bättre med
denna modell”

Inledning

Svensk socialservice inom Helsingfors stad har under flera års tid satsat på ett flertal projekt för att utveckla bl.a. dagvårdsservicen för barnfamiljer. Utvecklandet av egenvårdarmodellen inom den svenska dagvården i Helsingfors har varit en lång process. Del A "Med barnaögon. Trygg och trivsam dagvård" utgör grunden för egenvårdarkonceptet i modellen. Egenvårdarmodellen har fortgående utvecklats för att anpassas till de svenska daghemmen. Modellen kan delas in i fyra steg, initialfasen som är den första kontakten mellan daghemmet och föräldrarna, hembesök till barnets familj, en mjuklandningsperiod i daghemmet för både barn och föräldrar samt daglig verksamhet där barnets emotionella utveckling tas i beaktande och där personalen håller en tät kontakt med föräldrarna.

I denna del B av rapporten beskrivs först bakgrunden till modellen samt de nationella riktlinjer som styr kommunernas och städernas dagvårdsverksamhet. Senare beskrivs hur de olika daghemmen arbetar inom ramen för egenvårdarmodellen, bl.a. hur personalen förhåller sig till barnet och hur de upplever växelverkan och fostran i samråd med föräldrarna. Vidare framkommer personalens åsikter om vilka förutsättningar som bör finnas för att modellen skall få en god start och personalens åsikter om hur modellen underlättar det praktiska arbetet.

I kapitel 12 och framåt finns personalens kommentarer från intervjuer. Innehållet baserar sig på diskussioner med personalen i daghemmen Tärnan, Elka, Rastis, Stigen, Fylgia-Solhem, Lasse-Maja och Fanny. Citaten från intervjuerna är anpassade för skrift men har samma innebörd som den transkriberade versionen. Diskussionerna har förts under våren 2008, i form av gruppintervjuer med föreståndare och daghemspersonal. I grupperna har tre till sex personer deltagit per gång. Daghemmen varierar i storlek och har mellan 25 och 70 barn. En del daghem har många barngrupper i olika åldrar, medan andra daghem består av en gemensam grupp. På grund av den stora variationen i daghemmens storlek har erfarenheterna av arbetet med egenvårdarmodellen delvis varit blandade.

Målsättningen med denna del är inte att presentera en färdig modell utan att beskriva personalens upplevelser och erfarenheter av modellen. Diskussionerna med personalen har utförts under pågående utveckling av egenvårdarmodellen. Del B strävar efter att dokumentera utvecklingsprocessen samt personalens tankar, känslor och intryck i arbetet med barnen enligt egenvårdarmodellen. Vartefter processen fortsätter och personalen tar till sig arbetsmodellen, kommer även tankar och känslor om arbetssättet att ändras.

Denna del är en redigerad version av den tidigare publicerade rapporten "Egenvårdarmodellen i praktiken – Man ser barnen bättre med denna modell", som utkom år 2008. Rapporten gjordes inom projektet "Svensk utvecklingsenhet inom socialt arbete 2006-2008 vid svensk socialservice inom Helsingfors stad. På utvecklingsenheten har man strävat efter att dokumentera den kunskap som personalen redan har. Detta har bl.a. skett genom att ta tillvara och vidareutveckla redan existerande goda arbetsmodeller.

Under utvecklingsprocessen av egenvårdarmodellen har det funnit många olika begrepp för samma sak som ändrats under tiden. Jag har valt att konsekvent använda mjuklandningsperiod istället för bekantningsperiod och egenvårdarmodell istället för egenvårdarsystem.

Ann Backman

11

Dagvården som verksamhetsmiljö

En av dagvårdens viktigaste uppgifter är att erbjuda god och kvalitativ service för barnfamiljer. Dagvården styrs delvis av Lagen om barndagvård och delvis av Social- och hälsovårdsministeriets direktiv och förordningar samt av kommunernas och städernas tolkningar av dessa direktiv. Kommunerna och städerna bygger själva upp dagvården enligt de behov som invånarna i respektive kommun eller stad har. Det är föräldrarnas rättighet att få vårdplats för sina barn och det är kommunernas och städernas skyldighet att ordna denna plats (SHM 2002).

Enligt Social- och hälsovårdsministeriets publikation år 2002 hör barndagvården till förskoletjänsterna. De tjänster som produceras inom barndagvården uppfyller både barns rättighet till förskoleverksamhet och föräldrarnas rätt till att få vårdplats för barnet. I ministeriets publikation framgår att den huvudsakliga uppgiften inom barndagvården är att stöda barnens föräldrar i deras fostringsuppgift. I publikationen nämns även förebyggande verksamhet och utvecklandet av stöd i ett tidigt skede åt barnfamiljerna. Föräldrarna bär det grundläggande ansvaret för fostran av sina barn. Förskoleverksamheten stöder fostran och växelverkan mellan barn, personal och föräldrar med målet att gynna en sund uppväxt för barnet samt att gagna utveckling och inläring. (SHM 2002.)

I de nationella rekommendationerna betonas vikten av att upprätthålla och stärka dagvårdspersonalens yrkeskunskap samt vikten av att utveckla uppföljningen och utvärderingen av verksamheten. Kraven på personalen att ta till sig nya verksamhetsmodeller underlättas genom utbildning och handledning i arbetet. (SHM 2002.) Inom den svenska dagvården i Helsingfors har detta förverkligats bl.a. genom utbildningar i nya arbetsmetoder såsom "Ta till tals" och genom egenvårdarmodellen.

Utmaningarna är många för dagens familjer. Det föränderliga samhället med nya familjeformer och den snabba takten på arbetsmarknaden påverkar uppväxten för dagens barn på samma gång som de sociala nätverken tunnas

ut för många t.ex. p.g.a. flyttningar. Slutmålet är att utveckla servicen så den motsvarar barnens och familjernas behov. (SHM 2002.)

Barndagvårdens utvecklingsarbete utgår även ifrån 2 a § Lagen om barndagvård (25.3.1983/304). Där står det så här:

”Dagvården skall stöda dagvårdsbarnens hem i deras uppgift att fostra barnen samt tillsammans med hemmen främja en balanserad utveckling av barnets personlighet. Dagvården skall för sin del erbjuda barnet fortgående, trygga och varma människorelationer, en verksamhet som på ett mångsidigt sätt stöder barnets utveckling samt en med tanke på barnets utgångssituation gynnsam uppväxtmiljö. I enlighet med barnets ålder och individuella behov skall dagvården, med beaktande av det allmänna kulturarvet, främja barnets fysiska, sociala och emotionella utveckling samt stöda barnets estetiska, intellektuella, etiska och religiösa fostran. Då den religiösa fostran stöds skall barnets föräldrars eller förmyndares övertygelse respekteras. Vid främjandet av barnets utveckling bör dagvården stöda barnets uppväxt när det gäller gemensamt ansvar, fred och värnande om livsmiljön.” (Finlex.)

11.1 Dagvårdens plan för småbarnsfostran

Stakes har utarbetat Grunderna för planen för småbarnsfostran (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, VASU) tillsammans med Social- och hälsovårdsministeriet, Utbildningsministeriet, Utbildningsstyrelsen och Kommunförbundet samt andra sakkunniga. Planen ger nationella riktlinjer för småbarnsfostran. Den blev klar på hösten 2003. En korrigerad och uppdaterad version utkom år 2005. (Stakes Vasu-asiakirja 2007.)

Grunderna för planen för småbarnsfostran ger riktlinjer för hur kommunerna bör organisera och förnya eller eventuellt bygga upp verksamheten inom småbarnsfostran. Syftet med dessa riktlinjer är att forma småbarnsfostran så att den är lika i hela landet samt att styra den innehållsmässiga utvecklingen och att förbättra kvaliteten på småbarnsfostran. Planen skall styra daghemmens verksamhetsformer inom den offentliga sektorn. (Stakes 2005.)

Utgående från planen för småbarnsfostran skapar varje stad och kommun en egen plan för småbarnsfostran för barn i åldern 0–6 år. Tanken är att öka de yrkesinriktade kunskaperna hos personalen, att göra föräldrarna mer delaktiga i de dagvårdstjänster som erbjuds i kommunen och att fördjupa det mångprofessionella samarbetet mellan olika serviceformer som ger stöd till barn och familjer. Att utveckla småbarnsfostran är en kontinuerlig process. Det förutsätts att personalen har kunskaper i olika arbetsmetoder inom området och är villig att ta till sig nya metoder och att metoderna utvärderas under utvecklingsprocessens gång. (Stakes 2005.)

Fostringsgemenskapen är även en del av planen för småbarnsfostran. Tanken med fostringsgemenskapen inom småbarnsfostran är att föräldrar och personal gemensamt går in för att engagera sig i och stöda barnens fostran. I detta samarbete förlitar personalen sig på sitt yrkesmässiga kunnande. (Stakes 2005.)

Enligt Stakes innebär fostringsgemenskap att personalen respekterar, lyssnar på, för dialog med och skapar ett ömsesidigt förtroende med barnets föräldrar (Stakes Kasvatuskumppanuus 2007). Fokus i fostringsgemenskapen är att daghemspersonalen är medveten om familjens och föräldrarnas synsätt på barnet och deras uppfattningar om en god uppfostran samt förväntningar och behov beträffande samarbetet. Föräldrarna i sin tur får information om barnet, barngruppen, daghemmets verksamhet och känner gemenskap med daghemmets värdegrund samt har möjlighet att delta. (Sosiaalitalaito 7.8.2008.)

11.2 Influenser från USA

Idén om att barn har egenvårdare i daghem har funnits i många år. En del daghem har arbetat utgående från idén om ansvarsbarn, vilket har inneburit att barnen i gruppen varit uppdelade mellan de anställda. De höll då en tätare kontakt med ansvarsbarnen och föräldrarna.

I mitten på 1990-talet började en arbetsmodell med egenvårdare i daghem ta form. I Esbo har egenvårdarkonceptet influerats av de amerikanska barnpsykoanalytikerna Erna Furman och dr Robert Furman, som var verksamma på "The Hanna Perkins Center for Child Development". Psykolog Tarja

Lund hämtade med sig arbetssättet till Finland efter att hon arbetat en tid på Hanna Perkins daghem (Seilonen 2007). Arbetssättet med egenvårdare i daghem omarbetades under ledning av barnpsykiater Anna Tuliharju och Tarja Lund och infördes först i Esbo (Hynninen 2004). Grundtanken var att försöka möta barnets individuella behov bättre i daghemmet. Idén var inspirerad av arbetet på "The Hanna Perkins Center For Child Development" i USA.

Psykolog Tarja Lund hade bekantat sig med Hanna Perkins daghem i Cleveland som har ett terapeutiskt sätt att arbeta med barnen. Hanna Perkins verksamhet består av ett daghem, en barnterapeutisk klinik och ett forskningscenter. I Hanna Perkins daghem har man kombinerat expertkunskapen gällande barns utveckling och pedagogik för att få en omfattande förståelse för barnens behov i daghemmen (Hanna Perkins 15.8.2008).

I Esbo inleddes ett projekt som hette "Auta lasta kasvamaan". Projektet startade genom en idé som grundade sig på det arbetssätt som hade utvecklats i USA. (Forsman, Hanhirova, Jaatinen 2007.) Det började 1996 i daghemmet Soukankujan päiväkoti. Syftet med projektet i Esbo var att utveckla arbetsmetoder som var anpassade till barnets utveckling och speciell fokus lades på de yngre barnen. Personalen i daghemmet utsåg egenvårdare för alla barn. En av egenvårdarens viktigaste uppgift var att hålla tät kontakt med barnets föräldrar. Innan barnets dagvårdsstart hade egenvårdaren flera träffar med den förälder som hade varit hemma med barnet. (Forsman, Hanhirova, Jaatinen 2007.)

Enligt Lund är daghemsstarten en stor kris för mamman⁴ och barnet. Därför är det viktigt att ha bra kontakt med mamman. På Soukankujan päiväkoti har stor vikt lagts på den period när barnet bekantar sig med daghemmet och under den tiden hålls täta och regelbundna diskussioner med föräldrarna. Responsen har varit väldigt positiv både från personal och från föräldrar. (Rikkilä 2002.) (För att bekanta sig närmare med projektet kan man läsa Jari Sinkkonens bok "Pesästä Lentoon" (2006) där Lund m.fl. har beskrivit processen.)

---

⁴ Det gäller den omsorgsperson som varit hemma med barnet innan daghemsstarten.

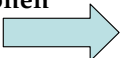
11.3 Svensk dagvård i Helsingfors

I maj 2008 fanns 34 505 svenskspråkiga i Helsingfors, vilket utgör 6,1 % av alla helsingforsare. Inom den svenska barndagvården i Helsingfors fanns 1230 barn på 31 daghem i maj 2008. Den personal som arbetade med barnen i barngruppen var då totalt 214.

Tyngdpunkten inom barndagvården i Helsingfors ligger på småbarnsfostran, leken och på att stärka barnets språkutveckling. Inom dagvårdsverksamheten betonas även fostringsgemenskapen. Dessa hörnstenar förverkligas genom egenvårdarmodellen och genom språkstrategin. I daghemmen används guiden "Språkstrategin för dagvården från A-Ö" för att stöda och utveckla språket för barnen. Språkstrategin ger arbetsmetoder åt personalen för att på ett lekfullt sätt stimulera språkutvecklingen för barn med olika språkbakgrund. (Gammelgård 2006.)

I Helsingfors startade utvecklingen av egenvårdarmodellen genom olika projekt. (Se tabell 1.) Utvecklingen av dagvårdsservicen har bl.a. skett via projektet "Tidig identifikation av barn i riskzonen" (Tibir). Ett år senare startade ett annat projekt som hette "Utvecklandet av en modell inom dagvården som stöder barnets emotionella utveckling och föräldrarna i deras roll som fostrare". Detta projekt integrerades senare med Tibir och det blev början på egenvårdarmodellen. Daghemmet Tärnan utsågs till pilotdaghem för att pröva och senare utvärdera modellen. (Projektet finns beskrivna i inledningen till Del A)

Tabell 1 Två centrala projekt för att utvecklingen av egenvårdarmodellen.

Projekt	Tidig identifikation av barn i riskzonen (Tibir)	Utvecklandet av en modell inom dagvården som stöder barnets emotionella utveckling och föräldrarna i deras roll som fostrare (En trygg dagvårdsstart)
År	2003–2005	2004–2006
Riktat till	professionella inom social- och hälsovården samt utbildningsväsendet.	dagvårdspersonal.
Fokus på	att utbilda praktiker att känna igen tecken på barn som mår dåligt. (von Bruun 2006)	att skapa en trygg daghemsstart, genom att ta i bruk en egenvårdarmodell med hembesök. (FSKC 2.7.2008)

Våren 2004 inledde FSKC (Ab Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området) ett samarbete med Stakes, med målet att skapa ett diskussionsunderlag för hembesöken. Det skulle fungera som stöd åt personalen i daghemmen. Diskussionsunderlaget (bilaga 1) sammanställdes hösten 2004 och testades under år 2005. Hembesöket utfördes till en början av två personer, en från daghemmets personal tillsammans med en person från Familjelinjen på Barnavårdsföreningen. (FSKC 2.7.2008.)

Projektet "En trygg dagvårdsstart" ansågs mycket lyckat och utvidgades efter år 2006. Egenvårdarmodellen har tagits i bruk i flera svenskspråkiga daghem i Helsingfors. Daghemmet Tärnan har använt modellen sedan år 2003 medan sex andra daghem Elka, Rastis, Stigen, Fylgia-Solhem, Lasse-Maja och Fanny tog arbetsmodellen i bruk år 2006.

12

Vem gör vad?

Egenvårdarmodellen grundar sig bl.a. i teorier om barnets anknytning och temperament. Anknytningen kan beskrivas som en nära relation som uppstår mellan barnet och de viktigaste omsorgspersonerna (oftast föräldrarna). Det handlar om en ömsesidig relation där tillfredsställandet av barnets behov och trygghet är central. Egenvårdarmodellen består även av ett gemensamt fostringsansvar, som förverkligas genom samarbete mellan daghemspersonalen och föräldrarna. Åt varje barn väljs en egenvårdare. Egenvårdaren deltar i besök till barnets hem. Introduktionen till daghemmet kallas mjuklandning och den är för både barnen och föräldrarna. Egenvårdaren organiserar mjuklandningen. I den dagliga verksamheten tillgodoser egenvårdaren barnets individuella behov.

Grundantaganden om arbetsmodellen:

- Hembesöket främjar en trygg dagvårdsstart för barnet.
- Vid hembesöket får föräldrarna en möjlighet att berätta om sina förväntningar inför daghemstarten och sina uppfostringsprinciper.
- Det är viktigt för barnet att egenvårdaren bekantar sig med barnet i dess hemmiljö.
- Hembesöket inverkar på det fortsatta samarbetet mellan föräldrar och dagvårdspersonal och skapar en grund för dagvårdsstarten.
- Mjuklandningen ger barnet goda möjligheter att bekanta sig med sin egenvårdare och den egna gruppen.
- Mjuklandningen underlättar separationen från föräldrarna.
- Egenvårdaren ansvarar för barnets välmående i daghemmets dagliga verksamhet.
- Barnets specifika behov uppmärksammas lättare med hjälp av egenvårdaren.

En viktig del av modellen är att ta i bruk ett system där varje barn har en egenvårdare. Syftet med egenvårdarmodellen är att skapa en trivsamt miljö för barnet. Egenvårdaren ansvarar för barnets välbefinnande och håller kontakten till föräldrarna levande. Egenvårdarens uppgift är att fostra barnet i samråd med föräldrarna, dvs. att skapa en fostringsgemenskap. Modellen stöder en mera barncentrerad barndagvård, vilket har varit ett aktuellt tema i många år.

12.1 Personal och samarbete

Egenvårdaren är en i personalen från den barngrupp till vilken barnet kommer att höra. En grundläggande egenvårdaruppgift är att ta emot barnet och föräldrarna när barnet börjar i daghemmet. Egenvårdaren strävar till att skapa en bra start i dagvården och att fungera som en trygg vuxen för barnet under den tid som barnet vistas i daghemmet. De arbetsmetoder som används är hembesök och mjuklandning.

Egenvårdarens uppgifter består i huvudsak av att skapa ett nära förhållande till barnet och goda relationer till föräldrarna. Egenvårdarens roll är speciellt viktig i början när barnet söker trygghet och förståelse. För yngre barn (under 3 år) är relationen till egenvårdaren synnerligen viktig. Personalen i daghemmen har expertis på barn i grupp. Daghemmen har även en fostrande och pedagogisk roll. Föräldrarna åter är experter på sina barn. Personalen önskar därför få "en handbok" på barnen av föräldrarna. Genom egenvårdarmodellen blir det klart för föräldrarna vem som tar hand om deras barn i daghemmet.

Det är dock viktigt att föräldrarna vet vem som har ansvar för barnet. Kontakten med föräldrarna sköts av egenvårdaren. Det är klara roller angående vem som håller kontakten till föräldrarna.

Egenvårdaren jobbar tillsammans med familjerna, t.ex. när det gäller att ringa och boka hembesök, upprätthålla kontakten och föra föräldrasamtal. De andra vårdarna är naturligtvis till hands och alla hjälps åt i gruppen, men egenvårdaren har en djupare kontakt med familjen. Egenvårdaren sköter om längre diskussioner med föräldrarna, men alla i personalen kan ta hand om

de dagliga diskussionerna ifall egenvårdarens arbetstur inte börjat eller redan slutat. Det är viktigt att man inom personalen erbjuder kollegialt stöd till varandra.

Det är viktigt att personalen kan se hur de andra vårdarna har det och hjälpa varandra i att sköta barnet. Det finns ändå ett gemensamt ansvar för hela gruppen. Målet är att både barnen och egenvårdaren ska må bra. Öppen kommunikation är viktig.

För att underlätta samarbetet mellan personal och föräldrar är det viktigt att ha en fortgående öppen diskussion om det finns något man funderar på när det gäller barnen eller familjen. Föreståndaren borde fungera som ett bollplank för idéer och som stöd åt arbetsteamet.

Egenvårdarmodellen ställer krav på personalen att hitta en god balans i hur man arbetar med de egna barnen och hur man arbetar med barngruppen som helhet. Det är viktigt att flera vuxna i gruppen och i daghemmet fungerar som trygga vuxna för barnet eftersom det kan ske förändringar i personalen. I synnerhet i grupper med yngre barn är det viktigt att lyckas skapa en lugn grupp, där alla i personalen känns bekanta för barnen. Det är föreståndarens ansvar att skapa fungerande strukturer i daghemmet.

Fördelningen av ansvar mellan föräldrarna och egenvårdaren måste klargöras och diskuteras i arbetsteamet. Egenvårdare skall stöda föräldrarna i deras fostran men inte vara den primära fostraren. Det gäller att kunna avgöra vilka saker som är små och vilka som är stora. Här blir det kollegiala stödet och möjligheten att uttrycka tankar med de andra viktigt. Det kan gälla allt från att barnet ofta har smutsiga eller för små kläder till avvikande beteende.

Det är viktigt att kunna lämna över ansvaret till föräldrarna för personalen kan inte stå för barnets fostran själva. Arbetsansvaret för personalen måste även ta slut. Det måste finnas en gräns mellan föräldrarnas ansvar och personalens. Man säger till en eller två gånger om saker och så får det vara.

Specialbarträdgårdslärare kopplas in vid behov. Specialbarträdgårdsläraren kommer med jämna mellanrum till daghemmen och personalen har

då möjlighet att fråga råd. Specialbarntädgårdsläraren kan också komma med på hembesök och föräldrasamtal. Om det finns barn som behöver stöd t.ex. av fysioterapeut, psykolog eller talterapeut så berättar personalen vart föräldrarna kan vända sig. Föräldrarna är ofta ambivalenta eller har svårt att acceptera att deras barn är i behov av hjälp eller stöd.

12.2 Stöd från föreståndare och ledningen

Föreståndarens och ledningens stöd till personalen är centralt för att upprätthålla och fortsätta utvecklingen av egenvårdarmodellen. Föreståndarens uppgift är att skapa utrymme för personalen att kollegialt diskutera och reflektera över arbetsuppgifterna som egenvårdare. Det handlar om att skapa hållbara arbetsmodeller och möjliggöra metoder som hembesök. Föreståndarna har en förmansroll som innebär att de bör fungera som drivkraft i förverkligandet av egenvårdarmodellen och att de har ett heltäckande ansvar för arbetssättet.

Många föreståndare berömmar sin yrkeskunniga personal och berättar att de som är egenvårdare arbetar mestadels självständigt med familjerna. Föreståndarna bör se till att de ur personalen som behöver får tillräcklig utbildning i egenvårdarmodellen. Detta gäller både nyanställda och personer med längre erfarenhet. Personalen på ett daghem anser att utbildning underlättar arbetet i vardagen och ger förståelse för barnets situation.

Det behövs små tips och verktyg för hur man kan hantera vardagliga situationer. Närhandledning av kollegor är viktig, men utbildning i hur barnet fungerar, ger bra resultat.

När det gäller rekrytering av ny personal och introduktion i arbetet anser många föreståndare att det är svårt att veta hur man bäst går till väga. Det är tidskrävande att ordna med praktiska arrangemang, t.ex. när föreståndaren går med på hembesök.

Föreståndarens uppgift är att möjliggöra egenvårdarmodellen. För det första måste föreståndaren vara positivt inställd. Det andra är att man måste gå med på att det tar av föreståndarens tid, speciellt i augusti under hembesöken. Jag har varit tvungen att eller valt att

prioritera hembesöken. Då har det inte blivit tungt och belastande utan det är ett bra sätt att lära känna föräldrarna. Jag upplever att föräldrarna även är mina kunder. (En föreståndare)

Föreståndarna har lite olika roller i daghemmen beroende på om föreståndaren även arbetar i en barngrupp vid sidan om de administrativa arbetsuppgifterna. Föreståndarna har hand om att bevilja dagvårdsplats. Föreståndarna har vanligtvis den första telefonkontakten med föräldrarna. De visar eventuellt föräldrarna runt på daghemmet och informerar om t.ex. praktiska arrangemang som dagvårdsavgifter. De föreståndare som vid sidan av förmanskapet även arbetar i barngrupp fungerar också som egenvårdare.

På de daghem där föreståndaren går med på hembesök kan personalen uppleva att det är lättare som egenvårdare att fråga råd eller hjälp av föreståndaren. Det underlättar kommunikationen när egenvårdarna inte behöver berätta så mycket om barnets historia eftersom föreståndaren redan vet en del om barnet. En timmes hembesök ger ofta god information om barnet. Alla föreståndare uppgav att de kommer med och stöder egenvårdarna i föräldrakontakten när det handlar om känsliga saker som problem i barnets utveckling. Det är viktigt att stöda kollegorna och att föreståndaren är med så att föräldrarna märker att det inte enbart handlar om egenvårdarens åsikter, utan att hela teamet företräder samma linje.

Några i personalen på daghemmen hade upplevt att ledningen ställde höga krav på daghemmens verksamhet men inte backade upp dem med tillräckliga resurser. Exempelvis hembesöken upplevs besvärliga när en ur personalen är bort från daghemmet. Det är långt föreståndarnas uppgift att få de praktiska arrangemangen att löpa smidigt i daghemmet även om egenvårdarna ofta planerar sina arbetstider enligt barnets behov. Det som personalen önskar av ledningen är en bra informationsgång mellan ledning och personal.

Nya barn eller ny personal upplevs utmanande för personalen. Gruppdynamiken ändras och det tar ett tag att vänja sig vid förändring. En del daghem önskar att det skulle vara möjligt att endast ta in barn under vissa perioder i året och inte hela tiden. Om antagningsperioderna skulle vara fast-

slagna och allmänt kända för föräldrar och arbetsgivare skulle familjerna anpassa sig och planera daghemsstarten därefter.

13

Vad underlättar i arbetet som egenvårdare?

13.1 Daghemmet som arbetsmiljö

I planen för småbarnsfostran ingår att föräldrarna och barnet skall vara med och ha möjlighet att påverka daghemmet och dess verksamhet. Daghemmet och föräldrarna kommer överens om gemensamma linjer i uppfostran. Det är utmanande att skapa en barncentrerad dagvård och att fostra i samråd med föräldrarna. Det gäller att hitta den gyllene medelvägen i dessa frågor. För daghemspersonalen innebär egenvårdarmodellen förändringar i arbetsbilden. Personalen står inför nya krav i sin fostrarroll och föräldrarna involveras mera i daghemmets verksamhet.

När ett nytt barn börjar i daghemmet krävs en stor arbetsinsats av personalen. Hembesöken och mjuklandningen samt planeringen av dem upptar en del av personalens tid. Samtidigt är det viktigt att skapa en öppen kommunikation mellan personalen och föräldrarna. Det är utmanande eftersom en del föräldrar har lätt för att prata medan andra föräldrar är mera slutna. Många berättar att en av fördelarna med att arbeta en längre tid med familjen är den goda föräldrakontakten. Den ömsesidiga kommunikationen med föräldrarna upprätthålls via föräldramöten, daglig kontakt, föräldräsamtal och vid behov individuellt överenskomna samtal.

Personalen respekterar föräldrarnas önskemål eller krav och försöker möta dem på bästa sätt. Samtidigt upplever man att föräldrarna idag behöver stöd i sin roll som fostrare, mera än vad föräldrar gjorde under tidigare generationer. Ibland måste egenvårdarna ta upp problem till diskussion, såsom t.ex. regler eller linjedragningar om barnets sovtider. Det händer att egenvårdarna är tvungna att upprepade gånger ta upp samma saker till diskussion innan samstämmighet nås med föräldrarna. Under mjuklandningen när

barnet börjar i dagvård och under senare föräldrasamtal diskuteras många fostringsfrågor.

Vi diskuterar nog fostran och uppfostran. Vi försöker berätta att föräldrarna skall fostra och att det inte är personalen som skall fostra. Många önskar att det skulle vara personalen som fostrar barnen. Det är tyvärr ett fenomen som vi märkt på daghemmet. Fast det är många av föräldrarna på lilla sidan som försöker ha samma rutiner och regler hemma. De försöker i början och frågar mycket men det lyckas inte alltid. Det märks sen på daghemmet. De frågar ofta om barnfostran och uppfostran, t.o.m. om hur de ska klä på barnen eller om sjukdomar. Det har kommit mera utav detta. Jag tror att det kan ha att göra med att man inte bor lika nära släkten och att sociala nätverk inte är lika nära. Man lärde sig förr av äldre generationen. Nu kan man inte på samma sätt fråga eller få stöd. Det ersätts av personalen och man förväntar sig att de ska veta allt. Det har t.o.m. hänt att en förälder ringt på morgonen varit upprörd för att föräldern inte får barnet att klä på sig. Föräldern förväntade sig då att personalen skulle prata barnet till rätta. Vissa behöver mycket stöd i att fostra sina barn.

En del föräldrar behöver ofta råd i olika fostringsfrågor. Det kan även gälla praktiska frågor om t.ex. välling eller hur kvällsritualerna borde se ut. Det är ofta föräldrar som har sitt första barn som är speciellt i behov av råd. Det är viktigt att stöda föräldrarna i deras roll som fostrare och att ge dem tips. Personalen tycker att det syns att dagens föräldrar är stressade och att de därför har svårt att hålla sig konsekvent till en fostringslinje. Detta kan kanske bero på att de upplever att de har försummat barnet och vill gottgöra detta genom att tumma på reglerna. Personalen upplever att en del föräldrar har lätt att ta emot råd om fostran, medan andra inte vill eller kan se de områden där barnet skulle behöva stöd.

När det gäller fostringsfrågor upplever många ur personalen att det är viktigt att ha kollegornas stöd. Personalen ger gärna råd vid behov. Personalen betonar att föräldrarna är experter på sina egna barn.

Jag behöver nog gemenskapen på daghemmet för att ens veta att lite ditåt. Det hjälper att vara egenvårdare, jo, men på informationstillfället så sa jag till föräldrarna: "ni ska komma ihåg att det gäller era barn och ni känner dem allra bäst, ni berättar åt oss och vi i samråd funderar ut [lösningar]." Vi berättar hur man gör i dagvården, vad vi kan och om våra möjligheter. Det är ju ändå alltid deras barn det handlar om i första hand.

13.2 Egenvårdarutbildningen

Utvecklandet av egenvårdarmodellen har pågått under flera år och också utbildningen i modellen har utvecklats under årens lopp. På de två senaste åren har utbildningen getts i form av en fyra dagar lång kurs som har kallats "En trygg början". Därtill har det ibland ordnats en endags metodkurs som gått under namnet "Ta till tals".

Den fyra dagar långa utbildningen i egenvårdarmodellen är mycket omtyckt. Den anses givande och lärorik för både erfarna som oerfarna i personalen. Deltagarna upplever att utbildningen dels väcker nya tankar och dels också stärker den kunskap man redan har. Samtidigt påminner den om och ger en djupare förståelse av varför man gör som man gör och av vad man borde göra annorlunda.

Fyradagarsutbildningen. Den teoretiska delen var alldeles okej, mycket var sånt man visste från förut. Det är bra att den [egenvårdarmodellen] diskuteras och tas upp samt att man tillsammans med övriga, som har modellen får prata och få idéer. Alla har en grundutbildning så vi vet ju ganska mycket redan, men man får kanske inblickar i och påminnelser om vissa saker som man lätt glömmer bort eller tar för givet. Man gör många saker automatiskt, men så fick man veta att aj jo, det är därför. Man måste även själv veta varför man gör som man gör. Man kan inte bara jobba enligt gamla vanor. Man måste lite tänka varför man gör detta, fast man jobbat länge.

Till föreståndarnas uppgift hör att ordna med praktiska arrangemang så att personalen har möjlighet att delta i utbildningen. I första hand prioriterar man dem som arbetar med de yngre barnen, dem som är behöriga och dem som har fast anställning. Alla borde dock ha möjlighet att delta i utbildningen anser de flesta. Det finns ett kontinuerligt behov av kurser eftersom personalen ofta byts på olika daghem. Utbildningen anses vara en av förutsättningarna för att modellen skall fungera och kunna fortgå i alla fall tills arbetssättet är allmänt bekant och har varit i funktion några år.

Arbetssättet i egenvårdarmodellen kan nyanställda till en del lära sig genom att ta modell av andra, men insikten i varför man gör som man gör kommer fram på ett bra sätt under utbildningen. Trots att de andra berättar om orsakerna till varför modellen fungerar bra, säger ändå många att det blir klarare när de har gått utbildningen.

Jag har tyckt att videon i utbildningen är väldigt beskrivande. Om egenvårdaren som går bort [ut ur rummet] och barnets reaktion. Barnet slutar leka och kunde inte mera göra någonting. Det visade tydligt hur viktigt det är att egenvårdaren är med just när det är den här mjuklandningen. Det är väldigt viktigt att man är där i alla fall första veckan. Fast det är olika med olika barn, vissa behöver mer eller mindre tid.

En del upplever att det kollegiala stödet kunde förstärkas ytterligare genom att ha t.ex. en eller två träffar i året, där man gemensamt kunde diskutera hur det är att vara egenvårdare. Överlag anses egenvårdarutbildningen viktig men personalen önskar att de inte ordnas alltför ofta eller på sådana tider som gör det svårt att lösgöra sig från gruppen.

Det är viktigt att påminna sig om vissa saker som man lätt glömmet och att kunna förnya sig. Samtidigt är också roligt att höra hur man jobbar på andra daghem, helt praktiskt i vilan, då gör vi så här eller hur man jobbar med sina barn i små grupper.

13.3 Informationstillfälle

Många daghem ordnar en gång i året ett informationstillfälle för föräldrarna. Oftast är det i maj eller juni före höstens mjuklandning när de flesta barnen börjar. Några daghem bjuder även in barnen till detta tillfälle medan andra riktar sig i första hand till föräldrarna. Informationstillfället ordnas inte alltid utan det är beroende på hur stort daghemmet är och hur många nya barn som kommer till daghemmet. Vid informationstillfället träffar föräldrarna föreståndaren och dem som arbetar i barnets blivande grupp. Informationsstillfället bjuder också en möjlighet att lära känna andra föräldrar och eventuellt andra barn som börjar samtidigt. Föräldrarna träffar egenvårdaren och man bokar kanske hembesöket vid samma tillfälle.

Under informationstillfället finns möjlighet att ställa frågor och personalen ger allmän information till alla föräldrar om daghemmet, verksamheten och rutinerna. Föräldrarna får bekanta sig med utrymmena i daghemmet. Vid behov delar gruppen på sig i mindre grupper antingen enligt barngruppen eller enligt egenvårdare beroende på antalet nya familjer som börjar. Samtidigt som familjerna har en möjlighet att bekanta sig med daghemmet och personalen, får också de blivande egenvårdarna en uppfattning om föräldrarna och barnen. Det är lättare att gå på hembesök om egenvårdaren har träffat föräldrarna innan.

Då daghemmet inte har ett informationstillfälle och i de fall när barnet börjar en annan tid på året, ordnas istället en träff med barnet och föräldern/föräldrarna enskilt. Då visar personalen dem runt och berättar om verksamheten. Detta är också ett bra tillfälle för egenvårdaren att bekanta sig med familjen.

När daghemmen har ett informationstillfälle för de familjer som ska börja i daghem kan det vara utmanande för personalen att kunna anpassa informationen så att alla kan hänga med. En del barn har redan gått ett tag i daghem (t.ex. på en annan ort), samtidigt som det finns barn som aldrig varit i daghem.

Det var utmanande att svara till vana föräldrar och nya föräldrar samtidigt för de hade så olika förhandskunskap om daghemsverksamheten. För de som aldrig har varit på daghem måste man

berätta åt på ett helt annat sätt och deras frågor var så olika. Fast det var bra att det kom fram, vissa barn behöver en trygg början medan andra kanske behöver mera verksamhet i ett tidigare skede.

13.4 Diskussionsunderlag

Diskussionsunderlaget (bilaga 1) är en samling frågor som fungerar som stöd för personalen under hembesöket. Diskussionsunderlaget består av flera delar. De olika delarna är: föräldrarnas beskrivning av barnet, barnets olika livsskeden så som vårderfarenheter och separationer, föräldrarnas uppfattning om föräldraskapet samt förväntningar och känslor inför dagvårdsstarten. Genom diskussionen får egenvårdaren värdefull information om barnet i en omgivning som är trygg både för barnet och för föräldrarna.

I inledningen av diskussionen är det bra att prata om något vardagligt för att lätta upp stämningen. På många daghem brukar egenvårdaren på förhand berätta för föräldrarna att de har ett diskussionsunderlag med på hembesöken så att det inte kommer som en överraskning. Det är vanligt att egenvårdaren eller kollegan har fram diskussionsunderlaget och tittar i det ibland. Det fungerar som en röd tråd i diskussionen. Ofta kommer svaren på frågorna naturligt upp i samtalet och det är önskvärt att samtalet löper smidigt och att det inte blir en konstlad intervjusituation. Personalen avläser situationen och anpassar frågorna därefter.

Några brukar läsa igenom diskussionsunderlaget innan de går på hembesöket. De diskuterar igenom frågorna tillsammans och kommer överens om vad de anser är viktigt att ta upp och de har kanske inte diskussionsunderlaget framme under samtalet. Andra som har använt diskussionsunderlaget ofta anser att frågorna automatiskt kommer upp i samtalet utan att de behöver läsa frågorna. Frågorna anses fungera bra enligt personalen.

Ibland när man går hem till föräldrar som man inte känner så vet man aldrig på förhand hur stämningen blir. Då är det jättebra att ha färdiga frågor som man stöder sig på. Om det är sådana föräldrar som inte pratar så mycket, då blir det en trygghet för en själv. Det har gått jättebra.

Oftast löper diskussionen bra, en del var till en början rädda att diskussionsunderlaget skulle skapa en stel stämning men så har de inte upplevt det. En del anser att det hellre skulle få vara färre frågor som skulle täcka helheten t.ex. vissa teman medan andra anser att det är bra att det står tydligt vad man bör fråga. Några daghem har även ett diskussionsunderlag som fungerar som en uppföljning för de barn som redan gått ett eller flera år i daghemmet. Då fokuserar man mera på hur föräldrar och barn har upplevt det gångna året.

Diskussionsunderlaget är en stor hjälp för ny personal som ännu inte har erfarenhet daghemsverksamheten. Det är ett välfungerande arbetsredskap. En del upplever frågorna som pinsamma att ställa. Några menar att det delvis handlar om att vänja sig vid arbetsmetoden och vid ett annat sätt att kommunicera med föräldrarna.

13.5 Dokumentation

När ansökan om dagvårdsplats i Helsingfors tas emot så sätts uppgifterna in i ett kundservicesystem. Senast inom fyra månader måste dagvårdsplats erbjudas. Föreståndarna är medvetna om vilken kösituation de har till daghemmet och pratar med personalen om huruvida de kan ta in nya barn och till vilken grupp.

Målsättningen med dokumentationen är att det skall finnas uppgifter om varje barn i datasystemet. Innehållet i dokumentationen består av anteckningar som berör barnet, så som överenskommelser eller eventuella specialarrangemang. Tanken är efter att egenvårdaren och föräldrarna träffas skall anteckningar göras på datorn. En del antecknar när det har framkommit något nytt om barnet som t.ex. en ny allergi.

Under eller efter hembesöket gör egenvårdaren oftast anteckningar om det viktigaste som kommit upp. En del skriver ner något i diskussionsunderlaget under hembesöket och andra antecknar efteråt. De som antecknar under hembesöket skriver enbart det allra viktigaste eftersom samtalet bör löpa naturligt. Det anses vara bra att skriva ner anteckningarna helst samma dag som man har gått på hembesök ifall det är möjligt. Några berättar att de gör

anteckningar t.ex. under barnens dagsvila om de har gjort hembesöket på morgonen.

Det är svårt för personalen att ta sig tid för att dokumentera eftersom deras arbetsinsats behövs i barngruppen. Efter hembesöken har en del möjlighet att sätta sig ner och skriva några rader medan andra uppger att de skyndar sig tillbaka till barngruppen. För de som inte är vana att arbeta med datorer upplevs det utmanande att göra dokumentationen. Många upplever att dokumentationen är tidskrävande, eftersom de först skriver ner informationen på papper och sen skall det skrivas in i dataprogrammet. Det är inte lätt att hitta en lämplig tidpunkt för att sätta sig ner vid datorn och sammanfatta innehållet i samtalet under hembesöket.

De daghem som har längre erfarenhet av dokumentation på datorn har som vana att göra anteckningar i dataprogrammet. Det finns ett kontinuerligt behov av att informera andra i gruppen om barnet, ifall det har skett förändringar i t.ex. hemförhållandena, hälsotillstånd eller fostringslinjer.

Samtidigt är det lite oklart vad och hur man borde skriva. Det finns inga frågor eller ämnen som anges i programmet. Dokumentationen är viktigt för att kunna sprida information till andra anställda i daghemmet. Man strävar till att alla ska få samma information. Personalsituationen kan ändras snabbt och då är det ytterst viktigt att information finns tillgänglig även i skriftlig form. Det handlar om att underlätta arbetet för den övriga personalen och att göra den individuella kunskapen till en kollektiv kunskap. Den mest väsentliga informationen om barnet borde finnas på datorn, men det är ändå bra att också muntligt informera de andra i arbetsteamet. De andra i personalen kan vid behov gå och läsa anteckningarna om ett visst barn, t.ex. ifall egenvårdaren inte är på plats eller har slutat.

I barnets individuella plan skall man skriva ner anteckningar om barnet. Tidigare har daghemmen gjort upp en plan för småbarnsfostran (VASU) som har gällt hela daghemmet men fr.o.m. hösten 2008 skall det även göras en individuell plan för småbarnsfostran för varje barn.

Sen kommer även barnets VASU in. VASU är inte med på hembesöket, men liknar mycket diskussionsunderlaget. De daghem som har egenvårdarmodellen kommer ganska lätt undan med barnets

VASU eftersom det är många saker som man redan samlat in information om. Fast de kompletterar nog varandra. Nu kan det hända att vårdplaner faller helt bort men det vet jag inte riktigt. Det kommer även utbildningar i barnets VASU som alla ska gå så småningom.

Personalen har stött på etiska dilemman vid kontakten med föräldrarna gällande informationsspridningen inom personalen. Exempelvis så finns det föräldrar som önskar att egenvårdaren eller arbetsparet inte berättar vidare vissa saker gällande barnet eller hemsituationen till andra i arbetsteamet.

Fast ibland har det kommit upp fall eller saker som föräldrarna önskar att inte alla ska få veta. Då blir det lite av en konflikt-situation. Man har då försökt förklara att alla är en del av gruppen. Detta kan bli aktuellt vid t.ex. skilsmässa när de anser att inte alla måste känna till om det. Fast alla är ändå med i barnens dag så det handlar om att förstå barnets situation, varför barnet är kanske lesset eller beter sig annorlunda. Man måste därför förklara varför det är viktigt att de andra i barngruppen även får veta. Egenvårdaren är heller inte alltid på plats så de andra bör veta vad som är på gång. Oftast brukar föräldrarna sen förstå.

Informationen delges enbart till de andra i daghemmets arbetsteam om det är nödvändigt i det vardagliga arbetet med barnet. Den information som kommer upp på t.ex. hembesöken är konfidentiell. När det gäller vardagliga saker som påverkar barnet direkt så är personalen överens att det bör delas mellan alla dem som direkt arbetar med barnet. Det motiveras väl för föräldrarna och tillsammans med föräldrarna kommer man överens vad personalen i gruppen får veta. Föräldrarna har ofta förståelse för varför det är viktigt att personalen i gruppen känner till dessa saker och att det är för barnets bästa.

13.5.1 Tips för dokumentationen

Dokumentationen fungerar som verktyg för att sprida information om barnet bland personalen i barngruppen och samtidigt är dokumentationen en upp-

följning av barnets utveckling. Allmänna riktlinjer för dokumentering finns bl.a. i följande lagar, Lagen om klientens ställning och rättigheter inom socialvården (812/2000), Lagen om offentlighet i myndigheternas verksamhet (621/1999), Förvaltningslagen (434/2003) och Personuppgiftslagen (523/1999). Planen för småbarnfostran förutsätter att det finns en vårdplan för varje barn i daghemmen.

Föräldrar till minderåriga barn har rätt att se vad som står skrivet om barnet. Det som antecknas kan gärna diskuteras tillsammans med föräldrarna, exempelvis genom att öppet gå igenom de uppgifter om barnet som är viktiga. Personalen kan även göra upp och skriva vårdplanen tillsammans med föräldrarna. Uppgifterna om barnet är sekretessbelagda, vilket betyder att man inte får berätta något om barnet för någon annan än just den som deltar i barnets vård.

Innehållet i dokumentationen kan basera sig på uppgifter från diskussionsunderlaget. Det som skrivs kan beröra:

- barnets utvecklingsnivå
- barnets rutiner
- matvanor
- sovtider
- föräldrarnas önskemål
- gemensamma överenskommelser
- allergier eller sjukdomar som anses vara nödvändiga för personalen att känna till

Känsliga uppgifter om barnet som t.ex. ras, etniskt ursprung, religiös övertygelse, hälsotillstånd eller sjukdom samt information om sociala tjänster som barnet eller familjen erhåller, bör noteras sparsamt och enbart i de fall där personalen anser att det är nödvändig information med tanke på vården av barnet. Personalen bör alltid kunna förklara varför dokumenterade uppgifter är relevant information med tanke på vårdsnaden av barnet. Om det skulle förekomma felaktigheter i dokumentationen har föräldrarna rätt att få uppgifterna ändrade. (Kääriäinen, Leinonen & Metsäranta 2006.)

13.6 Personalresurser

De olika daghemmen beskrev sin personalsituation på olika sätt, beroende på daghemmens storlek och hur många byten som skett i personalstyrkan. En del daghem har haft en väldigt stabil personalstyrka medan andra daghem ofta jobbade med nedsatt antal i personalen. Det är vanligt med byten i personal. De daghem som inte har haft många byten såg det som en stor fördel och ansåg att det underlättar samarbetet mellan kollegorna.

I daghem med många anställda går ibland en stor del av föreståndarens tid åt att skaffa vikarier och att rekrytera ny personal. Rekryteringen är i full gång under sena våren och i början på augusti, när det är många nya som ska börja under hösten. En del anställningar sker samtidigt som barnen börjar eller efter att barnet redan börjat. När det kommer ny och oerfaren personal kan det hända att de nyanställda inte får egenvårdansvar⁵ genast, speciellt om de börjar samtidigt som många barn mjuklandar. Orsaken är att nyanställda ska hinna komma in i arbetsmodellen och förstå vad den går ut på innan de tar egenvårdansvar. Det betyder dock att de andra egenvårdarna har flera barn.

Olika yrkesgrupper möts i daghemmen som barnskötare, socionomer, närvårdare och barnträdgårdslärare. Deras utbildning skiljer sig mycket åt och de kan ha olika syn på verksamheten i daghem. När det blir många nyanställda som börjar samtidigt och kanske är oerfarna. Det går mycket tid åt att förklara och lära dem om daghemmets verksamhet och arbetssätt. Man kan inte känna till de nyanställdas förkunskaper. Nyanställda saknar ibland formell kompetens, vilket gör det svårt för personalen att veta vilken information som nyanställda är i behov av. Arbetsmiljön är ny och de nyanställda skall lära känna barnen och föräldrarna. Därtill skall rutiner läras ut. Det är utmanande att komma in i en barngrupp som nyanställd och börja ta ansvar för barnen.

När nyanställda introduceras till daghemmet får de följa med de andra i personalen och ta modell av dem genom att se hur de arbetar med familjerna. För nyanställda kan det upplevas som ganska krävande att gå på hembesök

---

⁵ Att skapa och upprätthålla en nära relation till barnet, gå på hembesök, ordna mjuklandning och hålla en intensivare kontakt med föräldrarna.

till barnen, speciellt om de börjat jobba veckan innan och inte har tidigare erfarenhet. Då kan föreståndaren ta en aktivare roll under t.ex. hembesöken. En del daghem har löst problemet genom att ta med nyanställda på hembesöken. På så sätt har nyanställda gått på ett hembesök, innan de går i egenskap av egenvårdare.

När personalen byts ofta kan det vara bra med handledning för att upprätthålla en känsla av kontinuitet i arbetet. Det är tungt för personalen att återkommande lära upp nyanställda. Många föreståndare uppger, att de undrar hur man kunde stöda de nyanställda på ett bättre sätt. Byten i personalen påverkar inte bara de anställda utan även barnen. Samtidigt förändras dynamiken i gruppen. För att kunna skapa en bra grupp-känsla behövs stabilitet. Speciellt de yngre barnen reagerar ifall det blir många personalbyten.

Det finns även en skillnad på de yngsta barnen och lite äldre barnen t.ex. när det var många olika vikarier på lilla sidan, så varje gång när dörren gick så märkte man att barnen raknade i ryggen. De tittade vem det är som kommer in. Olika barn har olika sätt att uttrycka sig. Det finns ännu en liten flicka som inte tycker om att det kommer främmande människor. Ändå är de barnen ganska gamla och inte de allra yngsta. Man måste försöka komma ihåg att minimera springet bara för att det skall vara en trygg barngrupp. Alltid går det inte men man kan försöka och göra det bästa av det man har. Utgångspunkten är den att för de yngsta barnen skall det vara så få obekanta som möjligt i arbete och kanske då hellre flytta någon från en annan grupp för att hjälpa en stund. Samtidigt som personalsituationen är sådan att man får vara tacksam för varje person som kan komma som vikarie. När man sen har behov av att få hjälp, så då är behovet ganska stort.

13.7 Handledning

Arbetshandledning är en viktig grundförutsättning för ibrukttagandet av egenvårdarmodellen. Handledningen har ofta kommit igång medan personalen har gått utbildningen i egenvårdarmodellen. Handledningen har

sedan fortsatt under de första månaderna. Det är bra att handledningen startar i samband med att nya barn kommer till daghemmet, när personalen är i behov av att ventilera sina intryck och fråga råd.

Det var jättebra. Då tog man upp vissa fall, barn. Man borde alltid få ha det. Det kom en handledare utifrån och det var för hela personalen. Det var synd att det tog slut.

Många upplevde att handledning var en bra sak i början när allt var så nytt. Handledningen bör skötas av någon som är en utbildad arbetshandledare. Vanligtvis var handledningen varannan vecka och 90 minuter per gång. Föreståndarna uppger att det är svårt att hinna handleda sin personal.

En föreståndare:

Det är en viktig bit. Föreståndarna hinner inte handleda alls. Det måste man absolut göra något åt. Egenvårdarmodellen kan inte fortsätta om man inte satsar på handledning.

Personalen uttryckte önskemål om att handledaren helst ska känna till daghemsverksamheten och egenvårdarmodellen. En del daghem upplevde det frustrerande när deras handledare själv inte visste hur egenvårdarmodellen fungerar, eftersom det var i själva utförandet som personalen ville ha hjälp. Det bör dock påpekas att när modellen infördes var det svårt att hitta handledare som hade insikter eller erfarenheter i modellen eftersom arbetssättet var nytt.

Handledning kan säkert vara en bra sak men det måste utgå ifrån vad det är för arbetssätt egentligen. Det måste vara genomtänkt och sen faktiskt en människa som vet vad egenvårdarmodellen är, gärna en som kanske har jobbat med det dessutom. Annars, vad får man ut av det?

En annan viktig sak att komma ihåg är att anpassa handledningstimmarna enligt tiderna i daghemmet, så att personalen har möjlighet att lösgöra sig från barngruppen. Ett daghem som även har kvällsöppet hade löst det så att de hade handledning på kvällar. Handledningen är viktig för det ger en möjlighet att betrakta arbetet ur ett annat perspektiv och det ger stöd och

verktyg till personalen. Möjligheten att sätta sig ner och ta den där tiden för att uttrycka sina tankar är viktigt. När det inte har funnits möjlighet till handledning har ett daghem löst det genom att ordna småbarnsgruppmöten, där personalen diskuterat igenom aktuella frågor.

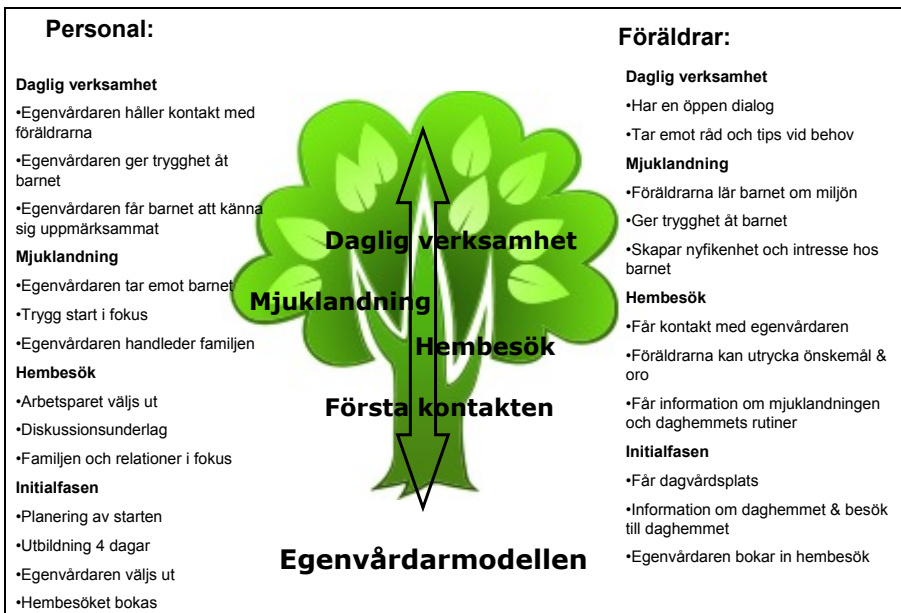
I småbarnsgrupperna vi har diskuterat barnen med föreståndaren. Man har upplevt att det behövs. Det är bra att man kommer tillsammans och diskuterar. Ibland när det är något problem så blir man fast i det och kommer inte vidare, men någon som inte är lika involverad kan se situationen ur en annan synvinkel.

För större daghem kan det vara lättare att hitta tiden att träffas med kollegor och prata igenom sådant som personalen funderar på. På mindre daghem är inte på samma sätt möjligt, att flera samlas kring samma bord under den tiden som barnen är i daghemmet.

14

Hur går det till?

I egenvårdarmodellen ingår fyra faser: initialfasen, hembesöket, mjuklandningen och den dagliga verksamheten. Den dagliga verksamheten är i fokus efter det att barnet har anpassat sig till daghemmet. När föräldrarna kontaktar daghemmet för första gången är det meningen att de fyra faserna skall vara klart strukturerade. Tanken är att barnet skall få ett individuellt bemötande med beaktande av dess behov och att daghemsstarten skall utgå i från barnet.

Figur 3 Arbetsprocessen är ett samarbete mellan personalen och föräldrarna.

Arbetsprocessen illustreras i figur 3. Verksamheten har sina rötter i egenvårdarmodellen och den sätter sin prägel på strukturen i daghemmen. Initialfasen är början på samarbetet mellan daghemmet och föräldrarna. Arbets-

modellen förgrenar sig därefter i hembesök och mjuklandning, då egenvårdaren bekantar sig med barnet och föräldrarna samt egenvårdaren lär sig om föräldrarnas fostringsprinciper. Under denna period bekantar sig föräldrarna med daghemmet och arbets sättet i barngruppen. I figur 3 representeras den dagliga verksamheten av trädkronan, som symboliserar resultatet av de föregående faserna och den implementerade arbetsmodellen. I den dagliga verksamheten är egenvårdaren den anknytningsperson som barnet litar på och som tillgodoser barnets behov i daghemmet. Föräldrarna och egenvårdaren håller kontakt och utbyter tankar om barnet samt informerar varandra om dagsaktuella saker.

14.1 Initialfasen

Under den första kontakten är målet att etablera ett samarbete med föräldrarna, genom att ge dem en ingående introduktion i daghemmets verksamhet och arbetssätt (se figur 3). I samband med att beslutet om dagvårdsplats skickas hem, får föräldrarna även information om egenvårdarmodellen. I brevet finns ofta daghemmens egna informationsblad och Katri Kanninens infohäfte "Ditt barn börjar dagis" (bilaga 4).

Föräldrarna får hem ett brev om att en plats är ledig. Där finns info om att man har egenvårdarmodellen och att man gör hembesök samt datum för öppna dörrars dag. På öppna dörrars dag berättar vi om modellen. Vi tar emot frågor och kommer överens om hembesök.

Egenvårdaren diskuterar med föräldrarna när daghemsstarten lämpligast kunde ske. Speciellt i augusti är det utmanande att få tiderna att passa ihop. Egenvårdaren bör vara på plats när barnet börjar och samma egenvårdare bör helst inte ha andra barn som mjuklandar samtidigt. Föräldrar och egenvårdare behöver vara flexibla för att lösa det hela på bästa sätt för barnets skull. Starten och praktiska arrangemang diskuteras öppet med föräldrarna för att man tillsammans skall komma till en fungerande lösning. För föräldrarna är det en stor omställning när barnet börjar i daghemmet.

Det är en väldigt stor sak att först föda barn och sen skolstarten, men näst störst är att lämna dem ensamma på dagis. Det är för

föräldrarna en stor sak. De är också rädda och det ska kännas tryggt för dem. Föräldrarna träffar dem som ska sköta barnen. Det är samma sak som när personalen går på hembesök när vi inte vet vem som kommer och öppnar dörren. Det är alltid lite spännande, vem står där för man har bara pratat i telefon, ifall de inte har varit på besök här [i daghemmet] förut. När man inte sett dem är det nog lite spänt, när man inte vet hur föräldrarna är.

Detta är beskrivande för hur många upplever den första kontakten med familjerna. Det är roligt, spännande och lite nervöst både från personalens och från familjens sida. Egenvårdarna försöker få så mycket information som möjligt om barnet under hembesöket och genom mjuklandningen. Föräldrasamtalen hålls sen några månader efter starten och vid det tillfälle finns möjlighet för egenvårdaren och föräldrarna att ömsesidigt ge feedback. Då kan egenvårdaren fråga och diskutera hur föräldrarna har upplevt dagvårdsstarten.

14.2 Val av egenvårdare

Daghemmen väljer egenvårdare på olika sätt beroende på hur stort daghemmet är och hur personalen har kommit i kontakt med föräldrarna. Antalet barn per egenvårdare borde vara fyra för de yngre barnen och för de äldre är det 7-8 barn per egenvårdare. På många daghem har en egenvårdare i praktiken ansvar för 6-7 yngre barn eller ända upp till 12 av de äldre barnen. Orsakerna kan bero på personalbrist eller att det finns korttidsvikarier som inte har egenvårdansvar i barngruppen.

På daghemmen väljs egenvårdaren ut i olika skeden, t.ex. i samband med informationstillfället eller när brevet om dagvårdsplats skickas hem eller just innan hembesöket bokas per telefon. Det finns några gemensamma riktlinjer för alla daghem:

- Om det är fråga om ett nytt barn som börjar, som redan har haft ett syskon i daghemmet så tar samma egenvårdare också hand om det nya syskonet. Detta gäller i synnerhet i de fall när egenvårdaren känner familjen och upplever att kontakten fungerar bra.

- När det gäller barn med specialbehov funderar personalen i gruppen igenom vem som känner sig mest säker och bekväm med barnet. Ibland kommer man kanske överens om att vara två om det barnet.
- Om någon i personalen har en koppling till det nya barnet som börjar, t.ex. om det är en släkting eller en bekant familj, så är det en annan person i barngruppen som blir barnets egenvårdare. Många upplever att det skulle vara besvärligt att ta upp svåra saker med föräldrar som man känner från tidigare.
- Arbetsteamet får en lista över namn på de nya barnen. Personalen diskuterar upplägget tillsammans och delar upp barnen enligt kön och eventuellt ålder.
- När egenvårdaransvaret för de nya barnen delas ut bland personalen, tas också hänsyn till hur många barn var och en har sedan tidigare, så att alla har hand om ungefär lika många barn.
- Valet av egenvårdare sker inte enbart när barnet börjar i daghemmet. När barnen byter från en grupp till en annan väljs en ny egenvårdare. Då baserar sig valen även på hur bra barnet och vårdaren kommer överens och på hur bra kontakten med föräldern fungerar samt hur väl barnet passar ihop med de andra barnen som egenvårdaren har ansvar för.
- Nyanställda och vikarier har ofta egenvårdaransvar för färre barn än de andra i gruppen. I många fall har vikarier inte alls egenvårdaransvar, beroende på hur länge de kommer att arbeta i gruppen.

Variationen i hur daghemmen väljer egenvårdare är stor, men kan åskådliggöras med hjälp av några exempel. Exempelen illustrerar olika typer av daghem och hur några gör valen av egenvårdare.

Daghem 1 är ett litet daghem med två barngrupper; en grupp för de yngre barnen (under 3 år) och en grupp för de äldre barnen (över 3 år). Föräldrarna kontaktar direkt daghemmet om vårdplats och vill i många fall komma på besök. Alla föräldrar kommer inte för att bekanta sig med daghemmet. Föreståndaren arbetar i gruppen för de större barnen och det blir naturligt att någon från "lilla sidan" visar runt föräldern eller föräldrarna (med eller utan barn). Eftersom daghemmet är litet har man inget särskilt informations-tillfälle utan första kontakten sker antingen under mjuklandningen eller

under hembesöket. Innan föräldern kommer och bekantar sig, diskuterar personalen på lilla sidan vem som ska visa familjen runt och den personen blir oftast på ett naturligt sätt egenvårdare åt barnet. Föräldern kanske inte genast får reda på vem som blir egenvårdare. Först när vårdplatsen har bekräftats av föräldrarna ringer egenvårdaren och bokar ett hembesök. I de fall där föräldrarna inte besökt daghemmet fördelar personalen de nya barnen enligt ålder, kön och de barn som vårdaren redan har egenvårdansvar för.

Daghem 2 är ett stort daghem med en stor personalstyrka och flera barngrupper, vilka är indelade enligt ålder. Ettåringarna har en grupp, tvååringarna en egen grupp osv. Föräldrarna kommer eventuellt enskilt och bekantar sig med daghemmet och den administrativa föreståndaren visar dem runt. Alla nya föräldrar inbjuds till ett informationstillfälle. Före informationstillfället bestäms egenvårdare för barnen och under informationstillfället får föräldrarna veta vem som blir barnets egenvårdare. Personalen i barngrupperna väljer barnen enligt kön och på basen av de barn som de har egenvårdansvar för från tidigare. Om föreståndaren har träffat familjen så berättar hon/han om familjen och sina intryck åt personalen. Eftersom barnen i en grupp är lika gamla, så har åldern ingen betydelse. Egenvårdaren bokar hembesöket under informationstillfället.

Daghem 3 är också ett stort daghem, med många anställda och åldersindelade grupper. Daghemmet är uppdelat i två delar och verksamheten sker i två olika hus. De yngre barnen håller till i ett hus och de äldre barnen är i ett annat. Daghemmet tillbringar sina utestunder i en närliggande allmän lekpark. Före barnets daghemsstart kommer föräldrarna ofta på ett enskilt besök till daghemmet. Det ordnas också ett allmänt informationstillfälle för alla nya föräldrar tillsammans med sina barn. De nya barnen delas in i grupper enligt födelseår. Före informationstillfället utses egenvårdare till alla barn. I och med att verksamheten till en del sker i den allmänna parken, kommer personalen ofta i kontakt med barn och föräldrar redan innan barnet skall börja i dagvård. Personalen har således ibland redan träffat och pratat med familjen till och med innan föräldrarna ansöker om dagvårdsplats. Det kan delvis underlätta valet av egenvårdare, då personalen vet en del om familjerna när de får namnlistan. Valet av egenvårdare grundar sig på

samma faktorer som i de andra exemplen men kan även basera sig på personkemi med barnet eller föräldern.

Många menar att valet av egenvårdare kräver en viss självkänedom.

Om man på förhand vet att det finns ett problem med barnet, så är det den i gruppen som känner sig trygg att hantera det som blir egenvårdare. Det gäller även ifall man på förhand vet att personkemin inte fungerar mellan förälder och personal. Man kan då sinsemellan komma överens om vem som blir egenvårdare. Det ställer krav på teamet att kunna ha en öppen diskussion om sina tankar och känslor gentemot barn eller föräldrar. Det är viktigt att vara medveten om sina egna känslor.

Ibland känner personalen familjen från tidigare, via äldre syskon till barnet. Föräldrarna har upplevt det lugnande om det är samma egenvårdare som de redan känner som blir egenvårdare till nästa barn. Då behöver inte föräldrarna berätta hela familjehistorien på nytt utan kan koncentrera sig på att berätta om det yngre barnet för egenvårdaren. En del upplever valet av egenvårdare annorlunda om de känner familjen från tidigare.

Eftersom man redan känner barnen så kan valet av egenvårdar barn vara annorlunda. Man tänker då på hur barnet är, i alla fall förra hösten när en började på stora sidan. Då kan man välja så att alla spralliga eller lugna barn inte är i samma egenvårdargrupp. Man försöker lite dela på dem. Man delar lite efter "svårighetsgrad". Så att en inte får alla "lätta" föräldrasamtal. Man visste att där finns olika sorters barn med olika personligheter och kanske problem. Visst tänker man ibland så, att jag tar det där barnet för det känner jag mera för, men det där har jag svårt för så det tar jag helst inte. Samtidigt tänker man på föräldrarna, vilka som man passar med. Man kan ha svårt med vissa.

Under våren när personalen börjar planera inför hösten, blir det aktuellt att flytta barn från en grupp till en annan. De barn som byter grupp får då en ny egenvårdare. På olika daghem har man löst det på olika sätt. Ibland kan det finnas en anställd på lilla sidan som byter grupp för att t.ex. jobba med de äldre barnen. Då blir den personen egenvårdare för de barnen som den redan

har jobbat med eftersom den vårdaren redan känns trygg för barnen. Barnen förbereds för flyttningen i god tid och personalen pratar om den med barnen. Om det är ett stort daghem, går barnen och bekantar sig med den nya gruppen. På ett mindre daghem behövs det kanske inte, eftersom barnen redan känner de andra barnen från den nya gruppen.

När barnen byter grupp från lilla till stora sidan så har man ett överföringsmöte. De barn från lilla sidan som skall flyttas över och den egenvårdaren som barnen redan har samt den egenvårdare som blir ny från stora sidan träffas. Barnen kommer då på besök till stora sidan. Personalen går sedan [tillsammans] igenom varje barn och får höra om det är något speciellt man borde veta. Vi har redan [i maj] kommit överens att vi ska bjuda in de treåringar som ska börja i höst. De har varit där ganska regelbundet, men nu kommer de i en egen grupp. De får mjuklanda lite på det sättet. Man pratar också mycket med treåringarna om det. Redan nu har man börjat prata om det i gruppen. I maj brukar man sakta men säkert prata om det, hur det kommer att bli, hur man ska vara, vad som ska bli spännande och vad som känns oroligt.

14.3 Hembesök

Målet med hembesöket är att skapa en bra dagvårsstart, förbereda mjuklandningen och att börja på barnets individuella plan för småbarnsfostran. Hembesök är inte en helt ny arbetsmetod för alla. Några ur personalen berättade att de har gjort hembesök under 1970–80-talet. Hembesök har gjorts både på svenska och finska daghem på olika orter i landet. En del hade gått på hembesök under sin utbildning.

På hembesöken idag är grundtanken att egenvårdaren lär känna barnets individuella behov, utvecklingsnivå, vanor och ser hur barnet betar sig i sin hemomgivning (se figur 3). Hembesöken görs vanligen i par. På flera daghem gjorde man i början hembesök i samarbete med personal från Familjelinjen på Barnvårdsföreningen eller tillsammans med stadens ambulande specialbarnträdgårdslärare. Många i personalen upplevde det positivt när den som man gick med hade insikter i arbetsmodellen, eftersom personalen

på så sätt fick en god modell för arbetssättet. Det upplevdes som nyttigt när man tog i bruk hembesöken.

Personalen berättar att de helst går med sina kollegor på hembesök. Orsaken är att man då har en möjlighet att senare reflektera över hembesöket och intrycken. Arbetsparet som går på hembesök skall inte inta en expertroll. Deras uppgift är inte att ge råd, utan att lyssna på familjen och att ta till sig föräldrarnas förväntningar inför dagvårdsstarten och att höra om deras fostringsprinciper.

Fokus för hembesöken är att skapa en bra kontakt med familjen. Det är viktigt att fråga små detaljer om vardagen hemma, sovandet, ätandet, hur de tröstar barnet, har det varit mycket med andra barn, finns det separationer från tidigare, om hur reaktionerna på dem har varit, växelverkan mellan mamma och barn, trygghetskänslan, orosmoment. T.ex. barnets individualitet kommer också upp som en fråga. Många föräldrar frågar även hur de ska komma i tid till jobbet och klara av starten. Man försöker få en liten handbok om barnet. Ofta får daghemspersonalen även ta hand om föräldrarna fast såklart är barnets bästa i fokus. Föräldrarna behöver lugnas och man måste visa till dem att vi klarar av att ta hand om deras barn. Det gäller inte bara i början utan överlag.

Eftersom föräldrarna oftast fått hem ett brev eller blivit informerade av personalen om arbetsmodellen så är de inte förvånade när egenvårdaren ringer och bokar tid för hembesöket. De allra flesta är positivt inställda till hembesöken och har uppskattat det. Egenvårdaren berättar i telefon att det är ett tillfälle när föräldrarna får berätta om barnet och att det inte är en "kaffejudning".

Hembesöket är ett tillfälle för egenvårdaren att lära känna familjen innan själva daghemsstarten. Hembesöken är överenskomna på förhand, så att föräldrarna och barnen är förberedda på vad som väntas. Under hembesöket är det viktigt att kunna skapa en lugn atmosfär.

Under hembesöket skall det vara ömsesidiga och positiva förväntningar.

Daghemmens ledning har gett direktiv om att hembesök alltid skall genomföras av två personer tillsammans. Det ökar personalens säkerhetskänsla under hembesöken. I praktiken har några daghem svårt att förverkliga detta p.g.a. personalsituationen. Personalen räknar att hembesöken tar en timme och därtill kommer resorna till och från familjens hem. De flesta hembesök görs under förmiddagen. Då är daghemsbarnen i allmänhet på gården och arbetsparet hinner gå på hembesök mellan kl. 9 – 11, men tiden anpassas alltid till daghemmet och till hur många ur personalen som är på plats. Under de dagar som en vårdare ur barngruppen går på hembesök kan det i allmänhet inte ordnas t.ex. pyssel eller promenader med barnen, för sådana aktiviteter sker oftast under samma tid som hembesöken.

Hembesöken görs i allmänhet:

- med föreståndaren
- med en kollega från samma barngrupp
- med en kollega från en annan barngrupp
- ensam

En del föreståndare går regelbundet med på hembesök medan andra går med endast vid behov. De föreståndare som valt att inte gå på hembesök berättar att de känner sig överflödiga på hembesöken, eftersom personalen klarar sig så bra på egen hand. Föreståndaren är ändå inte med under t.ex. mjuklandningen utan då arbetar egenvårdaren tillsammans med familjen. Om det gäller en ny och okänd familj kan föreståndarens roll vara aktivare, eftersom egenvårdarens behov av stöd ökar. Föreståndaren går alltid med på hembesök ifall personalen ber om det. Många upplever att föreståndaren skapar en viss trygghet under hembesöket och ger en god modell för arbetsmetoden. Föreståndaren kan även ha lättare att ställa känsliga frågor under hembesöken. En del önskar att det skulle vara möjligt att gå med en kollega från samma grupp på hembesök medan andra skulle föredra att föreståndaren är närvarande.

En del föreståndare från större daghem anser att det skulle vara bäst om två personer från samma barngrupp kunde gå på hembesök. Det skulle vara viktigt att två personer som skall jobba mest med barnet skulle gå hem och bekanta sig med familjen. Föreståndaren kunde i stället hoppa in i barn-

gruppen, eftersom daghemmen inte alltid kan ta in vikarier under den tid som personalen gör hembesök.

Som föreståndare gäller det att försöka få tiderna att passa ihop och tänka på dem som blir kvar när några går på hembesök. Det måste ju fungera på daghemmet när några är borta. Det kan vara svårt när alla barn är på plats och några [ur personalen] skall vara borta. Man hoppas ju då att många barn skulle komma senare men oftast inte. Fast det går nog när alla hjälper som t.ex. alla gör lite övertid så då går det.

En annan föreståndare:

Realiteten och strukturer i praktiskt arbete kommer inte upp i den teoretiska biten och blir svåra att förverkliga. Arbetstiderna kan vara ett problem, hur man ska få det att gå ihop i t.ex. början. Ur min synvinkel är det svårt att ordna med hembesök när man inte får anställa extra personal för den tid som de [egenvårdarna] är borta. Egenvårdarna måste ju också vara närvarande när barnen kommer. Det finns krav på att daghemmen själva ska ordna med dessa frågor. Belastningen är tung för alla anställda. De yngre barnen [0-3 år] har egenvårdarmodell, och det borde vara en positiv sak men det är svårt när de andra tycker att det belastar deras arbete.

Föreståndarna har ett stort ansvar för organiseringen av de praktiska arrangemangen. Personalen försöker ta med kollegor som inte har varit på så många hembesök så att de ska bli vana med arbetsmetoden. Ibland går personalen ensam men enbart när man känner familjen från tidigare, t.ex. om det finns ett syskon i daghemmet och man har varit hemma hos dem förut. På små daghem med en liten personalstyrka är det mycket svårt för två personer ur barngruppen att gå samtidigt på hembesök. I sådana fall skulle det krävas en vikarie till barngruppen.

Det har varit helt okej att gå ensam men det märktes sedan efteråt att man hade ingen att diskutera med om det som hänt under hembesöket. Man tänkte även på säkerhetsfrågan och tog det ändå för givet, men det är ju ändå inte någon självklarhet, att allt alltid går bra.

När det är två från personalen som går på hembesök så kan den ena koncentrera sig på föräldrarna och den andra på barnet. Före hembesöket är det bra att komma överens om vem som har vilken roll, t.ex. vem som ställer frågorna och vem som har mest kontakt med barnet. En del samtalar med föräldrarna i ca. 40 minuter och leker med barnet i 20 minuter, andra delar upp det så att en har huvudansvaret för samtalet och den andra leker med barnet. Under alla hembesök gäller naturligtvis att kunna anpassa sig till situationen hemma hos familjen och att kunna ändra upplägget vid behov.

Under hembesöket inleds diskussionen med en presentation av arbetsparet, orsaken till besöket och längden på besöket. Diskussionsunderlaget används som stöd under hembesöket. Hembesöket görs helst några dagar eller 1-2 veckor före mjuklandningen börjar. Ofta visar det sig dock att det är svårt att i praktiken få hembesöket inprickat just före starten, speciellt om barnet börjar tidigt i augusti och daghemmet har varit stängt i juli. I många fall är personalen tvungen att gå på hembesök redan i juni eller t.o.m. i maj. För de yngre barnen anser många att det inte är en god lösning eftersom barnen inte kommer ihåg besöket. Personalen strävar därför till att gå till yngre barn 1-2 veckor före dagvårdsstarten. I en del daghem har man löst problemet med att i nödfall gå på hembesök strax efter att barnet har börjat i daghemmet.

Om det finns äldre syskon i familjen kan det upplevas som stökigt om de är med under hembesöket. De försöker ofta få uppmärksamhet av föräldrarna. Om det är möjligt är det bra om enbart det barn som börjar i dagvård är hemma så att man kan ägna all uppmärksamhet åt honom/henne.

Ibland kan personalens eller föräldrarnas osäkerhet ge upphov till nervositet vid hembesöket. Detta kan smitta av sig till barnet eller barnen, som kan reagera med att vara riktigt livliga. Nervositeten hos föräldrarna kan minskas genom att man tydligt har berättat om varför man kommer på hembesök. En del upplever att föräldrar ofta känner sig tryggare hemma och är mera öppna än i daghemmet.

Jag har tyckt att hembesöken har varit jättebra. Man märker det även på föräldrarna för de pratar mycket mera där än när man är i daghemmet under föräldrasamtal. I en familj så pratar pappa inte

alls [i daghemmet] men när vi var hemma pratade han mest. Jag var varit väldigt förvånad.

Om man märker att barnet går på högvarv, är det viktigt att arbetsparet är noga med att inte öka stressen. Bland personalen upplevs det emellanåt utmanande att gå på hembesök, när man inte på förhand kan veta hur situationen utvecklar sig. Många upplever att hembesöken är främst för de yngre barnen och att föräldrar till de yngre barnen ofta är mer intresserade av hembesök än föräldrar till äldre barn.

Det finns en del oklarheter gällande organiseringen av hembesöken. Lösningarna på de olika daghemmen varierar. Föreståndarna har olika uppfattningar om hembesöken och ger därför olika information om hembesöken till personal och föräldrar. En del föreståndare betonar att hembesöken är frivilliga, medan andra anser att det är en självklar del av arbetssättet. En föreståndare berättade att innan de kom i gång med modellen hade man meddelat föräldrarna att det var upp till dem med hembesök. Det var innan daghemmet genomgående hade börjat arbeta enligt egenvårdarmodellen. Då var det ingen av familjerna som hade önskat få hembesök. Efter att hembesök blev en del av den använda arbetsmetoden har ingen ändå ifrågasatt nyttan av hembesöket, utan det har upplevts som positivt av föräldrarna.

Trots utmaningarna anser de flesta att hembesöken är värdefulla. Föräldrarna inser att det är för barnets bästa och de är tacksamma för att personal har tagit sig tid för just dem och mött dem i deras hem. Vid hembesöken skapas en personlig kontakt mellan personalen och föräldrarna, vilken uppskattas av familjerna.

Plock ur personalens upplevelser av hembesöken:

Hemmet är en trygg miljö för föräldrarna och då blir man mera jämlik.

Det är inte så lätt i början, när man går till en familj och ringer på. Det är inte bra att bara gå dit, fast man har träffats före. Det känns inte bra att gå in till någon annans hem.

Redan där [hemma hos familjen] får man en känsla av vilka saker som går jättebra och sen finns det andra saker som man i framtiden får diskutera.

Det är det som är så positivt med hembesöken, man ser barnet i sin hemmiljö och de vågar vara sig själva. Sen när de kommer till daghemmet är de oftast väldigt nervösa, de ska lämnas och det är mycket som händer omkring.

Stressfaktorn för föräldrarna minskar i och med att någon redan har varit hemma och personalen känner till barnet. Det underlättar även föräldrarnas start.

14.4 Mjuklandning

Under mjuklandningen skall barnet bekanta sig med daghemmet tillsammans med sina föräldrar eller sin förälder. Målsättningen är att skapa en bra början genom en välplanerad start där familjen kan lära känna daghemsmiljön (se figur 3). Mjuklandningen kan variera i längd från en till två veckor. Längden på mjuklandningen beslutas under hembesöket och beror bl.a. på barnets ålder, bakgrund och personlighet. Barn som är känsliga eller utmanande samt barn under två år kan behöva en längre mjuklandning, medan det för barn över tre år kan räcka bra med en vecka. När det gäller de yngsta barnen har personalen märkt att två veckor är en lämplig tid för att barnet skall bli mera tryggt.

Det finns en del föräldrar som anser att deras barn inte behöver en så lång mjuklandningsperiod som rekommenderas. Erfarenheten har dock visat att det lönar sig för alla parter om personalen insisterar på en längre period. Föräldrarna har oftast varit nöjda efteråt när allt har gått smidigt.

Vi har upplevt att mjuklandningen är väldigt viktigt och att man faktiskt tar två veckor på sig och går försiktigt fram. Det har gått jättebra med de barn där föräldrarna har gett tid men med de barn som får kortare inkörning har det nog varit svårare.

En del daghem har ett program eller ett schema som de delar ut till föräldrarna gällande mjuklandningen. Programmet beskriver hur mjuklandningen går till. Det är uppdelat enligt tider när föräldrar och barn skall vara på plats. De flesta daghem följer ett på förhand uppgjort schema. Schemat är uppbyggt i enlighet med barnets behov, barnets ålder och den överenskomna tiden för mjuklandningen. Egenvårdaren bör vara på plats under de första veckorna när barnet kommer till daghemmet. Mjuklandningen kräver en del planering så att inte alltför många barn mjuklandar samtidigt. Bäst fungerar det när de nya barnen börjar varannan vecka, för då har det föregående barnet hunnit mjuklanda klart innan nästa barn börjar.

I början av mjuklandningen bekantar sig barnet främst med egenvårdaren och daghemsmiljön. Egenvårdaren går igenom daghemmets rutiner tillsammans med föräldrarna. Barnet märker då att föräldern godkänner daghemmet. Barnet bör erbjudas möjlighet att i lugn och ro bekanta sig med daghemmets rutiner, ljud och lukter i sällskap med föräldern. I slutet av mjuklandningen bekantar sig barnet med den övriga personalen och de barn som tillhör samma grupp. Föräldrarnas förmåga att kunna berätta om barnet och barnets behov är centralt. Det är speciellt viktigt när det gäller de yngsta barnen eftersom de ännu inte kan uttrycka sig. Föräldrarna ska hjälpa egenvårdaren att tolka barnet för att på bästa sätt kunna svara på barnets behov.

Mjuklandningen är i första hand till för att barnet ska börja känna sig tryggt i daghemmet. Mjuklandningen är dock också till för att föräldrarna ska lära känna daghemmets dagliga rutiner och verksamhetsformer. Personalen får insyn i föräldrarnas sätt att uppfostra barnet, t.ex. hur föräldern lugnar eller nattar sitt barn.

Sen så har jag märkt att jag har börjat säga: "Mjuklandningen är jätteviktigt för ert barn, så att det skall lära känna rutinerna och det som är din roll som förälder är att du förklarar dessa situationer, vad som händer när ni är här." Men samtidigt så säger jag: "Det är lika viktigt är du som förälder lär känna våra system, lär känna de människor som jobbar och att det känns tryggt för dig att lämna barnet här." Föräldrarna behöver även lära känna de andra barnen i gruppen. Mjuklandningen är både för föräldern och barnet samt för

personalen såklart. Då lär man sig mycket. Det kan handla om hur man matar barnet, de brukar fråga hur de ska göra, så man brukar säga att de ska göra så som de brukar. Man kan ju tänka, men bara tänka att ojoj... [skratt] jahaa.. aj ni går under bordet med knäckebrödet. Det hjälper personalen också att först. Samma sak med att lägga barnet. Det finns föräldrar som lyfter upp händerna och säger att de får inte barnet att sova, okej då vet man att det kan gå en tid innan barnet somnar.

Många upplever att ju mera personalen berättar åt föräldrarna om daghemmets rutiner, desto färre specialkrav stöter man på senare. De krav som eventuellt dyker upp diskuteras igenom med föräldrarna. De flesta upplever föräldrarna mycket tillmötesgående.

En föreståndare:

Jag tror att föräldrarna inte har den känslan av att man förbjuder för förbjudandets skull utan de vet vad tanken är med att vi gör på ett visst sätt. Tanken baserar sig på helhetsnivån. Så om föräldrarna kommer med önskemål som gäller bara deras barn så kan man förklara varför vi inte enbart kan tänka på deras barn. Det går inte med tanke på gruppen som helhet. Det har fungerat väldigt bra.

Eftersom mjuklandningen är en tid när föräldrarna tillsammans med barnet tillbringar flera timmar med egenvårdaren så hinner de prata om många saker. Egenvårdaren har möjlighet att berätta vad föräldrarna kan förvänta sig av daghemmets verksamhet.

Under invänjningen brukar det sällan komma krav. Man kan då även lite "jämna marken" när man vet vad som kan komma för önskemål senare. Så man tar redan nu upp och diskuterar vissa saker. Man kan berätta att på lilla sidan så pysslar man inte så mycket. Man hålls på gården för att det skall vara tryggt. Sen när de är äldre får man på utförd. Man informerar hur man jobbar och vad man anser är viktigt. Sen lyssnar man såklart på deras frågor.

Under mjuklandningen är det viktigt att barnet kan börja etablera en bra relation till en egenvårdare. Ett barn upplever till en början att det inte klarar

sig ensamt utan föräldrar i närheten. Separationen från föräldrarna skapar ångest och stress hos barnet.

Alla föräldrar menar oftast att daghemsstarten är ingenting. Man får dem inte riktigt att förstå, i alla fall inte på stora sidan vad dagvård innebär för barnet, för föräldrarna säger att barnet är duktigt. På lilla sidan är barnen sociala, de kan allt och har varit överallt så det är ingenting. Många säger att barnet bara behöver en veckas invånjning för de är så sociala. Att få föräldrarna att förstå invånjningens betydelse är svårt men viktigt.

Under mjuklandningen börjar man förbereda barnet på separationen från föräldrarna. Symboler för avsked är exempelvis att klä av sig skor och jacka. Att ha med en leksak hemifrån underlättar den kommande separationen. Under mjuklandningen är det också bra att väcka barnets nyfikenhet för daghemsomgivningen för att mildra separationsångesten och stimulera barnets intresse.

När föräldern har gått från daghemmet, är egenvårdaren bredvid barnet hela tiden. Egenvårdaren är den fasta basen och ofta följer barnet med egenvårdaren under hela dagen. Under mjuklandningen äter egenvårdaren tillsammans med barnet och är med barnet under vilostunden.

Om flera barn börjar samtidigt i samma grupp kan det vara svårt att hinna med alla barn som mjuklandar. En egenvårdare skall helst inte ha flera barn som mjuklandar samtidigt. Om så sker, är risken stor att barnen gråter mycket. Egenvårdaren måste då vara som en stor famn under de första veckorna tills barnen blivit tryggare.

Daghemmen har organiserat mjuklandningen på olika sätt. När man kommit överens om en två veckors mjuklandningsperiod finns det gott om tid för barnet att vänja sig vid daghemmet och rutinerna. En del ur personalen föredrar att börja med att vara mera inomhus med barnet medan andra börjar med att vara mera ute på gården. När det finns mera tid går det att introducera de andra i barngruppen lite långsammare. Varje nytt moment som lunch, utevistelse, sovstund, mellanmål introduceras på olika dagar och föräldern är med och stöder barnet.

I egenvårdarmodellen så rekommenderas en till två veckors mjuklandning för de yngre barnen, där de allra första dagarna bara innehåller lite lek, någon timme. Man är inne, sen är man ute. Man har gjort så första gången att de andra barnen inte är där. Man är då kanske ute, sen kan man fortsätta inne och sen kanske man har några barn som blir inne och är med där. Då är det egenvårdaren, barnet och föräldern och kanske något annat barn så att [det nya] barnet märker att man är flera. Sen ökar man gradvis, man ser då hur barnet verkar, så lägger man till någon dag. Barnet blir kvar och äter och någondera föräldern är med hela tiden. Man tar en ny fas om dagen. Vissa föräldrar kan tycka att det går nu så bra att barnet får bli kvar och sova. Då får man stoppa och säga att vi tar nu bara detta. De har lite svårt att förstå det, de vill gärna sätta in alla händelser. Så håller man då på i de två veckorna. Sen provar man i vilan och föräldern är med. Där får man sen största nytta av detta, barnen är sen så pass mycket lugnare när de blir där ensamma i och med att föräldrarna har varit med. Många gånger får föräldrarna inte barnen att sova där men de måste de inte, de kan gå ut sen när de känner att det inte blir till något. Man har stor nytta av detta. Också med äldre barn sker en förändring per dag. Föräldrarna är med om varje skede, då behöver man sen inte heller förklara åt föräldrarna hur man gör saker på daghemmet. Det blir självklart.

Under mjuklandningen är egenvårdaren tillgänglig för föräldern och barnet. Under denna period är föräldrarna ansvariga för barnet i daghemmet, det är först när föräldrarna inte är närvarande som personalen tar över ansvaret. Många berättar att det upplevs tryggt för föräldrarna när de märker personalens yrkeskompetens och att barnet inte blir upprört fast föräldrarna går bort en stund. Föräldrarna blir sen ännu tryggare av att komma tillbaka och märka att barnet inte gråter.

Mjuklandningen planeras olika om det är en eller två veckor. Om det är en vecka så kommer barnet första dagen och hälsar på från 9-11. Då är vi ute på gården och vi börjar då berätta om verksamheten och vi bekantar oss med barnet. Följande dag kommer de igen kl. 9 och äter sen lunch. Vi fortsätter att prata med föräldern och de är hela

tiden med. Tredje dagen går på samma sätt men efter lunchen så provar barnet att vila, sitter kanske två minuter på sängen och stiger upp och föräldern är med hela tiden. Fjärde dagen går föräldern bort en stund. Det kan handla om några timmar. Sen kommer föräldrarna till vilan eller lunch, barnet provar att vila och när det inte går så far de hem. På femte dagen kommer föräldern efter vilan när vi äter mellanmål och sen går de hem. Först när föräldern går på jobb så blir dagen lika lång som den ska vara. Vi har föräldern med så mycket som möjligt i början. Om det är två veckor så är föräldern med i alla situationer under första veckan. Andra veckan börjar man försiktigt med att föräldern går bort en timme, två, tre timmar och först den tionde dagen är en ganska normal dag.

Efter mjuklandningsperioden är det bra om barnet har med någon sak hemifrån som påminner om föräldrarna, kanske en nalle, en snuttefilt eller ett foto. Dessa saker fungerar som överföringsobjekt och gör det lättare för barnet att komma ihåg föräldrarna.

Det är viktigt att barnet har med något som påminner om hemmet. Det rekommenderas till och med att barnen har med foton på föräldrarna. Några barn har foto på sina föräldrar. Ett barn som var mycket ledset på morgonen lugnade genast ner sig när jag tog fram fotot och visade föräldrarna. För det är viktigt att föräldrarna inte glöms för barnet. Föräldrarna ska vara med hela dagen. Det tyckte jag var intressant att man ska påminna barnen att föräldrarna finns. Vi skall försöka få flera som har med foton på sina föräldrar för det verkar vara viktigt. Det är en tröst att se dem. Det gav mera än vad jag hade väntat mig.

Föräldrarna får hämta med allt de tror att barnet behöver, men allt kanske inte används. Om personalen märker att det mest handlar om föräldrarnas egen osäkerhet kan man senare sätta sig ner och fundera vad det beror på. För att förmå sig att lämna barnet i daghemmet behöver föräldrarna ofta själva få bekräftelse och stöd, speciellt under starten eller om barnet upplever ett svårt skede. Det är viktigt att man lyckas bygga upp ett förtroende mellan föräldrarna och egenvårdaren. Det förtroendet avspeglas i hur tryggt barnet upplever t.ex. avskedet på morgonen. Personalen berättar att de ofta råkar ut

för situationer där föräldrarnas dåliga samvete styr avskedssituationer, vilket försvårar barnets möjlighet att knyta an till daghemmet och egenvårdaren

Vissa föräldrar drar ut på avskedet av barnet och om barnet börjar gråta lite så tröstar de det. Då borde de istället gå iväg och berätta till barnet att de måste fara till jobbet nu. Många gånger gråter barnet en stund och sen går det över. Det svåraste är avskedet.

Eventuellt känner föräldrarna skuld över att lämna barnet i daghemmet och när barnet börjar gråta stannar föräldern längre, vilket förvärrar barnets ångest. Det är en utmaning för personalen att ändra detta beteendemönster hos föräldrarna. Föräldrarna har ofta svårt att ändra sitt beteende fast de har fått råd om hur de bäst kan gå till väga. Det är inte ovanligt att föräldrarna själva gråter. För att lätta på deras stress brukar personalen ringa upp senare eller säga till föräldrarna att de får ringa till daghemmet ifall de är oroliga för hur barnet har klarat separationen på morgonen.

14.5 Daglig verksamhet

I den dagliga verksamheten strävar personalen till att skapa en stabil och lugn barngrupp (se figur 1). Utbildningen i egenvårdarmodellen har fokuserat mest på att skapa en trygg start för barnen. Den dagliga interaktionen med barnet enligt egenvårdarmodellen är inte helt klart strukturerad på en del daghem och tillvägagångssätten varierar därför mycket mellan olika daghem. I den dagliga verksamheten är egenvårdarens uppgift att ta i beaktande barnets specifika behov och att få barnet att känna sig uppmärksammat. Därtill är det även viktigt att upprätthålla en god kontakt till föräldrarna och att föra dialog med dem om barnet. Många menar att en bra början lägger grunden för hur den fortsatta kontakten till familjerna blir.

Det är viktigt att får en bra start med mjuklandningen och hembesök. Då hinner man prata mera med föräldrarna och de hinner fråga och ta upp sådant som de funderar på. Sen när barnen börjar på dagis slänger de in barnen och man hinner inte prata och på eftermiddagen är det ofta mycket ljud.

Efter att mjuklandningen är över, jobbar egenvårdaren med att få barnet att känna sig säkra i gruppen. De andra vårdarna i gruppen blir alltmer bekanta med barnet. Övergången från mjuklandningen till daglig verksamhet sker gradvis. Efter mjuklandningen går daghemmet över till de normala arbetslistorna som oftast har ett roterande system, vilket innebär att egenvårdaren kanske är på plats antingen när barnet anländer eller går hem, men inte under hela den tid som barnet är i daghemmet. Andra vårdare i barngruppen sköter om barnet under den tiden som egenvårdaren inte är på plats. Det är därför viktigt att barnet lär sig att acceptera de andra vårdarna, men barnets anknytning till egenvårdaren utgör en trygg hamn. För de äldre barnen kan det vara lättare att lösgöra sig från egenvårdaren i och med att barnet hittar kompisar. Med de yngre barnen handlar det om att hitta fasta rutiner som ger trygghet åt barnen.

På stora sidan börjar barnet så småningom hitta kompisar och på så sätt "lämnar" det egenvårdaren. Det underlättar redan att de har någon att leka med. Då tappar de intresse för den vuxna. Med de mindre barnen händer det inte så mycket, utan den vuxna börjar frigöra sig mera. Egenvårdaren är ändå med i gruppen och barnen är redan från början med i en grupp. Det är en styrka. Man behöver inte föra barnet över till gruppen för barnet är redan där. Det är främst de vuxna som ska gå ur gruppen. I början är man hela tiden med t.ex. på golvet och leker med barnet. Sen kommer de andra barnen in och man får en gruppkänsla.

På de flesta daghem ser egenvårdare speciellt efter de egna barnen och fortsätter att sitta vid samma matbord, lägga dem och klä av och på dem. Det krävs omändringar i rutinerna och arbetssättet för att skapa tid till att ägna speciell uppmärksamhet åt de egna barnen. Några daghem har inte kommit igång med det. En del anser att det beror på daghemmets storlek och personalantal. Samtidigt handlar det även om hur daghemmet har uppfattat och tillämpat modellen. (Se kapitel 5.) En del daghem håller inte lika hårt fast vid egenvårdarens rutiner.

Man kan även byta barnen vid matborden ifall de bara bråkar vid bordet. Så barngruppens synvinkel tas i beaktande. Man sitter ändå nära barnet. Samma gäller vid vilostunden. Man byter även plats

runt samma bord, man sitter inte alltid på samma stol och ibland byter man bord. Man är inte så bunden vid dessa ramar, det är mest i början som det är viktigare. Egenvårdarmodellen är inkörsporten [en modell när barnet börjar i dagvård], sen är man till för alla barnen.

En del daghem ordnar stunder när egenvårdaren hittar på något speciellt med de barn de ansvarar för. Det kan handla om pyssel, att läsa en bok, en kort promenad eller att bara sitta och prata en stund.

Jag försöker i alla fall 10 minuter per dag umgås med mina barn enskilt, att man tar den där tiden. Detta är grundregeln. Ibland funkar det, men inte alltid. Jag försöker ha det i baktanken så att det inte går en dag och man inte har sagt något åt det barnet eller vet vad som hänt med det barnet. Jag tar tid att vara enskilt med det barnet, det kan vara vad som helst, bara prata, sitta i famnen eller rita. Då har det barnet egenvårdarens uppmärksamhet. Det är annars så mycket som händer och mycket ljud. Annars blir det just så att det är vissa barnen som får all uppmärksamhet och de blygare barnen kommer i skymundan. Barn med specialbehov blir även lätt utan uppmärksamhet.

Att skapa en trygg grupp kan ta månader i anspråk, speciellt om det ofta kommer nya barn eller om personalen byts. Verksamheten för barngruppen anpassas alltid efter stämningen i gruppen. Det krävs fasta rutiner och stabilitet innan personalen kan börja planera speciella program som t.ex. utfärder. Eftersom grupperna kan ha olika barn varje år kan det hända att det som man gjorde förra året inte fungerar detta år. Barnen kanske behöver mera tid att anpassa sig eller så är gruppen överlag mera orolig.

När barnen har varit någon månad i daghemmet och har börjat känna sig säkra i daghemsmiljön, kommer deras personlighet fram. Föräldrarna blir även mera säkra och ibland innebär det att de börjar komma med önskemål och synpunkter på verksamheten eller att uppfostringsfrågor blir aktuella igen. Personalen tar emot önskemål och försöker möta dem, men gör det beaktande barnets behov, som går i första hand. Föräldrarna blir lättade när de får veta vad som är normalt när det gäller barnets beteende, som att det är

vanligt med perioder av aggressivt beteende. Ifall det pågår ovanligt länge tar egenvårdaren upp det igen till diskussion för att fråga om möjliga orsaker. Personalen lär sig att kunna ta emot förväntningar och krav. Egenvårdarmodellen innebär för många att rollerna bland personalen i barngruppen blir tydligare.

Det är inte så att en person sköter allt utan alla har sina egna barn. Man är på det sättet bättre inne i en roll nu och tar ansvar istället för att tänka att det inte hör till mig. Om man dessutom valt att jobba där, har man även valt att gå med i detta system och måste således bära ansvar och kan inte dra sig undan. Man utvecklar en ansvarskänsla. Det är ens jobb.

Egenvårdaren behöver dock de kollegialt stöd från föreståndaren och andra vårdare när man t.ex. märker att det finns svårigheter i familjen. Egenvårdaren lär sig också efterhand att känna föräldrarna bättre och kan ta upp svåra saker på ett sådant sätt som inte skapar missförstånd i samma utsträckning.

Det har nu funnits fall när man varit tvungen att ta upp verkligen svåra saker, men när man redan från början har fokus på det barnet och den familjen, så är det mycket lättare att ta upp dessa saker. (...) Det gäller att hitta den gyllene medelvägen på hur man säger saker och hur man tar upp det. Man måste vara väldigt finkänslig och där är föräldrar väldigt olika. Man måste fundera på vilka ord man väljer. Ändå har det inte varit svårt, eftersom man redan vet hurdana föräldrarna är och hur de fungerar. Så det är lättare att fundera ut sättet, som man ska ta upp saker på och få en diskussion om den saken. Det finns de föräldrar som är osäkra och behöver kanske mera stöd sen. De har kanske lättare att komma och fråga, när man har haft kontakt från första början.

I kommentaren ovan framgår att det är viktigt att förhållandet mellan föräldrar och egenvårdare bygger på förtroende. Det är då lättare att ta upp sådant som personalen är oroad över något, kanske till och med innan det har hunnit bli ett problem, t.ex. i det skede när man börjar lägga märke till ett ovanligt beteende hos barnet. Om man är medveten om ett potentiellt

kommande problem, är det personalens och föreståndarens ansvar att lyfta fram det innan en verklig problemsituation uppstår.

15

Hur kommer man igång och vilka är utmaningarna?

Ibruktagningen av egenvårdarmodellen kan föra med sig att en del invanda strukturer behöver ses över och ändras. Om inte hela arbetsteamet är villigt att satsa på det nya arbetssättet kan det vara svårt att genomföra över huvudtaget. Många upplevde att det gamla arbetssättet kunde ifrågasättas och att det behövde förnyas trots att det hade gått bra att arbeta så. Andra upplever att de inte behövde ändra så mycket i det gamla arbetssättet för att kunna ta i bruk den nya kunskapen. Flera påpekade att man i dagens läge inte enbart kan förlita sig på t.ex. 20 års erfarenhet utan man är tvungen att själv anstränga sig för att hänga med i utvecklingen gällande nya arbetsmetoder med barn.

En stor del av personalen anser att när man börjar ta modellen i bruk är det viktigt att ha en positiv och öppen attityd till arbetssättet. Det gäller för dem som skall jobba med modellen, men också för föreståndaren. I diskussionerna med personalen framkom att om inställningen är negativ redan från början så blockerar man mycket av sig själv och man ser inte den egna förmågan. Det kan upplevas tungt för personer med lång erfarenhet att ändra sitt tankesätt och sina arbetsvanor. Flera sa att det krävdes en riktig aha-upplevelse innan de kunde ta till sig det nya sättet att arbeta. Det är viktigt att kunna ta emot nya idéer och kunskap med öppet sinne och sen pröva på arbetssättet under tillräckligt lång tid så att man hinner vänja sig vid det.

Det kan bli en del kompromisser för personalen i början, som t.ex. övertid och justeringar i arbetslistorna. Efter ibruktagandet verkar den allmänna uppfattning ändå vara att det var värt uppoffringarna i början när man ser att det är bra för barnen. Man vill att barnen skall trivas för då trivs även personalen. När personalen ser det goda resultatet är det uppmuntrande.

En del bland personalen upplevde att modellen infördes i daghemmet utan att saken diskuterades eller att de själva blev informerade. Därför upplevdes starten som tung. Det är viktigt att daghemmets ledning och föreståndare är tydliga i sina linjedragningar och att de ser till att personalen är välinformerad om ändringar i regler eller arbetssätt. Personalen behöver få tid att anpassa sitt tankesätt innan stora förändringar genomförs. Några hade inte nåtts av informationen att denna modell skulle tas i bruk och det kom som en överraskning under en endagsskolning.

Där under de två första timmarna förstod vi inte, vi trodde bara att detta är sådant som pågår, men mitt i allt förstod vi att det gäller oss. Personligen fick jag känslan att jag inte alls hann med. Vi fick inte en bra känsla. Det var hemskt mycket där [under dagen]. Jag blev negativ.

Personalen från daghem som kände till att modellen skulle tas i bruk och personal från daghem som delvis börjat med samma arbetsmetoder tidigare upplevde starten mera positiv. Några daghem mjukstartade med modellen genom att göra hembesök och mjuklandning vartefter det kom nya barn in i gruppen. Personalen ansåg att de barn som funnits i gruppen från tidigare var redan trygga i gruppen.

När personalen i daghemmen börjar planera inför hösten gäller det i första hand att bestämma vilka personer som skall arbeta i vilken barngrupp (se figur 4, steg 1). Här gäller också att planera eventuella kommande förändringar i personalen, t.ex. om någon vårdare vill byta till en annan barngrupp eller om det blir aktuellt med nyanställningar. På samma sätt går barngrupperna genom, man noterar t.ex. vilka barn som kommer att byta daghem och vilka barn som flyttas till en grupp för äldre barn.

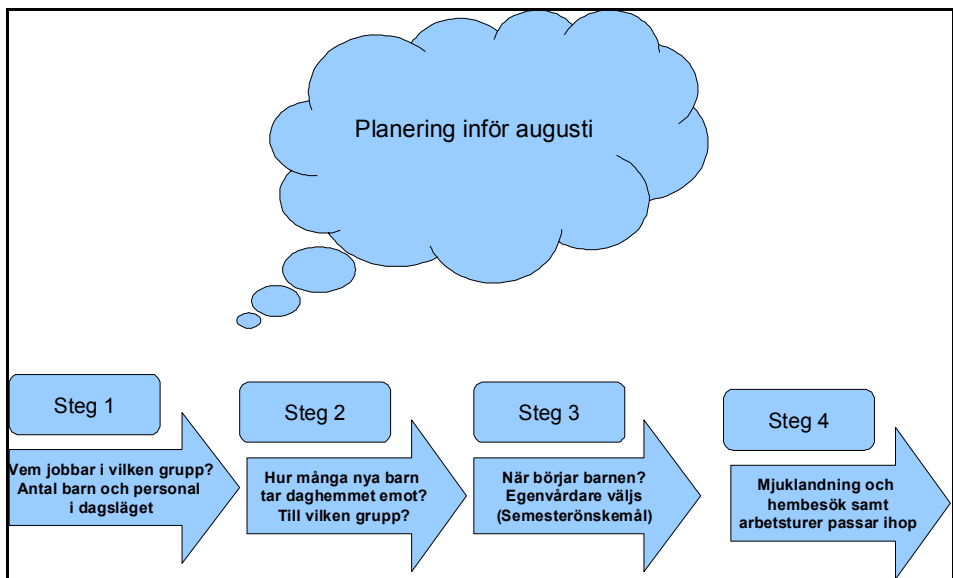
I det andra skedet (steg 2) konstaterar man hur många barn som daghemmet kan ta emot och antalet nya barn som har ansökt till daghemmet. De nya barnen delas in i existerande (eller nya) grupper.

Det tredje skedet (steg 3) handlar om att komma överens om när barnen börjar. Egenvårdare bör väljas senast vid detta skede och familjens tidtabeller bör passa ihop med egenvårdarens semester- och arbetstider.

Det fjärde skedet (steg 4) är själva utförandet. Då inleder barnet och föräldern dagvårdsstarten med hembesök och mjuklandning. Arbetstureorna justeras så att egenvårdaren är på plats då barnet är i daghemmet.

I varje skede bör alla vara beredda att eventuellt göra justeringar i de redan utstakade planerna.

Figur 4 Koordineringen av personal och barn inför höstens intagningar av barn till daghemmet.

Ibland går det inte som personalen har planerat och det har t.ex. hänt att barn börjat i daghemmet innan egenvårdaren har återvänt från sin semester. Då blir det en annan vårdare som tar hand om barnet under mjuklandningen. Planeringen av nya strukturer tar tid och resurser av personalen.

Sedan januari har vi börjat planera detta. Vi upplever att det kräver mycket planering när man måste börja så tidigt. Det tar bort fokus från den barngrupp som vi har nu. Så gjorde vi inte tidigare och det har den nya modellen fört med sig. I april går dagvårdsbeslutet ut och då måste vi veta precis var alla jobbar och hur det blir. Vi har

inte heller ännu rutin för det. Vi söker ännu vägar för att lösa det och det kräver mycket kraft och tid. Speciellt när man jobbar intensivt med de barn som man nu har och börjar få en bra grupp-känsla, så då ska man börja planera för nästa grupp. Det känns splittrande. Egenvårdarmodellen är nog bra men när man måste börja så tidigt med planeringen, mitt i början av året så är man redan i augusti och funderar på nya barn och det nya "året" och hur det ska bli. I slutet på april ska det vara klart, då har vi i huset redan suttit och tänkt hur vi vill ha det. När det dessutom är vanligt att det finns vikarier så blir det svårt för man vet inte vem som jobbar i vilka grupper. Vad är då vikariens roll och hur delar man upp barnen. Oftast vet man inte vem som jobbar på hösten när breven går ut. Det är mycket begärt att få det att fungera, fast det har nog gått.

En del upplever att de kunde göra ett ännu bättre arbete ifall det fanns tillräckligt med personal. Mera personal skulle göra att egenvårdarna skulle kunna ägna mera tid med barnen och att det skulle vara lättare att ordna med hembesök och mjuklandningar. Samtidigt ser personalen redan resultat av arbetsmodellen.

Sen när man ser resultatet att det har varit bra, när man märkt att det fungerar. Färre barn i gruppen skulle vara trevligt för att få mera tid för de barn som man jobbar med. Man räcker inte alltid till. Det märks bra när ett barn är borta så är det lättare att ha hand om gruppen och se enskilda barn.

15.1 Egenvårdarutbildningen är viktig

Egenvårdarutbildningen ger en fördjupad förståelse för varför arbetsmodellen fungerar och hur personalen kan ta barnets individuella behov i beaktande. Utbildningen ger även personalen en viss självsäkerhet, eftersom man får redskap för att hantera olika situationer bl.a. hembesöken. Utbildningen bör vara tillräckligt ingående och fyra dagar totalt har upplevts som lämplig längd. Utbildningen har arrangerats som två stycken två dagars kurstillfällen med några veckors uppehåll emellan. Många anser att utbild-

ningen är en stor drivkraft för att hålla upp kunskapen och att den behövs för att modellen skall kunna vidareutvecklas. Utbildningen bör ordnas med jämna mellanrum, för att det skall bli ett invariant arbetssätt och så att nyanställda har en möjlighet att komma in i modellen.

För att få människor med på något nytt, är början så otroligt viktig. Det får inte bli en känsla av att det är väldigt betungande vilket gör att människor inte orkar. Utbildningen bör därför komma före man börjar och är inne i alla praktiska saker som skall lösas. Då kan det nog kännas övermäktigt.

Många menar att det i slutändan handlar mycket om den egna inställningen, hur man vill jobba och hur mycket man är villig att anpassa sig. Teorin under utbildningen presenteras på ett bra sätt och kunskapen är lätt att ta till sig. Hur väl daghemmen lyckas tillämpa den nya informationen kan variera beroende på hur man har tolkat arbetsmodellen. Några kan uppleva det svårt att omsätta informationen i praktiken.

För personalen är det vardag hur man jobbar med barn. Man får det inte i ord eller skrivet på ett papper, t.ex. den där känslan. Fast man måste vara genuint intresserad och ha en organisation som är med. Alla måste köra för samma sak annars funkar det inte.

Personalen menar att ur daghemmens synvinkel skulle den lämpligaste tiden för utbildningen vara från oktober till november eller från februari till mars. Under dessa perioder är antalet barn som mjuklandar färre. Samtidigt finns det visserligen perioder när sjukskrivningar är vanliga t.ex. under influensatider. Det är svårt att hitta den optimala tiden för utbildningen. Under mjuklandningsperioderna vill personalen finnas till hands för barngruppen för att kunna bygga upp en stabil grupp.

Det anses allmänt som problematiskt att de nyanställda som börjar i augusti och ska hoppa in och göra hembesök och mjuklandning utan att ha fått en teoretisk bakgrund för det. Delvis lär sig den nya personalen om modellen från de andra i daghemmet, men utbildningen skulle ge de nyanställda mera självsäkerhet bl.a. för att gå på hembesök. Därför skulle det vara viktigt att utbildningen kunde ordnas innan de har fått ansvar för egna nya barn.

Många anser att det skulle vara bra om det skulle finnas en handbok som personalen kunde läsa, men menade att en handbok ändå inte skulle minska behovet av utbildningsdagarna. Det är i många fall svårt för personalen att hitta tid för att läsa när arbetsdagen går åt till intensivt arbete med barnen. Det är inte heller rimligt att personalen skall vara tvungen att använda kvällar och fritid för det som hör till arbetet. Därför har det varit bra med hela utbildningsdagar där personalen verkligen fått tid att fördjupa sig i modellen. Utbildningsdagar kunde eventuellt ordnas en gång på hösten och en gång på våren eftersom behovet av utbildning tills vidare är rätt konstant.

15.2 Utmaningar

Det finns några områden som personalen upplever är svåra eller som de inte har hittat en bra lösning på. Det gäller bl.a. följande områden:

- Hur skapar daghemmet nya rutiner när egenvårdarmodellen tas i bruk och hur upprätthålls de nya rutinerna?
- Hur jobbar man som egenvårdare med de egna barnen och med gruppen som helhet?
- Hur ordnas hembesöken på bästa sätt?
- Är det acceptabelt att byta egenvårdare?

15.2.1 Rutiner

Många upplever att den största utmaningen var att skapa nya rutiner när modellen togs i bruk. Den nya synen på barnet och arbetssättet var inte så lätt att ta till sig för personalen.

Starten var delvis svår eftersom vi måste söka vår roll och arbetssättet. Vi upplever ändå att vi har klarat det bra, vi försökte ta lite lätt på det. Vi tittade i början med en positiv attityd och tänkte att vi ser hur det går och ändrar när det behövs. Det fanns inte förväntningar på att någon utifrån skulle komma och berätta hur man skall göra. Vi hade ju egen yrkeskunskap.

Rutinerna rubbas när det kommer in nya barn eller nyanställda i daghemmet. Det är vanligt att barn och en del av personalen byts inför hösten men även under andra tider på året. När det kommer in nya barn eller ny personal till daghemmen är det utmanande för de andra att hålla igång veckoprogrammet. Verksamhet utöver de dagliga rutinerna stannar upp ett tag tills gruppen blivit lugn igen.

På detta års sida har vi inte haft egenvårdarsamlingar. Det har inte lyckats eftersom det kommit nya barn och vi har försökt hitta balans i gruppen. Annars har vi haft det i system att man umgås enskilt med de egna barnen. När barnen har mjuklandat med en månads mellanrum har det inte gått. Det går inte att ha egenvårdarsamlingar när man mjuklandar. Det är synd. Man kan ha egenvårdartid, men inte samlingar. Det skulle vara lättare om barnen kunde börja t.ex. bara två gånger i året. Gruppen lider av att det hela tiden kommer in nya barn. Barnen reagerar på förändringarna. Hela gruppdynamiken förändras. Allt rasar ihop och måste byggas upp igen. Vanliga rutiner som att gå ut och gå på torsdagar kan man inte göra när det kommer en som mjuklandar.

Arbetet i daghem förutsätter att personalen kan vara flexibel. Trots att det finns en struktur och en modell att följa så lyckas det inte alltid utan personalen är tvungen att kompromissa. Det kan t.ex. hända att hembesöket inte kan genomföras, kanske p.g.a. sjukfrånvaro eller personalbrist. Egenvårdarmodellen fungerar som en röd tråd i verksamheten men den måste anpassas till daghemsmiljön.

En föreståndare:

För att möjliggöra egenvårdarmodellen så bygger man upp verksamheten i planeringen. Inte bara i början utan försöker få det i daglig verksamhet, vilket även innebär utmaningen med att få smidiga övergångar från grupp till grupp. Det finns treårs-, fyraårs- och femårsgrupper, barnen får då nya egenvårdare varje år.

15.2.2 Att jobba med egna barn och att arbeta med gruppen

På ett daghem anser personalen att modellen är sårbar i och med att mycket av barnets trygghet beror på egenvårdaren. Man anser att modellen i varje fall går att förverkliga, men att det är viktigt att barnet kan knyta an till en annan i personalen om egenvårdaren är borta.

Det märks att det fungerar bra, men faller när egenvårdaren är sjuk eller blir borta. Men det går att reparera.

Det är svårt att veta hur intensivt egenvårdaren ska jobba med de lite äldre barnen (3-5 åringarna). Det upplevs också som oklart hur och varför egenvårdaren skall jobba speciellt med de egna barnen när hela barngruppen oftast kräver uppmärksamhet och bör vara välfungerande för allas trivsel. Personalen på ett daghem har upplevt denna balans svår.

Det är svårt ifall en egenvårdare får fyra barn som alla bara gråter och behöver mycket stöd. De andra i gruppen kan då hjälpa till så att inget barn blir ensamt. Ifall det blir sådana situationer så orkar inte egenvårdaren och barnen mår inte bra. Ett barn som var känsligt kopplade ihop egenvårdaren som den som tar barnet från mamman på morgonen. Därför blir egenvårdaren "ond" och barnet blev väldigt stressad av att se egenvårdaren på morgonen. Det löste vi genom att de andra gick och tog barnet på morgonen så att barnet skulle märka att det inte var fast på egenvårdaren.

Egenvårdarmodellen är ständigt i utveckling och ibland har personalen fått olika instruktioner och uppfattningar om hur man bäst går till väga. För att kunna jobba i små grupper med de barnen som en egenvårdare ansvarar för upplever många att det behövs ytterligare stöd och råd. Det är viktigt att kunna vara till för alla barnen i gruppen, samtidigt som barnets individuella behov bör mötas för att barnet skall trivas och må bra.

15.2.3 Organisering av hembesöken

Många upplever att hembesöken är ganska lätta att ordna, medan andra anser att det tidsmässigt och personalmässigt kräver en hel del arrangemang

för att genomföras. Planering i god tid kan göra att det fungerar smidigare, eftersom gruppen och personalen då är inställda på det.

Det är en svår balansgång att göra hembesök vid optimal tidpunkt före daghemsstarten, så att det stöder barnets mjuklandning. Ett litet barn glömmer snabbt dem som kommit på hembesök, medan ett äldre barn bättre minns besökarna. Den rätta tidpunkten för hembesöket ur barnens, familjens och personalens synvinkel är svår att veta på förhand. En del daghem gör inte hembesök till alla familjer eftersom föräldrar inte vill ta emot eller önskar ett hembesök. Andra daghem har gjort hembesök till alla familjer. I informationsbrevet som skickas hem framgår det varför hembesöket är viktigt. Många daghem har gått in för att främst använda egenvårdar-modellen för de yngre barnen, i alla fall tills daghemmen har fått rutin i arbetssättet.

Utgångspunkten för hembesöken är att egenvårdaren går i par med någon. När modellen togs i bruk för några år sedan, fanns inte klart uttalat att personalen borde utföra hembesöken i par. Personalen har upplevt att det finns en skillnad mellan att gå ensam och att gå i par.

Det positiva med att gå två är att man kan komma ännu närmare barnet. Eftersom den andra kan sitta och tala med föräldrarna så man kan gå ännu mera på barnets nivå. Det är även viktigt att känna att man kan ta den tid det krävs hos familjen. Det är inte bra om man känner att man måste ha bråttom tillbaka. Det har vi egentligen inte haft heller. Man har fått ta tid att gå för de andra har backat upp en och gjort det möjligt. När man går vet man att allt borde vara under kontroll i daghemmet så att man ska kunna sitta i lugn och ro.

Många funderar på den egna rollen under hembesöken. En person i personalen beskrev att hon kan få en känsla av att vara en "lektant" som kryper omkring på golvet med barnet. Det kan upplevas som onaturligt, men samtidigt är det viktigt att lära känna barnet. Det är svårt att veta om det borde vara egenvårdaren som umgås med barnet eller är det bättre att egenvårdaren diskuterar och etablerar kontakt med föräldrarna.

Några har upplevt det tungt att arbeta i barngruppen ifall två personer ur barngruppen samtidigt åker på hembesök. Trots att det ges annan personal till barngruppen, så upplever den som blir kvar att hon/han har ansvar för alla barnen, eftersom hon/han känner dem bäst. En del undrar även över hur det skulle gå om en olycka inträffade vid den tidpunkten. Det är även en av orsakerna till att de som går på hembesök inte vill göra dokumentationen direkt efter hembesöken. De upplever att de behövs i barngruppen. Det innebär ibland att informationen från hembesöken inte finns nedskrivet utan enbart muntligt överförs till de andra i gruppen. Många önskar att det alltid skulle vara möjligt att kalla in extra personal under hembesöken, för att göra dem lättare att organisera.

15.2.4 Byte av egenvårdare

På de största daghemmen är barngrupperna ofta uppdelade enligt ålder, vilket gör att barnen byter grupp en gång i året. På medelstora daghem kan ett barn vara i samma grupp i tre år. I de minsta daghemmen har man bara en grupp för barn i alla åldrar. Hur barngrupperna är uppdelade kan eventuellt påverka hur personalen ser på trivseln och sammanhållningen mellan barn och egenvårdare.

Egenvårdarmodellen förutsätter att egenvårdaren och barnet kan knyta an till varandra. För en egenvårdare är det viktigt att lära sig att tycka om barnet och att komma överens med föräldrarna. Ibland kan det finnas familjer med vilka egenvårdaren upplever att samarbetet inte fungerar. Det är en fråga som är svår att lösa. En del ur daghemspersonalen anser att man bör fundera på den egna inställningen och ta stöd från arbetsteamet för att hantera situationen medan andra anser att man i sådana fall borde byta egenvårdare.

Det är en utmaning att jobba med barn som man har svårt för. Det är spännande att jobba med de barnen för det ger en sen mycket när man kommit över det. Med de svåra barnen finns det möjlighet att själv utvecklas.

När egenvårdaren och barnet trivs i varandras sällskap och det finns ett gott förhållande till föräldrarna, så upplever barnen trygghet. Om det inte

fungerar så bör personalen sinsemellan diskutera situationen. Några upplever att det är bättre att byta egenvårdare i vissa fall, t.ex. om en egenvårdare inte kan knyta an till ett barn och eventuellt kommer att jobba med honom/henne i flera år.

Det händer inte ofta att man måste byta men det händer och det är då bättre att byta än att pinas. Speciellt för dem som jobbat längre och kan ha samma barn i sex år. Jag har haft en kull [barn] från början till slut. Det var jätteroligt. En annan har haft sina barn i två år och en tredje i tre år. Det är bra att det finns flexibilitet och öppenhet att ta upp svårigheter med kollegor. Det blir inte så jobbigt då vare sig för barnet eller för personalen. För barnen märker det också. Alla som har jobbat inom dagvården vet att det finns barn eller föräldrar som kan vara svåra att komma överens med. Fast det är nog viktigt att jobba på det.

Andra anser att det går att arbeta sig igenom svårigheter med personkemin och att det ofta handlar om att bearbeta sina egna känslor.Handledning från utomstående eller mellan kollegor kan då få en speciellt stor betydelse. Det är viktigt att kunna se andra sidor av barnet. Ibland kan det finnas barn som är utmanande att arbeta med som kräver extra mycket tid och tålamod. Krävande barn kan skapa en belastning för egenvårdaren men upplevs samtidigt som positivt utmanande.

Det är väldigt skönt sen när man har kommit över det. Det är jobbigt men man kan inte välja utan man måste finnas till för alla barn. Det är en själv som man måste jobba med för att klara sig som professionell. Det är sällan som det händer och ofta är föräldrarna ödmjuka när man tar hand om deras lilla skatt. Sällan blir det problem. Fast ibland fungerar inte kemin men man jobbar med det. Ibland kan man diskutera saken och få en annan synvinkel på det. Då kan man se på situationen från ett annat håll och inte så snett som man själv ser det. Kanske någon annan har sett något annat och då kanske klockorna börjar ringa. Man kanske får lite distans. Detta händer inte så ofta [att personkemin inte passar]. Man kanske även själv måste analysera sitt eget beteende och sina ordval när man t.ex. talar med föräldrarna.

Ifall egenvårdaren byts betonas det att det sker för allas bästa och för den gemensamma trivsln. Ett byte kan ibland bero på praktiska saker som språkkunskaper. Om ena föräldern t.ex. är finskspråkig kan det vara lättare att ha en egenvårdare som är helt tvåspråkig. Ett byte kan också bero på personkemin, att barnet inte får en kontakt med egenvårdaren eller att kommunikationen med föräldrarna inte fungerar. Oftast sker dock bytet p.g.a. personförändringar eller när nya barn kommer till gruppen. Man brukar i allmänhet inte fästa så stor uppmärksamhet på bytet eftersom alla i barngruppen redan känner barnet och föräldrarna brukar inte misstycka.

En föreståndare:

Vi har enbart bytt egenvårdare när det har skett byten i personalen, det har inte skett för att man inte har kommit överens eller av andra personliga orsaker. Däremot tyckte jag att det borde vara helt möjligt och acceptabelt att byta egenvårdare ifall sådana problem skulle uppstå i framtiden.

16

Vad är nyttan?

Under den tid som modellen har varit i bruk har det gjorts flera utvärderingar. Stina Forsberg startade en kvalitetsutredning som riktade sig till alla föräldrar vars barn gick i daghem. En annan utvärdering gjordes i samband med projektet Svensk utvecklingsenhet, vilket innefattade både föräldrars och personalens uppfattningar och erfarenheter om egenvårdarmodellen.

16.1 "Vi vill ha glada och trygga barn på dagis" – kvalitetsutredning inom den svenska dagvården

När modellen med egenvårdare i daghem började ta form fanns ett behov av att utreda det aktuella läget i de svenska daghemmen. Under våren 2004 initierade Föräldrakonferensen för de svenska daghemmen i Helsingfors en utredning av kvaliteten på stadens svenska daghem. Utredningen var ett samarbetsprojekt mellan Föräldrakonferensen, FSKC, svenska socialservicebyrån i Helsingfors och Svenska kulturfonden. Syftet var att skapa riktlinjer för utveckling för att få daghemsverksamheten att bättre motsvara föräldrarnas behov och förväntningar. (Forsberg 2006.)

I den enkätundersökningen deltog 991 föräldrar (svarsprocent 75 %) och 36 föreståndare (svarsprocent 71 %). På basen av undersökningen framkom det att föräldrarna uppskattade personalens yrkeskunnighet och insatser men var bekymrade över bristande personalresurser. Informationsutbytet mellan daghemmen och hemmen upplevdes som bristfälligt och daghemmens regler och målsättningar var oklara. Däremot var daghemmens rutiner bekanta. Andra orosmoment var huruvida det svenska språket stöds tillräckligt i daghemsmiljön samt barnens behov och möjligheter att få individuell vård i stora barngrupper. (Forsberg 2006.)

Enkätresultaten gav upphov till många förbättringsförslag för verksamheten och även åtgärder som krävde politiskt engagemang. Behovet av väl-

fungerade verksamhetsstrukturer verkade finnas som t.ex. en bättre rapportering till föräldrarna. Under den tiden som rapporten utarbetades utvecklades egenvårdarmodellen. Rapporten nämner egenvårdarmodellen och hembesök som eventuella stödåtgärder inom daghemsverksamheten. Utbildning och handledning till personalen omnämndes även som behövliga stödfunktioner. (Forsberg 2006.)

16.2 Föräldrarnas och personalens utvärdering av modellen

Under våren 2007 gjorde Svensk utvecklingsenhet inom socialt arbete en enkät till föräldrar, vars barn fick dagvård. Föräldrarna meddelades på förhand om undersökningen. Syftet med enkäten var att ta reda på föräldrarnas åsikter om hur väl egenvårdarmodellen har förverkligats utgående från de målsättningar som hade satts upp. Enkäterna delades ut till föräldrarna när de kom och hämtade sina barn från daghemmen. Svarsprocent var hög eftersom enkäten fylldes i på plats. Enkäten bestod av 14 påståenden och fyra öppna frågor med utrymme för kommentarer och förbättringsförslag.

Responsen var mycket positiv. Föräldrarna uppgav att de varit mycket nöjda med verksamheten både gällande egenvårdarna, hembesöken och mjuklandningen.

I tabell 2 har en del exempel på påståenden och föräldrarnas respons sammanställts. Svartalternativen var graderade från 1 (påståendet stämmer utmärkt väl överens med den egna erfarenheten) till 5 (stämmer dåligt överens). Siffrorna nedan visar svartalternativen "utmärkt väl" och "mycket bra" hopsummerade eftersom de båda visar på en positiv inställning.

Tabell 2 Föräldrarnas åsikter om egenvårdarmodellen.

Påstående	Procent av svarsalternativen "utmärkt väl" och "mycket bra"
Hembesöket har främjat en trygg dagvårdsstart för barnet.	97
Det var viktigt för barnet att egenvårdaren bekantade sig med barnets hemmiljö.	79
Mjuklandningsperioden skapade en trygg grund för dagvårdsstarten.	94
Mjuklandningsperioden gav barnet goda möjligheter att underlätta barnets separation från förälder.	97
Barnets specifika behov uppmärksammas lättare med hjälp av egenvårdaren.	88

Det framgår tydligt från denna enkät att föräldrarna var nöjda med egenvårdarmodellen. I de öppna svarsalternativen framkom dock några problemområden. En del ansåg att egenvårdarmodellen är svår att förverkliga p.g.a. praktiska personalarrangemang, personalbrist eller för stora barngrupper. Några förbättringsförslag var bl.a. att det skulle behövas mera konkret information om daghemmen, besök till daghemmen och färre barn som mjuklandar samtidigt.

Under våren 2007 ordnades ett utvärderingsseminarium för personalen där bl.a. metoden "Walking gallery"⁶ användes. Personalen arbetade i grupper för att diskutera fem teman:

- Egenvårdare på daghem
- Hur modellen stöder fostringsgemenskapen, d.v.s. fostran av barnet i samråd med föräldrarna
- Hembesöket
- Handledning gällande i bruktagandet av modellen med egenvårdare och hembesök
- Mjuklandningen

Det allmänna intrycket från utvärderingen var att personalen upplevde egenvårdarrollen tydlig. Det innebär att andra i personalen och föräldrarna

⁶ En arbetsmetod där deltagarna gick från arbetsstation till arbetsstation för att diskutera egenvårdarmodellen. Deltagarna skrev ner sina åsikter enligt fem teman. Därefter fördes en gemensam diskussion med alla deltagare.

visste vem som ansvarar för barnet. Trots detta fanns en oro över att så stor fokus lades på egenvårdaren i daghemsgruppen. Modellen är sårbar eftersom stort ansvar och kunskap finns hos en person. Personalen hade fått positiv respons från föräldrarna med goda upplevelser av modellen. Personalen upplevde att samarbetet med hemmen fungerade bättre och löpte smidigare. Föräldrarna fick bekräftelse och gavs möjlighet att vara experter på sitt barn. Personalen ansåg att den gemensamma fostran låg i fokus, d.v.s. föräldrarna bar huvudansvaret för fostran och att personalen skulle stöda deras tankegångar och principer. Egenvårdarens roll ansågs speciellt viktig då det gällde de yngre barnen (under 3 år).

På nästan alla daghem var hembesök en ny verksamhetsform. Diskussionsunderlaget upplevdes som ett stöd i samtalen med föräldrarna och som ett bra verktyg, eftersom det gav struktur åt hembesöket. Många upplevde att det kändes naturligt att prata om barnet i dess hemmiljö. Barnets bakgrund kom fram på ett konkret sätt.

Problem och frågor som framkom i samband med ibrukttagandet av modellen var bl.a. följande:

- Hur hanterar man det ifall föräldrar inte vill ta emot hembesök? Det fanns en oro att det kunde leda till att personalen skulle få jobba extra hårt för att skapa förtroende.
- Vad händer när egenvårdare inte är på plats eller är borta under längre perioder? Vem tar ansvar?
- Hur lyckas hembesök till föräldrar som är skilda? Vilka är då de gemensamma fostringslinjerna?
- Hur agerar man när föräldrarna inte vill att information skall spridas vidare till övriga i personalen? Finns det och behövs det riktlinjer i frågan?

Utgående från både föräldraenkäten och personalutvärderingen kan man konstatera att det finns en del praktiska frågor som bör lösas för att underlätta införandet av egenvårdarmodellen. Det behövs engagemang för att egenvårdarna skall kunna använda tid på utförandet av egenvårdarmodellen, gällande hembesök, föräldrakontakt, interaktion med barnet och planering. Vidare är det också viktigt att personalen tillsammans diskuterar

arbetsfördelningen och arbetssättet i barngruppen, t.ex. hur egenvårdaren skall jobba med de andra barnen i gruppen.

16.3 Fördelar med egenvårdarmodellen

De erfarenheter som framkom under personalens utvärderingsseminarium påminner delvis om de erfarenheter som kom fram i diskussionerna med personalen i samband med gruppdiskussionerna år 2008. En av målsättningarna med egenvårdarmodellen är att erbjuda barn och föräldrar stöd i ett tidigt skede. Det kräver en förmåga att kunna reagera i tid innan problem fördjupas. En annan målsättning är att stöda föräldrarna i deras fostrarroll.

Hembesök och mjuklandningen är till för att skapa en bra början för barnen i daghemmet. Höstarna och speciellt augusti är ofta en tung period för både barnen och personalen i daghemmen eftersom många är nya i gruppen. Personalen arbetar då med att underlätta daghemsstarten för barnen, samtidigt som personalen eventuellt lär känna nya arbetskollegor. Början av hösten har för personalen många gånger kunnat upplevas som kaotiska innan alla har hittat fungerade rutiner och gruppkänslan har blivit starkare. I början jobbar personalen intensivt med de egna barnen men så småningom blir det en barngrupp där alla hjälps åt. Egenvårdarmodellen har erbjudit en stomme till handlingsplan som personalen har kunnat följa.

Tidigare var det tungt på höstarna när det fanns många nya barn och det var mycket skrik. Det känns ännu så men det märks att det går mycket lättare med egenvårdarmodellen. Lättare för att man hela tiden är med barnet och har träffat det förut.

Hembesöket har även gjort att när barnen börjar i daghemmet så känner de igen egenvårdaren. Vissa barn kan riktigt lysa upp när de ser egenvårdaren och det ger en bra känsla jämfört med tidigare när barnen kunde stirra oförstående på den person som tog emot barnet. Föräldern söker sig även till egenvårdaren och eftersom man redan har fått en kontakt under hembesöket är det lättare att komma igång.

Jag anser att mjuklandningen går snabbare med de barn som man har varit på hembesök till. Barnet känner igen egenvårdaren när det kommer till dagiset. Barnet verkar tryggare och börjar kanske inte gråta när föräldrarna går. Föräldrarna verkar tryggare, vilket även påverkar barnet. Ibland kan det vara så att barnet är så fascinerat av leksakerna att separationsångesten kommer först några veckor senare, när det inte finns mera att utforska. Då märker barnet att föräldrarna är borta på riktigt.

Ibland kan mjuklandningen vara mycket svår för föräldrarna och personalen är tvungen att vara bestämd och inte låta sig påverkas av föräldrarnas kval. Personalen skall kunna visa att de har yrkeskunskap och kan sköta barnen.

Vi hade en mamma som satt under bordet och grät. Det var under mjuklandningen och barnet satt med. Mamman började gråta varje gång ett annat barn började gråta för hon tänkte att hennes eget barn kommer att göra samma. Det är svårt att veta var man skall dra gränsen och slå näven i bordet och säga att nu är det slut på det här utan att vara dum, elak och jävlig. Man tänker alltid att om vi väntar en dag så går det över. Den förälder som hade så svårt, har nog tackat oss efteråt och sagt att det var strongt av er att göra på detta sätt. Vi hade inte varit hårda men bestämda och gett den bilden åt mamman att vi klarar av detta och att det inte är något nytt för oss. Att visst skriker barnet men det går ingen nöd på barnet. Därför tackade mamman för hon trodde att hennes barn kommer att vara det första barnet som inte kommer att klara av att vara daghem.

Föräldrarna är tacksamma för att de har blivit väl bemötta och fått stöd. Överlag har föräldrarnas reaktioner på hembesöken varit positiva. Föräldrarna uppskattar antagligen att personalen tar sig tid och engagerar sig just i deras barn.

Några upplevde att hembesöken inte har haft någon effekt på starten och att mjuklandningen har de största fördelarna. Många kan uppleva det som en tröskel att komma iväg på hembesök och att föräldraträffar i daghemmet skulle kännas mera vant. Ändå lämnar hembesöken ofta en bra känsla efter sig och när det märks att barnet har haft nytta av det så är det värt det. Det

anses viktigt att föräldrarna får berätta om sitt barn i sitt eget hem. Hur barnet reagerar och kommer ihåg hembesöket kan även bero på hur länge före starten hembesöket gjordes och hur gammalt barnet är. Här är två citat om hembesöken.

Tryggheten anser vi är det viktigaste. Först när man träffar barnet och sen är man på plats när barnet börjar. Barnet känner igen ansiktet. Man blir sen själv så glad när de kommer första gången och när barnet ler mot dig. Man ser på deras ansiktsuttryck att jag är bekant istället för att de skulle stirra på mig och undra, "Vem är du?". Barnet verkar känna igen en, det är hon som har varit hemma hos oss. Det ger en bra känsla. Det märks även på föräldrarna för de är glada att se en och börjar genast prata med en. De får kontakt och vågar öppna sig.

Vi upplever att föräldrarna oftast tagit emot hembesöken som något positivt. Föräldrarna till barnen på stora sidan tyckte att det var bra att de fick veta vem som kommer att jobba med deras barn. Ingen har tackat nej till hembesök. Vi upplever inte att det är svårt att boka tider eller att gå på hembesök utan tvärtom. Barnen har mycket lättare att börja när de hade sett en tidigare. Barnen kommer väldigt länge ihåg att man varit hemma hos dem. Det är lättare när barnen börjar. Barnen är dessutom med på öppna dörrars dag. Så barnet "vet" vart det är på väg. Sen är det lättare för personalen att ha fått träffa föräldrarna, när man har fått början på kontakten med dem. Man har redan hunnit sitta och prata med dem. Då får man en känsla av vad det är för typs människor. Jag tycker att det har underlättat arbetet.

Många anser att kontakten med föräldrarna är mera positiv och man pratar mera med föräldrarna än tidigare. Personalen får även en större förståelse för barnens beteende eftersom de sett dynamiken inom familjerna i deras hemmiljö. Egenvårdaren är öppen och berättar om hur barnet är i daghemmet och vad som pågår där, vilket gör det lättare för föräldrarna att berätta om hur det är hemma. Även föräldrasamtalen underlättas av att man skapat en god kontakt.

Vi har gjort så att om det är något mera känsligt så är det egenvårdaren som tar upp det. Där är modellen också bra för man har byggt upp ett visst förtroende och det man säger misstolkas inte så lätt. Föräldrasamtalen blir även bra och givande när man har skapat en god kontakt. Man får reda på en massa om hemsituationen i och med att de har ett förtroende för egenvårdaren. Föräldrasamtalen har vi en tid efter starten. Just nu är det så att man får mera reda på situationen hemma. Man pratar ju nästan dagligen om situationen på daghemmet. Då öppnar föräldrarna sen dörren dit hem på ett annat sätt. De berättar mycket mera om sitt hemliv än vad de har gjort tidigare. Det är ju så skönt.

Många föräldrar har sagt till personalen att de har varit nöjda med egenvårdarmodellen. En del berättar till och med att det var orsaken till att man valde just detta daghem.

16.4 Hur märks det på barnen att de har en egenvårdare?

Barnets individuella behov uppmärksammas på ett mera systematiskt sätt genom egenvårdarmodellen vilket gör att barnen är lugnare i daghemmen. Personalen anser att resultaten av egenvårdarmodellen märks i den dagliga verksamheten med barnen. Det är inte enbart de livliga barnen som får all uppmärksamhet utan även de blyga och försiktiga barnen har en chans att komma fram.

Ifall alla egenvårdare har varit i kontakt med sina barn så kan man säga att alla barn har blivit sedda. Hur djup kontakten blir med barnet är beroende på dagen och vad som händer och vad barnet behöver. Ganska snabbt kan det bli så att de lugna och snälla barnen inte blir uppmärksammade. Man ser barnen bättre med denna modell.

Det märks på barnen att de har en egenvårdare genom att de söker upp henne/honom när de behöver tröst. Egenvårdaren blir delvis som en favorittant. Barnet kan gå förbi alla andra vårdare t.ex. på gården och fram

till egenvårdaren när barnet vill ha uppmärksamhet. Kontakten till de yngre barnen blir tydligare eftersom de inte kan uttrycka sig verbalt. De söker därför en mera fysisk kontakt. De yngre barnen kommer ofta i famnen eller behöver hjälp med av- och påklädning medan de äldre barnen kan verbalisera sina behov.

På lilla sidan kan det på det sättet vara lättare för där kommer barnen fram till en och då tar man upp dem i knäet och sitter med dem eller byter blöjor. Man får oftare chansen att vara med sina egna barn. Barnen kommer och söker kontakten. Det märks även vem som tog hand om dem under mjuklandningen för när barnen är riktigt lessna så kommer barnen till den personen fast alla i personalen annars duger bra. När det är något kritiskt går de helst till egenvårdaren. När barnen kommer ut (från vilan) och är sömniga så söker de efter egenvårdaren. Det märks även när man har en senare arbetstur. Då är det många som kommer och ser undrande på en som om de tänkte, DÄR är du ju, var har du varit när du kommer så sent. De kommer nästan rakt i ens famn och stäcker ut händerna. Då märks det också att man är viktig och att de tycker om en. Det känns bra.

När egenvårdaren har byggt upp en relation till barnen skapar de även tillsammans en viss kommunikation. Egenvårdaren lär sig tolka barnets behov. Egenvårdaren vet hur barnet vill bli tröstat och man behöver inte nödvändigtvis prata så mycket eftersom barnen blir lugnare nästan genast då hon/han kan förutsäga vad som kommer att hända. Eftersom barnen i gruppen är uppdelade enligt egenvårdare blir det lättare att hinna med alla barnen i gruppen förutsatt att alla egenvårdare är på plats. En del anser att med egenvårdarmodellen får alla barnen automatiskt uppmärksamhet eftersom egenvårdarna lägger märke till de egna barnen.

Det ger en upplevelse av att man hinner med de egna barnen. Man behöver inte ha dåligt samvete för att det finns vissa barn som man inte tycker om och det är helt okej för det finns en annan som tar hand om och ger det barnet värme. Det blir även en jämnare vårdkvalitet, eftersom du ger dina egna barn lika mycket uppmärksamhet. Om du har 13 barn finns det alltid de som kommer

och vissa som aldrig kommer till en och blir osynliga. Det är lättare att uppmärksamma de barn som inte vågar komma men behöver få uppmärksamhet.

Några berättar att den kontakt som man i egenskap av egenvårdare lyckats skapa med barnet förblir kvar en längre tid. Det märks t.ex. genom att barnen och egenvårdaren känner ett speciellt band även efter att barnet har bytt grupp. Barnen följer inte nödvändigtvis efter den gamla egenvårdaren men det märks i kommunikationen att de förstår varandra.

Det finns ännu en relation kvar, något speciellt med de barn som jag hade då [på lilla sidan]. Det sitter i sen, när de har fått en trygg början och man märker på alla att de fick det. De springer inte efter en, men det märks när man pratar med dem eller när de besöker stora sidan. Det är en fördel när barnen har en trygg början. Det gör jobbet lättare för personalen också.

16.5 Modellen sparar tid och underlättar arbetet

I början trodde många att egenvårdarmodellen skulle innebära mycket extra arbete, men så har det inte blivit. Barnets anpassning till daghemmet går snabbare och orsakar mindre ångest hos barn och föräldrar, vilket märks genom att barnen gråter mindre och föräldrarna är mera avspända.

Först hade vi reagerat på modellen och tänkt att det blir massor med extra jobb, men det har gått tvärtom. Nu när man ser de bra sidorna, hur bra det är för barnen och föräldrarna har varit så positiva. Det är roligt för dem. Man kommer närmare familjen när man går hem till dem. Sen när man träffas på daghemmet känns det som att man är gamla bekanta.

Visserligen krävs att personalen är villig att byta arbetsturer men när alla vet om det på förhand går det bra att ordna och det upplevs inte belastande. Personalen upplever att föräldrarna och barnen är mycket tryggare vilket upplevs belönande med tanke på den arbetsinsats som personalen lägger ner i arbetsmodellen.

Modellen gör jobbet lättare för personalen, det underlättar otroligt mycket. Vissa föräldrar som har äldre barn, har kommenterat att tänk om man skulle ha haft hembesök redan då. Det har bara varit positivt. För de föräldrar som kommer som nya, är det mycket tryggare när de vet att det är en trygg människa som tar emot deras lilla barn. Så visst är det lättare. Föräldrarna är lugnare. Man har kunnat prata med dem och berätta hur det är och fungerar. Hembesöket är ganska viktigt. Genom hembesöket får man en otrolig förhandsinformation om barnet som man annars inte får när barnet kommer in genom dörren till daghemmet. Det som daghemmet gör kommer lite senare. På så kort tid kan föräldrarna inte ta till sig all den information som finns om vad vi gör och vad barnen skall kunna. När barnen anpassat sig till gruppen eller anpassat sig till daghemmet då kommer man över till det andra. Man har då färdigt en beredskap att ta sig an det enskilda barnet.

I många fall kan barns specialbehov synas i ett tidigare skede tack vare den täta kontakten mellan egenvårdaren, barnet och föräldrarna. Vid behov kan därför t.ex. specialbarntädgårdsläraren kopplas in i ett tidigt skede, så att föräldrarna snabbt kan få hjälp, t.ex. när det gäller att ansöka om assistent. Det är personalen som anhåller om assistent och det är ofta en lång process. Det är viktigt att barn och föräldrar i behov får hjälp i ett tidigt skede.

16.6 Avslutande kommentarer

Inom dagvården är det viktigt att kunna erbjuda en bra service till familjerna och sprida information om daghemmens arbetssätt och verksamhetsprinciper. På många daghem upplever man att dagens föräldrar är noggranna med att välja daghem och de ofta bekantar sig med flera daghem för att jämföra. Föräldrarna väljer inte nödvändigtvis det närmaste daghemmet, utan väljer ett de tror ger deras barn bästa möjliga dagvård. Därför är det viktigt att daghemmen kan profilera sig genom goda arbetsmodeller.

En viktig del av egenvårdarmodellen är att det finns tillgång till professionell handledning, helst med en handledare som känner till daghemsverksamheten och egenvårdarmodellen. Handledning betonas extra mycket

vid ibruktagningen av modellen. Det kan finnas problem i vardagen med barnen t.ex. att barn klamrar sig fast vid egenvårdaren och personalen är rädlös för hur de på bästa sätt kan få detta barn att acceptera andra vårdare i gruppen. I det intensiva arbetet med barn är det svårt att få distans till arbetet, vilket gör att en utomstående sätt att se saker bidrar till ett mera objektivt synsätt. Personalen anser att handledning har en positiv inverkan i arbetet.

När ett nytt sätt att arbeta skall omsättas i praktiken, är det viktigt att kunna ändra den egna inställningen. Man måste ge upp en del av ens tankesätt och vara villig att anpassa sig till något nytt. Så gott som alla av de tillfrågade vill att arbetssättet med egenvårdare i daghem skall fortgå. Egenvårdarna upplever det givande att arbeta med barnen enligt denna modell. Det är vanligt att personalen upplever tidsbrist, vilket även framkom i gruppdiskussionerna. En del önskar att de hade mera tid och möjlighet att engagera sig ännu mera i de enskilda barnen. Ett annat vanligt problem är rekryteringssvårigheter och antalet ofyllda befattningar. Personalen tillfrågades om önskemål inför framtiden. Här är några exempel:

- Mer yrkeskunnig personal skulle ge mera tid med egenvårdarbarnen och ge mer kvalitet i arbetet
- Studiecirkel kunde fördjupa arbetsmetoderna
- Mera respons från föräldrar till personalen vilket kunde förverkligas t.ex. genom enkäter en gång i året eller vartannat år
- Ett systematiskt sätt att introducera ny personal, t.ex. genom en handbok
- Rådgivningar skulle kunna informera föräldrar om hur det är när ens barn börjar i daghem genom att prata om det eller genom att ge en broschyr om det

Utvecklingen av egenvårdarmodellen har sporrats både av allmänna direktiv från Social- och hälsoministeriet och av nationella riktlinjer inom småbarnsfostran. Ytterligare har föräldrars och personalens förbättringsförslag gett upphov till förbättringar. De grundantaganden om modellen som man utgick från var bl.a. att hembesöket främjar en trygg dagvårdsstart för barnet och att mjuklandningen underlättar barnets separation från föräldrarna. Grundantagandena verkar stämma på basen av enkätsvaren från föräldrar och

diskussionerna med personalen. Det har skett en förbättring i kvaliteten på dagvårdstjänsten om man jämför föräldrarenkäten som gjordes år 2004 med den som gjordes år 2007. De föräldrar som svarade på enkäten år 2004 upplevde att daghemmets regler och målsättning var otydliga medan svaren från år 2007 visar att föräldrarna var nöjda med arbetet inom ramen för egenvårdarmodellen.

Implementeringen av egenvårdare i den dagliga verksamheten behöver dock stöd och en del praktiska problem behöver lösas inom enskilda daghem. Utgående från personalens upplevelser kan man dra slutsatsen att egenvårdare i daghem har en bra inverkan på barnen och det stärker samarbetet mellan föräldrar och personal. De goda erfarenheterna från personalen, föräldrar och barnen har lett till ett ökat intresse av att sprida och ta i bruk modellen. I framtiden kommer stegvis andra daghem inom Helsingfors stad att ta i bruk egenvårdarmodellen.

Litteratur

Ainsworth, M. (1979). Infant-mother attachment. *American Psychologist*, 34, 932-937.

Askeleittain: Tunnetaitojen ja sosiaalisten taitojen opetusohjelma, www.askeleittain.fi, StegVis : StegVis är ett undervisningsmaterial som syftar till att förebygga aggressivt beteende och lägga en grund för ett gott socialt samspel, <http://www.gislasonlowenborg.com/>

Center on the Social and Emotional Foundations for Early Learning: What Works Briefs. CSEFEL, www.vanderbilt.edu. Forskningsbaserad praktisk kunskap om hur man främja barns emotionella och sociala färdigheter i dagvården, hemma och i andra miljöer där man arbetar bland barn. Beskriver vilka interventioner och strategiersom fungerar bäst och olika sätt att arbeta med utmanande barn.

Backman, A. (2008). Egenvårdarmodell I praktiken – “Man ser barnen bättre med denna modell”. Rapport. Helsingfors stad, svenska socialservicebyrån.

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Separation, anxiety and anger*. New York: Basic Books.

Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. USA: Basic Books.

Broberg, Granqvist, P., Ivarsson, T. & Risholm - Mothander, P. (2007). *Anknytningsteori. Betydelsen av nära känslomässiga relationer*. Nature & Kultur.

Crittenden, P.M. (1995). Attachment and risk for psychopathology. The early years. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 16 (3, Suppl.).

Crittenden, P.M. (1997). Toward an integrative theory of trauma: A dynamic-maturational approach. In D. Cicchetti & S. Toth (Eds.), *The Rochester Symposium on Developmental Psychopathology*, Vol. 10. Risk, Trauma, and Mental Processes (pp. 34-84). Rochester, NY: University of Rochester Press.

Crittenden, P. (2000). Attachment and psychopathology. In S. Goldberg, R. Muir, & J. Kerr (Eds.), *Attachment theory: Social, developmental, and clinical perspectives*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

Deca Program (Devereux Early Childhood Assessment Program): *Enhancing Social and Emotional Development. Sample Packet*. Syftet med programmet är att stärka skydds faktorer för 2-5-åriga barn.

- Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området (FSKC).
Projekt inom dagvården 2004-2006. Hämtad 2.7.2008.
http://www.fskompetenscentret.fi/page64_sv.html
- Dettling, A., Gunnar, M. & Donzella, B. (1999). Cortisol levels of young children in full-day childcare centers. *Psychoneuroendocrinology*, 24.
- Dettling, A., Parker, S., Lane, F., Sepanc, A. & Gunnar, M. (2000). Quality of care and temperament determine changes in cortisol concentrations over the day for young children in childcare. *Psychoneuroendocrinology*, 25.
- Eriksson, E. & Arnkil, T. (2006). Huoli puheeksi (varhaisen huolen puheeksiottaminen) Stakes, Ta upp oron – en handbok i tidiga dialoger.
- Finlex. Lagen om barndagvård 19.1.1973/36, paragraf 2 a §. Hämtad 30.4.2008.
<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1973/19730036?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=dagv%C3%A5rd>
- Forsberg Stina. 2006. "Vi vill ha glada och trygga barn på dagis" – Kvalitetsutredning inom den svenska dagvården. Rapport 1/2006 fskompetenscentret. Hämtad 30.4.2008.
www.fskompetenscentret.fi/index.php?target=File&action=show&cms%5Bid%5D=61
- Forsman Heidi, Hanhiova Susanna, Jaatinen Nina. 2007. "Äiti oot mun mielessä" – Omahoitajuuden tavoitteiden toteutuminen päiväkodissa vanhempien näkökulmasta. Opinnäytetyö. Stadia. Hämtad 14.8.2008.
<https://oa.doria.fi/bitstream/handle/10024/29222/stadia-1195038182-4.pdf?sequence=1>
- Gammelgård Lillemor. 2006. Språkstrategi för dagvården – från A -Ö. Svenska kulturfonden. Helsingfors: Universitetsstryckeriet.
- Gerhardt, S. (2007). Rakkaus ratkaisee: varhaisen vuorovaikutuksen merkitys aivojen kehittymiselle. Edita.
- Goleman, D. (2007). Sosiaalinen äly. Otava.
- Gottman, J. (1998). EQ för föräldrar. Hur du utvecklar känslans intelligens hos ditt barn. Natur och kultur.
- Hynninen Anna-Riitta. 2004. "Äiti tulee hakemaan!" – Auta Lasta Kasvamaan työmuoto alle 3 -vuotiaiden päiväkotiryhmässä. Pro gradu – tutkielma. Oulun Yliopisto. Hämtad 14.8.2008.
<http://www.kajaaninkampus oulu.fi/file.php?917>
- Jernberg, A. & Booth, P. (2003). Theraplay. Vuorovaikutusterapian käsikirja. Psykologien kustannus oy.

- Kalliala, M. (2008). Kato mua: kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa. Gaudeamus.
- Kanninen, K. Dialogisen mielen rakentuminen varhaisessa vuorovaikutuksessa. Kirjassa Hermoverkot, mielenterveys ja psykoterapia (2007). Psykologien kustannus.
- Keltinkangas-Järvinen, L. (2006). Temperamentti ja koulumenestys. WSOY.
- Kääriäinen Aino, Leinonen Ansa & Metsäranta Hannele. 2006. Lastensuojelutyön dokumentointi – Opastusta ja ideoita käytäntöön. Helsingfors: Universitetstryckeriet.
- Lund, T., Latvala, E., Peltola-Helin, J., Raitio, U. & Tuominen, S. (2003). Miten Soukankujan päiväkodissa autetaan lasta kasvamaan. Teoksessa Sinkkonen, J. (toim.) Pesästä Lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 238-256.
- Niemelä, P., Siltala, P. & Tamminen, T. (toim). Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. WSOY.
- Rikkilä Elina. 2002. Soukankujan päiväkodissa äiti ei unohdu. Sosiaaliturva nr. 9, s. 12-13.
- Ryle, A. & Kerr, I. (2002). Introducing cognitive analytic therapy. Principles and practice.
- Sarja, A (2000). Dialogioppiminen ryhmä- ja yksilötasolla hoitotyön kontekstissa. Aikuiskasvatus 20(2): 99-108.
- Seikkula, J. & Arnkil. T. (2005). Sociala nätverk i dialog. Frölunda.
- Seilonen Annu. 2007. Yhteistyön ytimessä – Omahoitajakäytäntö pienten lasten päivähoitossa. Pro gradu tutkielma. Oulun yliopisto. Hämtad 14.8.2008. www.sosiaalikallega.fi/.../varhaiskasvatuksen-kehittamisyksikko/opinnaytteet-1/gradu_seilonen.pdf
- Siegel, D. (1999). The developing mind: How relationships and the brain interact to shape who we are. Guilford press.
- Siegel, D. (2007). The mindful brain. Reflection and attunement in the cultivation of well-being. Norton & Company.
- Sinkkonen, J. (toim.)(2002). Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajille. WSOY.
- Sinkkonen, J. & Kalland, M. (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. WSOY.
- Social- och hälsovårdsministeriet (SHM). 2002. Statsrådets principbeslut om riksomfattande riktlinjer för förskoleverksamhet. Social- och hälsovårdsministeriets publikationer, 2002:10. Helsingfors: Edita Prima Ab.

Hämtad 30.04.2008.

<http://pre20031103.stm.fi/svenska/pao/publikat/kasvatus/kasvatus-r.pdf>

Sosiaalitalaito. Tidigt stöd för barnet: Behov av stöd och sätt att stödja barnet i en barngrupp. För en bättre dagvård – utvecklande av specialdagvården inom småbarnsfostran i Västra och Mellersta Nyland. Hämtad 7.8.2008.

http://www.sosiaalitalaito.fi/ep/tiedostot/Tidigt_stod.pdf

Stakes. Forsknings- och utvecklingscentralen för social- och hälsovården. 2005. Grunderna för planen för småbarnsfostran. En korrigerad upplaga (version II). Handböcker 61. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy. Hämtad 30.04.2008. http://varttua.stakes.fi/NR/rdonlyres/EA1733C8-94BB-4CF7-8182-C84E1AEF2A56/0/s_vasu.pdf

Stakes. Kasvatuskumppanuus. Senast ändrad 7.9.2007. Hämtad 30.4.2008.

<http://varttua.stakes.fi/FI/Sisallot/kasvatuskumppanuus/index.htm>

Stakes. Vasu-asiakirja. Senast ändrad 5.9.2007. Hämtad 30.4.2008.

http://varttua.stakes.fi/FI/Sisallot/Vasu/vasu_asiakirja.htm

The Hanna Perkins Center For Child Development. Hämtad 15.8.2008.

<http://www.hannaperkins.org/>

Van IJzendoorn, M., & Bakerman-Kranenburg, M. (1997). Intergenerational transmission of attachment. State of art in psychometric, psychological and clinical research. In L. Atkinson & K. Zucker (Eds.), Attachment and psychopathology. New York: Guilford.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. (2005). Stakes.

Von bruun, A. (2006). Tidig identifikation av barn i riskzonen – verktyg i att förebygga utslagning. Rapport. Hämtad 30.04.2008.

www.fskompetenscentret.fi/index.php?target=File&action=show&cms%5Bid%5D=60

Webster-Stratton, C. (2004). Utveckla barns emotionella och sociala kompetens. Gothia

Webster-Stratton, C. (2006) Ihmeelliset vuodet, En problemlösningsguide för föräldrar till 2-8-åriga. Profami Oy.

Winnicott, D.W. (1971). Lek och verklighet. Natur och kultur

I bilagorna finns material från olika projekt, till delar producerat av författarna själva eller i samarbete med andra.

Bilaga 1

Diskussionsunderlag för hembesök inom dagvården

Arbetsgrupp:
Arja Hastrup, Stakes
Marja Kaskela, Stakes
Marjatta Kekkonen, Stakes
Mirjam Kalland, FSKC
Stina Forsberg, FSKC

Utarbetat av Stakes och Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området 2004, först använd inom svensk dagvård i Helsingfors

SYFTET MED DISKUSSIONEN:

- Att bekanta sig med barnet och se hur det fungerar i sin hemmiljö och tillsammans med sina föräldrar.
- Att främja en trygg dagvårdsstart.
- Att skapa en grund för barnets individuella plan för småbarnsfostran.
- Att höra föräldrarnas förväntningar inför dagvårdsstarten samt deras fostringsprinciper.
- Att skapa en grund för en god relation mellan föräldrarna och dagvårdspersonalen och för fostringsgemenskapen.

KOM I HÅG:

- om föräldern inte vill svara på en fråga är det bara att gå vidare till nästa fråga och återkomma till frågan vid behov i ett senare skede.
- att vissa frågor skall besvaras skilt av mamman och pappan (förutsatt att båda är närvarande), dessa frågor är märkta med en triangel
- att uppmuntra föräldern/föräldrarna till en öppen diskussion, utan att moralisera och framhäva den egna åsikten om vad som är rätt eller fel. Stöd positiva tankar och åsikter. Stanna upp vid eventuella negativa upplevelser och bered en möjlighet för föräldrarna att ventileras dem. Försök att förstå graden av oro i föräldrarnas sätt att beskriva sitt barn.

PRESENTATION

- berätta vad ni heter och varifrån ni kommer
- berätta om syftet med besöket
- berätta kort vad diskussionen går ut på och nämn en ungefärlig tidsram
- berätta att det finns frågor som ställs till båda föräldrarna

INLEDANDE DISKUSSION

I början kan det vara bra att diskutera någonting alldeles vardagligt. På detta sätt skapar man en avslappnad stämning som i sin tur gör det lättare att bli bekanta.

Uppmärksamma barnet som skall inleda dagvården (och eventuella syskon) med beaktande av ålder och personlighet.

1. BASINFORMATION

Vem hör till er familj?

(vem är på plats, finns det andra familjemedlemmar än de som är närvarande?)

2. FÖRÄLDRARNAS BESKRIVNING AV SITT BARN

Be föräldern beskriva sitt barn. Stärk de positiva beskrivningarna.

Beskriv ert barn utgående från tre olika exempel!

- t.ex. glad, be föräldern/föräldrarna beskriva hur barnet betar sig då han/hon är glad

När är ni stolta över ert barn?

- be föräldern/föräldrarna beskriva en situation då de känner sig stolta över sitt barn

Beskriv ert barn då han/hon är trött eller arg!

- be om konkreta exempel och fråga hur föräldern/föräldrarna handlar i sådana situationer

Hur sover ert barn?

- be föräldern/föräldrarna berätta om barnets sovvanor, hur det sover om nätterna och hur det sover på dagarna

Hur äter ert barn?

- be föräldern/föräldrarna beskriva en vanlig matsituation där hemma. Vad brukar barnet vanligen äta, äter barnet själv, äter familjen tillsammans, hur/var sitter barnet o.s.v.

Hur fungerar barnet tillsammans med andra barn?

- be föräldern/föräldrarna beskriva hur barnet fungerar tillsammans med andra barn

Finns det någonting som är extra viktigt för ert barn?

- ett kramdjur, nappen, en sång före dagsömnerna eller någonting annat liknande

Upplever ni någon form av oro gällande ert barn?

- be föräldern/föräldrarna att beskriva sin oro, i vilka situationer den slår på och hurudana uttryck den tar sig

- fråga föräldern/föräldrarna om de behöver hjälp och i så fall hurudana och av vem

- fråga om barnet eller föräldern/föräldrarna redan har utomstående hjälp

3. BARNETS OLIKA LIVSSKEDEN, VÅRD- OCH SEPARATIONS-ERFARENHETER

Be föräldern/föräldrarna kort beskriva barnets olika skeden i livet (t.ex. barnets födsel, spädbarnstiden, småbarnstiden, lekåldern)

Hur har den här tiden känts för er?

Hur har vården av barnet hittills arrangerats?

t.ex. vid moderskapsledighet/faderskapsledighet eller föräldraledighet, vem/vilka som sköter barnet för tillfället, vem eller vilka andra som har deltagit i barnets vård

Vilka vuxna är viktiga för barnet?

- be föräldern/föräldrarna beskriva förhållandet till dem

Har barnet tidigare upplevt separation från sina föräldrar?

(t.ex. vardagliga separationssituationer såsom resor och sjukdomar, skilsmässa, förälders död eller annan viktig persons dödsfall, barnets eller förälders sjukhusvård)

Precisera följande:

Hur förhöll barnet sig till separationen enligt föräldern/föräldrarna?

Hur upplevde föräldern/föräldrarna separationen?

Hur hjälpte föräldern/föräldrarna barnet att klara av separationen?

Tidigare erfarenheter av separation kan stärka barnet, men kan också samtidigt undergräva känslan av trygghet. Därför är det viktigt att veta hurudana upplevelser barnet har av separation från föräldern/föräldrarna, eller om sådana är på kommande. Det är också viktigt att få veta i vilken ålder barnet varit vid en eventuell separation och vilka arrangemang som sammanhänger med den. Tidigare separationer kan inverka på hur barnet klarar av att vara borta från föräldern/föräldrarna i samband med dagvårdsstarten.

4. FÖRÄLDRARNAS UPPFATTNING OM SITT FÖRÄLDRASKAP

Beskriv dig själv som mamma/pappa!

- be dem beskriva sina starka sidor

Notera föräldrarnas starka sidor. Om någondera föräldern känner oro, stanna upp och ge honom eller henne tid att berätta.

5. FÖRVÄNTNINGAR OCH KÄNSLOR INFÖR DAGVÅRDSSTARTEN

Hurudana känslor och tankar väcker barnets dagvårdsstart?

Fäst uppmärksamhet vid känslor såsom skuld, glädje och lättnad, vid konflikter och tidigare negativa upplevelser av dagvården

Var inledandet av dagvården ett självklart beslut eller väckte det frågor?

Vad tror ni att dagvården kan medföra?

- fråga utgående från barnet, men också utgående från mamman och pappan
- positiva saker kan vara t.ex. nya vänner, bättre ekonomi eller någonting annat liknande
- negativa saker kan vara t.ex. stressigare vardag, mindre kontakt med barnet eller någonting annat liknande

Hur tror ni att dagvårdsstarten kommer att ändra på er vardag?

- vem kommer att föra barnet till och avhämta honom/henne daghemmet?
- vem sköter barnet då det insjuknar?

Är det någonting som ni känner oro för inför dagvårdsstarten?

- be föräldern att beskriva sin oro och känslorna kring den

Om ni känner oro, tror ni i så fall att ni kan få stöd av dagvårdspersonalen?

- be föräldern att nämna konkreta åtgärder för hur personalen kan stödja.

Hurudana önskemål har ni om samarbetet med personalen?

- hurdana önskemål har föräldern/föräldrarna om fostringsgemenskapen: hur ofta och vilken form av kontakt vill de ha, hur ofta önskar de få information om barnets utveckling eller annat gällande barnet.

Hur har barnet förberetts inför dagvården?

- fråga också på vilket sätt personalen kan hjälpa till, för att dagvårdsstarten skall bli så lyckad som möjligt.

DET ÄR VIKTIGT ATT FATTA BESLUT TILLSAMMANS MED FÖRÄLDERN/FÖRÄLDRARNA OM PRAKTISKA ARRANGEMANG VID DAGVÅRDSSTARTEN

Notera de överenskommelser ni gjort inför dagvårdsstarten!

6. ÖVRIGT

Finns det någonting ni ännu vill ta upp?

Fatta tillsammans med föräldrarna beslut om vilka av de behandlade frågorna är sådana att det skulle vara bra att förmedla dem till resten av teamet.

Avsluta diskussionen på ett positivt och varmt sätt. Gör en kort sammanfattning av diskussionens tyngdpunkter, barnets och föräldrarnas starka sidor och eventuella orosmoment. Berätta att föräldern/föräldrarna gärna kan ringa eller komma till daghemmet för att diskutera angelägenheter gällande barnet och dagvården. Berätta att man i samband med samarbetsamtalen, som infaller ungefär två månader efter det att barnet inlett dagvården, kommer att återkoppla till den diskussion som förts nu under hembesöket.

Tacka föräldrarna för att ni fick komma och uttala en förhoppning om att besöket skall utgöra inledningen på ett gott samarbete!

Bilaga 2

Diskussionsunderlag för hembesök till barn som varit/är i dagvård

DISKUSSIONSUNDERLAG FÖR HEMBESÖK TILL BARN SOM VARIT/ÄR I DAGVÅRD

1. Be föräldrarna **till tillämpliga delar** berätta om:
  - hur mjuklandningen gick?
  - Hur de/barnet upplevde föregående år?
  - vad har de upplevde som bra/dåligt?
  - hurudan deras upplevelse av förskolan var?
  - det är något de funderar på?
2. Be dem **beskriva sig själva som föräldrar**, hur upplever sig själva som mamma/pappa?
Uppmuntra och uppskatta det positiva.
3. Be dem **beskriva sitt barn** (berätta fritt)
Hurudan temperament har han/hon? Be dem beskriva barnet med fem ord. Ta dessutom vara på det de tidigare beskrivit och be dem ge konkreta exempel eller förklara tydligare vad de menade – du sa att ditt barn är duktigt, kan du ge ett exempel på hur det kommer till uttryck? Hur visar han/hon rädsla, blyghet, ilska, behov av tröst? Observera hur föräldrarna beskriver sitt barn. Verkar de ha åldersadekvata eller för höga/låga förväntningar på honom/henne?
4. Barnets sociala färdigheter
  - hur fungerar han/hon tillsammans med andra barn?

- barnets konfliktlösningsförmåga? Be dem/ föräldrarna att beskriva en vanlig konfliktsituation hemma mellan föräldrar och barn och mellan syskonen
  - hur löser han/hon sina konflikter med andra barn?
5. Hurudan har **barnets utveckling** varit? Vad har varit det bästa? Vad har varit det mest oväntade eller jobbiga? Har ni varit oroliga för någonting?
  6. Har det hänt något **svårt i barnets liv**, t.ex. sjukdom i familjen eller skilsmässa?
  7. Uppmuntra dem/föräldrarna att **ta upp mista lilla oron** till diskussion.
  8. Beskriv **övergången till förskola/skola** från barnets utvecklingssynpunkt och de förändringar den inneburit

Tacka föräldrarna för att de tog emot dig och uttala en förhoppning om att besöket skall bli början till en konstruktiv samverkan kring barnets välbefinnande

Bilaga 3

Att byta daghem eller grupp

ATT BYTA DAGHEM ELLER GRUPP

1. **Anhållan om förflyttning till en annan dagvårdsplats (Blankett)**
Bekräftelse på att man är införstådd med flyttningsanhållan i det andra daghemmet. Telefonkontakt mellan föreståndarna, som möjliggör att man redan i det skedet kan diskutera en eventuell dag för flyttningen eller kösituationen.
2. **Kontakt från den nya dagvårdsplatsen med föräldrarna.**
Överenskommelse om när de kan komma på besök för att bekanta sig med stället.
  - Föreståndaren i det mottagande daghemmet tar kontakt med föräldrarna/vårdnadshavarna för en träff där man kommer överens om längden på mjuklandningsperioden och överföring av data. Vid detta tillfälle rekommenderas det att föräldrarna kommer utan barnet.
  - Som mjuklandningsavsnitt rekommenderas:
    - 1-2 veckor enligt barnets behov för 1-3-åringar och barn till invandrare
    - 1 vecka för 4-5-åringar
  - Motiveringen för förfarandet är att bereda barnet en bra och trygg samt stressfri flyttning till den nya miljön. Barnet ges på det här sättet en chans att utan brådska bekanta sig med den nya omgivningen och nya människor med en för honom/henne trygg vuxen.
  - Denna trygga vuxna är någondera föräldern eller t.ex. en morförälder
3. **Mjuklandningen och informationsöverföring**
  - Under mjuklandningsperioden är en förälder med under dagens olika moment, under 1-2 moment per gång (morgonsamlingen, utevistelsen, någon måltid, vilostunden

eller under den fria leken) I slutskedet kan föräldern mycket väl hjälpa till i olika situationer.

- Egenvårdaren från det tidigare daghemmet deltar personligen under den första veckan och delger de andra vad hon vet om barnet, helst under eftermiddagen.

INFORMATION SOM SKALL GES VIDARE:

- Alla dokument som berör barnet, d.v.s. ansökan, serviceavtalet, inkomstuppgifter och den individuella planen för småbarnsfostran.
- Eventuell rehabiliteringsplan eller huolilomake
- Barnets egen pärm. För föräldrarna betonas att innehållet i den uppbevaras till skolstarten då föräldrarna får hem den.
- Sammandrag av 5-årsgranskningen från barnrådgivningen ifall en sådan finns

Undantag: Ifall barnet flyttar till privatdagvård eller till en annan kommun ges dokumenten inte vidare.

- Målsättningen vid träffen med föräldrarna är få till stånd en öppen informationsöverföring om barnets starka sidor, vanor och sätt att fungera, men också att kunna prata om eventuella bekymmer.
- För invandrarfamiljer kan det behövas tolk liksom också den första mjuklandningsdagen.

SNABBA UPPBROTT ELLER BRÅDSKANDE ÖVERFLYTTNINGAR

- Hastiga omändringar bör undvikas in i det sista. Barnet har rätt till en lugn och stressfri överflyttning.
- Om föräldrarna av någon anledning inte förbinder sig till en mjuklandningsperiod blir det på den tidigare egenvårdarens ansvar att gå tillsammans med barnet till dt nya daghemmet, i synnerhet om det handlar om 1-3-åringar. Vid behov är det bra att ordna med en reservperson på morgnarna i hennes ställe under den första veckan.

HUR DU KAN FUNGERA SOM FÖRÄLDER I SEPARATIONSSITUATIONERNA?

Reservera gott om tid när du skall avlägsna dig. Försök förutse vad barnet behöver.

- ❖ Ta kontakt med vårdaren så att barnet ser det och se att du accepterar henne.
- ❖ Lek en stund med barnet.

- ❖ Dra dig tillbaka i bakgrunden och låt vårdaren ta över ansvaret och vid behov ta barnet i famn.
- ❖ Gör det klart att du går, krama barnet och berätta när du kommer tillbaka.
"Hej, hej, mamma/pappa går nu. Jag kommer tillbaka när du har ätit mellanmål
- ❖ Du kan lämna ett föremål åt barnet som påminnelse om dig, en mammadoftande scarf, ett foto, en liten maskot...
- ❖ Om barnet ändå gråter och protesterar mot att du går kan du trösta honom/henne en stund, ge över till vårdaren och ge barnet något litet föremål som du har med dig. Berätta att du kommer tillbaka. Vinka ännu vid dörren eller i fönstret, det är en viktig ritual för många barn.

Bilaga 4

Ditt barn börjar i dagvård

DITT BARN BÖRJAR I DAGVÅRD

Separation gör ont – hur kan vi hjälpa?

Vi vill dela med oss kunskap från forskning och erfarenheter som vi samlat på oss under årens lopp till er föräldrar. Vilken betydelse har det för barnet att börja i en daghemsgrupp. **De känsloreaktioner som hör ihop med att börja på daghem syns beroende på bl.a. barnets ålder och natur på olika sätt i hans/hennes beteende** Vi vill berätta följande för er för att underlätta anpassningen i början:

Det lilla barnet ställs inför följande utmaningar

- att första gången separeras från föräldern, speciellt från mamman
- att hålla kvar föräldern i sina tankar under den långa dagen och förlita sig på att föräldern kommer tillbaka
- att daghemmet är en helt ny och främmande värld
- att vårdarna är obekanta
- att de andra barnen är obekanta
- att det finns andra barn i gruppen, många andra barn om gruppen är stor

De nya utmaningarna kan synas i det lilla barnets beteende i daghemmet

- separationsångesten kan ta sig uttryck i rädslor vid mötet med nya personer och händelser eller i form av sorg, tillbakadragenhet eller ilska då barnet förs till eller hämtas från daghemmet
- under de första veckorna kan det förekomma gråtmildhet, svårigheter vid måltiderna eller vilostunden.
- barnet kan klänga sig fast vid någon av vårdarna
- det lilla barnet söker sin plats i gruppen och lär sig gruppens regler
- barnet kan slå och bita andra barn

Hur syns daghemsstarten hemma, speciellt under de första veckorna?

- barnet är märkbart tröttare
- barnet kan vara irriterat och tillbakadraget

- barnet kontrollerar kontinuerligt föräldranärvaron
- alla separationssituationer kan ge barnet större ångest än normalt
- en del barn kan vara gråtmilda
- en del barn kan ha insomningssvårigheter eller andra sömnproblem
- en del barn reagerar med svårigheter relaterade till ätandet

Hur kan ni som föräldrar stöda barnet?

- Det är mycket viktigt att barnet får bekanta sig med det nya daghemmet och de nya vuxna i god tid innan han/hon börjar i dagvård. För en 1-2 åring rekommenderar vi en två veckors bekantningsperiod tillsammans med en förälder! För en 3-åring eller ännu äldre barn kan en veckas bekantningsperiod räcka.
- Efter det första skedet kan kortare dagar vara att rekommendera ännu en tid.
- Godkänn barnets olika känslövängningar och tecken på trötthet under det första dagvårdsfasen. Hjälpt ert barn att beskriva hans/hennes känslor med ord. "Det känns tråkigt för dig när mamma lämnar dig här, men jag vet att din egenvårdare (namnet) tar väl hand om dig och allt går bra. Om något händer så ringer hon nog till mamma." "Du verkar ha haft ledsamt efter mig, jag har också haft ledsamt efter dig!" "Du verkar ha det jobbigt i din nya grupp så här i början." "Jag förstår att du är sur och tjurig efter en lång dag, när det händer så mycket nytt nu i början."
- Ta med något plagg som doftar mamma: t.ex. en t-skjorta eller en scarf och/eller ge fotografier av mamma och pappa till daghemmet.
- Ordna tidtabellen då ni lämnar barnet i daghemmet så att ni kan stanna en liten stund tills barnets nyfikenhet och engagemang riktar sig mot personalen eller någon sysselsättning (10-30 min.)
- Avsluta eventuella mobiltelefonsamtal vid daghemmets port så att inte avhämtningstillfället präglas av stress.
- Smyg aldrig bort från daghemmet utan att meddela barnet och personalen att du går. Berätta för barnet att du nu går till jobbet/på ärenden och att mamma/pappa hämtar honom/henne på eftermiddagen.
- Våga visa din saknad och återseendets glädje då du för barnet till och hämtar honom/henne från daghemmet.
- Skaffa litteratur från biblioteket, som handlar om hur det är att börja på daghem.

- Tillbringa 10-15 minuter tillsammans med barnet för s.k. "tankning" genast efter att ni kommit hem innan vardagsbestyren tar vid. Det känns lugnande för alla parter.
- Berätta åt personalen om barnets beteende hemma och även om minsta lilla oro. Tillsammans försöker vi reda ut eventuella problem innan de växer sig onödigt stora!

Hur kan vi på daghemmet stöda ert barn?

- Vi utser en egenvårdare för ert barn, som både ert barn och ni föräldrar kan skapa en närmare relation till.
- Vi vill gärna höra om barnets beteende hemma och även om den minsta lilla oro. Tillsammans försöker vi reda ut eventuella problem innan de växer för stora. Om det är möjligt gör egenvårdaren ett hembesök hos er eller så träffas vi på daghemmet. Som föräldrar är ni experter på ert barn och vi vill därför höra er berätta så mycket som möjligt om honom/henne, om hans/hennes utveckling och behov! Vi vill också att barnet får känna att ni som föräldrar accepterar vårdaren och släpper in honom/henne på hemmets revir!
- Vi önskar er välkomna att delta i daghemmets verksamhet tillsammans med ert lilla barn under en till två veckor. På det sättet får också barnet en känsla av att ni verkligen överlåter ansvaret för hela dagen till egenvårdaren. Barnet ges också tillräckligt med tid att bekanta sig med egenvårdaren, så att han/hon är trygg för allt flera timmar i gången och till slut kan vara på daghemmet utan förälder.

Ditt barns välbefinnande är viktigt för oss alla!

Arja Sigfrids / Katri Kanninen
 Översättning: Lena Granqvist
 Bearbetning: USHenricson

Bilaga 5

Fem steg för vägledning av emotionella
färdigheter

VAD KÄNNER JAG?

FEM STEG FÖR
VÄGLEDNING AV
EMOTIONELLA
FÄRDIGHETER

Baserat på John Gottmanns och Steg V:s programmens principer
OM KÄNSLOR
Arja Sigfrids

Känslor har vi alla, de är en naturlig del av oss.

Hur skall vi lära barnen vad känslor går ut på och att handskas med dem?

Hur skall vi lära dem att uttrycka glädje, sorg, ilska?

Hur skall vi lära dem vad de skall göra när starka känslor får övertaget?

Vad kan vi göra när de tappat kontrollen i ilska eller när de gömmer sig av rädsla?

Vi använder mycken tid på att lära barnen viktiga saker som att pussla, knyta skoremisar, läsa, skriva... Också emotionella färdigheter kan läras ut. I forskning har det framkommit att barn som känner igen sina känslor har förmågan att bete sig på ett acceptabelt sätt i olika känslotämningar.

- ❖ De knyter djupare vänskapsband till andra barn.
- ❖ De lugnar sig snabbare när de blir upprörda.
- ❖ Det går bättre för dem i skolan.
- ❖ De kan hantera sina känslor bättre och har färre negativa känslotillstånd.
- ❖ De är inte sjuka lika ofta.

Steg 1 – identifiera först dina egna känslor

ATT KÄNNA IGEN KÄNSLOR

- ❖ Öva dig i att känna igen dina känslor, allt från glädje till sorg och ilska. Övriga grundläggande känslor är rädsla, avsky och förvåning. Prova på att föra känslodagbok.
- ❖ Iaktta barnet, lyssna och lär dig hur han/hon ger uttryck åt sina känslor. Det sker ofta indirekt bl.a. genom leken.
- ❖ Observera speciellt barnets ansiktsuttryck, kroppsställningen och nyanserna i rösten.
- ❖ Stanna upp vid känsloord, prata om vad som hänt, be barnen dramatisera känslotämningarna hos berättelsens olika gestalter när du läser för dem.

Steg 2 - barnets känslotämning möjliggör närhet och vägledning

NÄRHET

- ❖ Iaktta barnets känslor noggrant. Undvik dem inte, avvisa dem inte. Barn behöver sina föräldrar just då när de är som mest förargade,

sorgsna eller rädda. I de här situationerna är det faktiskt möjligt att vägleda dem till lugn.

- ❖ Föräldrar som respekterar sitt barns känslor, uppmuntrar honom/henne att prata om dem, lär honom/henne att ge dem namn, att utforska dem och förstå dem ger barnet en stor gåva
- ❖ Var förutseende och vägled barnet innan känslorna får övertaget och barnet inte längre kan lugna sig. Öva dig särskilt i att känna igen känslorna och att ta tag i situationen redan i ett tidigt skede.

Steg 3 – Öppna ditt hjärta och lyssna på barnets känslor med empati och respekt

ATT LYSSNA

- ❖ Förhåll dig respektfullt och förstående till barnets känslor.
- ❖ Visa barnet att du förstår hur han/hon känner sig. Det kan vara till hjälp att ställa sig på barnets nivå. Dra några djupa andetag om du behöver lugna dig och koncentrerar dig sedan på barnet.
- ❖ Ofta räcker det med att enbart lyssna. Undvik att fördöma och kritisera barnets känslor.

Steg 4 – Hjälp barnet att känna igen sina känslor

ATT BENÄMNA KÄNSLORNA

- ❖ Hjälp barnet att känna igen och ge namn åt känslan istället för att berätta för honom/henne hur han/hon borde känna sig.
- ❖ Det är en lättnad för barnet att få namn på känslorna. Skrämmande och beklämmande känslor får form och blir en del vardagen, någonting hanterbart.
- ❖ Föregå med gott exempel genom att benämna dina egna känslor och prata om dem.
- ❖ Hjälp barnet att finna ord för olika känslor. Bakom ilskan finns ofta andra känslor såsom besvikelse, avund, frustration eller känslan av att vara generad. Bakom sorgsenheten kan det finnas svartsjuka, nedstämdhet förolämpning eller övergivenhet.
- ❖ Hjälp barnet att förstå att känslorna kan växla och att man kan många olika känslor samtidigt, också det att olika människor kan olika känslor i en och samma situation.

Steg 5 – Stöd barnet genom att sätta gränser och hjälpa

honom/henne att hitta olika slags lösningar
på problemen

ATT HITTA GODA LÖSNINGAR

- ❖ Vägled ett barn som inte uppför sig väl i det som han/hon gör inte i det som han/hon känner.
- ❖ Hjälp barnet att känna igen sinkänslor, sätt klara gränser och förklara varför barnets beteende inte är acceptabelt när han/hon uppför sig illa, på ett icke- önskvärt sätt.
- ❖ Fundera tillsammans med barnet på vilken sorts uppförande som skulle vara önskvärt.
- ❖ Hjälp barnet att fundera olika alternativ för att lösa problemet.
- ❖ Fundera tillsammans på hur de olika alternativen kan tänkas fungera och hjälp barnet att välja det bästa alternativet.

KÄNSLOORD

GLÄDJE

FÖROLÄMPNING

ILSKA

ILSKA

SORG

BESVIKELSE

KÄRLEK

SKAM

FÖRVÅNING

SPÄNNING FÖRTJUSNING

FÖRARGELSE

SVARTSJUKA

Avund

LACKA

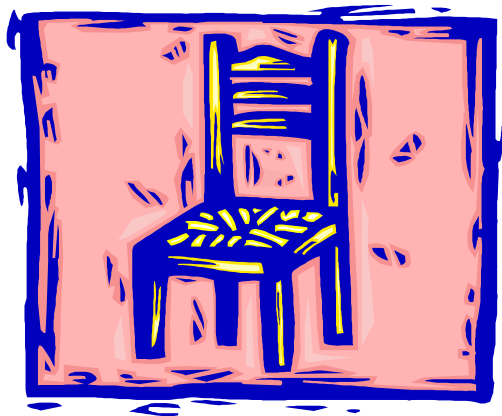
FÖRTJUSNING

Bilaga 6

Timeout- hur man får känslorna att svalna

TIMEOUT

HUR MAN FÅR KÄNSLORNA ATT SVALNA

"LUGNA STOLEN"

för att

- avbryta icke-önskvärt beteende
- lära önskvärt beteende

Beslut dig för vilka beteenden du vill använda timeoutplatsen för!

- Använd den inte för ofta. Spara bruket av den för sådana beteenden som du inte kan ignorera och som du vill skall få ett omedelbart slut. Här finns direktiv för användning vid olydnad och icke-önskvärt skadligt beteende. Målet är att lära barnet ett sätt att reglera starka känslor som han/hon inte kan behärska och att ge honom/henne ett sätt att klara sig ur situationen med hedern i behåll och kunna gå vidare vid gott mod.
- Red först ut varför barnet betar sig på ett icke-önskvärt sätt. Timeout-förfarandet är inte till nytta om barnet vinner någonting genom det, t.ex. kan undvika en svår situation.

Förklara för barnet vad timeout- platsen betyder innan du använder dig av den

- Ge förklaringen när ni båda är något så när lugna och barnet betar sig hyggligt. Presentera platsen som ett sätt som du vill använda dig av när han/hon har hamnat i svårigheter för att ha gjort någonting som du inte kan acceptera. Förklara också vilka sorts beteenden som leder till att du använder dig av timeout- platsen. Det är också viktigt att barnet på det här sättet lär sig vad han/hon skulle kunna göra annorlunda så att det icke-önskvärda beteendet inte upprepas. Prata enkelt och kort.

Beslut dig för var "lugna stolen" skall stå

- Den anvisade platsen (oftast en stol) bör vara på ett sådant ställe där man kan hålla ett öga på barnet. Stället skall vara stimulanslöst och stolen bör placeras så att barnet inte kan sparka på väggen. Hemma kan man placera stolen t.ex. i köket, tamburen eller i ett hörn av vardagsrummet på en plats som inte används av andra. Använd inte badrummet, en skrubben eller barnets sovrum.
- I daghemmet placeras stolen i samma utrymme som de andra håller till i eller i ett annat rum på en överenskommen plats.

Hur lång skall timeout- stunden vara?

- Vanligtvis räknar man med 1-2 minuter per år av barnets ålder. Stirra inte på minuterna utan följ med hur snabbt barnet lugnar sig. En 5-åring kan mycket väl ha lugnat sig redan efter ett par minuter. Timeout får inte räcka längre än 10 minuter. Avsikten med den är att få ett omedelbart slut på beteendet och få barnet att lugna sig.
- Barnet skall sitta på stolen tills han/hon har lugnat sig och inte längre trilskas. Prata inte med barnet under tiden.

- När barnet har lugnat måste han/hon lova att göra som du säger innan han/hon kan stiga upp. Kräv inga tomma ursäkter. Kom ihåg att det är du som bestämmer när stunden är förbi, inte barnet.
- I daghemmet kan man ge de andra barnen rådet: " Det bästa sättet att hjälpa er kompis är att fortsätta med era lekar och låta honom/henne vare i fred. Så fort han/hon kommer tillbaka tar vi honom/henne med i leken.

Användningen av timeout när barnet inte lyder

1. Ge en klar tillsägelse.
2. Ifall barnet inte lyder inom 5 sekunder så ger du en varning: Om du inte gör som jag säger så tar jag dig till lugna stolen.
3. Ifall barnet inte nu heller lyder inom de följande 5 sekunderna konstaterar du: Du har inte gjort som jag sade så nu tar jag dig till lugna stolen.
4. Ta barnet med till lugna stolen utan att höja rösten, gnata eller ge dig in på någon argumentering.
5. Fäst ingen uppmärksamhet vid barnets skrik, motstånd eller löfte om att lyda.
6. Be honom/henne sätt sig på stolen.
7. När han/hon sitter stilla kan du ställa in en timer.
8. När tiden gått ut, dock så att barnet varit lugnt den senaste 15 sekunderna går du tillbaka och säger kort att timeout- tiden är över (tiden på lugna stolen är över): " Du måste sitta på lugna stolen för att du inte lydde mig."
9. Upprepa den tillsägelse som förorsakade situationen
10. Tacka barnet om han/hon lyder.
11. Börja om igen om han/hon inte lyder nu heller.

Att använda sig av lugna stolen när barnet betar sig på ett sätt som du inte kan acceptera

- Barnet slår dig, ett barn eller en annan vuxen
- Barnet biter, knuffas, spottar, luggar en kompis
- Barnet förstör saker eller leksaker
- Barnet använder fult språk
- Barnet kastar saker omkring sig

Skillnaden mellan ovanstående förfarande och användningen av timeout vid olydnad

- Du berättar på förhand vilken sorts beteende som omedelbart leder till användning av timeout eller
- Du har tillsammans med barnet gjort upp husregler och konstaterat att brott mot dem leder till timeout omedelbart. Använd bilder med små

barn och sätt upp dem på ett synligt ställe. Repetera reglerna med barnet och gå igenom användningen av lugna stolen, dess plats och de olika skedena. Försäkra dig om att barnet förstår skillnaden mellan acceptabelt och oacceptabelt beteende och inser att lugna stolen är en rejäl konsekvens av det icke-önskvärda beteendet. Påminn barnet dagligen om reglerna i början.

- När timeout är över säger du till barnet: "Du måste sitta på lugna stolen för att du bröt mot hemmets/daghemmets regler. Vilken regel bröt du mot?" Om barnet ger det korrekta svaret säger du: "Alldeles rätt, gör inte så flera gånger." Om barnet inte kan svaret berättar du kort om den regel han/hon bröt mot.
- Efteråt tar du barnet med i det ni håller på med och be honom/henne t.ex. hjälpa dig med någonting som du kan ge beröm för

Gå med mindre barn till lugna stolen, större barn kan förväntas gå dit själva.

Hur förfara vid eventuella svårigheter vid användningen av timeout såsom att

- barnet inte hålls på stolen
  - förklara att tiden inte börjar förrän han/hon sitter stilla på stolen
  - börja tidtagningen på nytt varje gång du återför barnet till stolen
  - sätt barnet på nytt på stolen och förklara att han/hon skall sitta där. Sätt handen på ena benet för att hjälpa honom/henne att sitta stilla. Ta barnet i famn om han/hon inte nu heller lugnar sig
  - ta också barnet i famn så snart du märker att hans/hennes känslöstämning kräver det och vänta tills barnet har lugnat sig. Timeout fungerar inte om barnet är så uppskärrat att han/hon inte förmår lugna sig på egen hand. Alternativt: Ta barnet i famn och vänta på att känsloladdningen mattas av om han/hon inte har lyckats lugna sig efter 5 minuter på stolen
  - med barn över 5 år kan du använda sig av att ta bort någon förmån och t.ex. säga: "Om du stiger upp ännu en gång får inte du inte cykla idag." Förverkliga också det du sagt!
- barnet pratar med dig eller skriker för att få din uppmärksamhet
  - "Jag måste gå på toa!"
  - "Jag tycker inte om dig mera"
  - "Jag hatar dig"
  - "Jag önskar att du inte var min mamma/pappa"
Ignorera kommentarerna!
- barnet skurrar omkring med stolen
  - Använd så hög stol att barnet inte når golvet med fötterna

- barnet vägrar att komma bort från stolen, dvs. lyder inte
  - Inled timeoutförfarandet på nytt

Var kan man använda sig av timeout- förfarandet?

- hemma
- i dagvården
- var som helst förutsatt att förfarandet redan fungerar hemma eller i dagvården

Samtal med barnet efter timeout

- När barnet (4-5 åring eller äldre) lugnat sig kan man kort öva önskvärt beteende t.ex. hur man ber om en leksak av ett annat barn

Hitta på någonting trevligt för barnet efter timeout- perioden och ge honom/henne uppmärksamhet!

- Sträva efter att ge barnet erkänsla för någonting positivt så snart som möjligt efter timeout. Försök få honom/henne att göra någonting som han/hon tycker om.

Ifall det icke-önskvärda beteendet fortsätter

- Iaktta barnets beteende på nytt: före det icke-önskvärda beteendet, medan det pågår och efteråt. Försök reda ut vad som får det aggressiva eller störande beteendet att fortsätta. Gör upp en individuell beteendepplan och kolla att alla positiva interventionssätt är i bruk.

**"När du ser en jätte, kolla först från vilket håll solen skiner så att du kan se om det är fråga om skuggan av en dvärg."
(Novalis)**

AB DET FINLANDSSVENSKA KOMPETENSCENTRET
INOM DET SOCIALA OMRÅDET – FSKC
Tavastvägen 13, 00530 HELSINGFORS
www.fskc.fi